EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Scriitoare dintre cele mai înzestrate a anilor de după război, Natalia Ginzburg își dedică operele majore reprezentării epocii fascismului și a războiului de partizani. După nuvela Drumul care duce în oraș (La strada che và in città) apărută în 1942 sub pseudonim și după un scurt roman, Așa a fost (È stato così), atît romanul Toate zilele noastre de ieri (Tutti i nostri ieri) cît și ultima sa lucrare intitulată Lexic familial (Lessico familiare 1963) trasează istoria unor familii antifasciste, utilizînd elementul autobiografic. În romanele Valentino, Săgetătorul, (Il Sagittario) din volumul Cinci romane scurte (Cinque romanzi brevi, 1964) scriitoarea se reîntoarce la tema ei predilectă — solitudinea femeii în fața tribulațiilor vieții. În volumul Micile virtuți (Le piccole virtù) sînt însumate o serie de schițe—eseu, scrise între anii 1944 și 1962. Proza sa a primit elogiul unor premii literare prestigioase ca „Viareggio" (1957) și „Strega" (1963).

Lei 5

NATALIA GINZBURG • SĂGETĂTORUL

41

1968

NATALIA GINZBURG

SĂGETĂTORUL

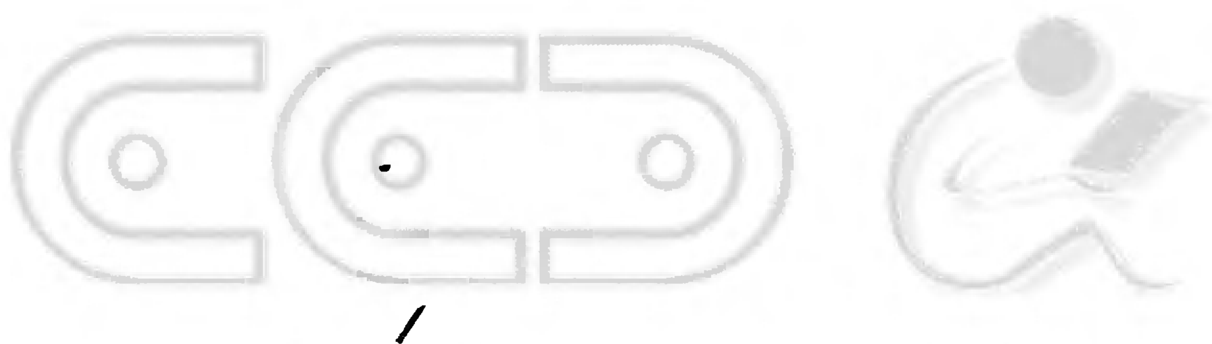
CM — COLECȚIA MERIDIANE —

CM

CM

Natalia Ginzburg

Săgetătorul

Editura pentru Literatură Universală

București — 1968

Desenul copertei de *Florin Ciubotaru*

Natalia Ginzburg

— CINQUE ROMANZI BREVI;
LE PICCOLE VIRTÚ — (IV — EDIZIONE) —

SĂGETĂTORUL

SĂGETĂTORUL

Mama cumpărase o casă într-o suburbie a oraşului. Era o căsuţă cu două etaje, înconjurată de o grădină neîngrijită şi umedă. Dincolo de grădină erau nişte cîmpuri cu varză şi, dincolo de ele, şinele de cale ferată. Grădina, în acea lună a lui octombrie, era toată aşternută cu frunze putrede.

Casa avea balconaşe înguste de fier şi o scară exterioară care cobora de sus în grădină. În cele patru camere de la parter şi în cele şase de la etaj, mama aşezase puţinele lucruri aduse de la Dronero : paturile înalte de fier ce scîrţîiau şi gemeau, cu plăpumile grele de mătase înflorată, nişte scăunaşe acoperite cu huse de muselină, pianul, pielea de tigru ; o mînă de marmură aşezată pe o perniţă.

Împreună cu mama, se mutaseră la oraş sora mea Giulia cu soţul ei, fiica de unsprezece ani a verişoarei noastre Teresa, care trebuia să urmeze gimnaziul, un căţeluş de cîteva luni, alb şi lăţos, şi servitoarea noastră, Carmela, o fată posomorîtă ciufulită şi şoldie, care se topea de dor şi îşi petrecea după-amiezile la fereastra bucătăriei, scrutînd orizontul ceţos şi dealurile îndepărtate, dincolo de care îşi închipuia că s-ar afla Dronero, casa cu bătrînul ei tată

în poartă, cu bărbia sprijinită în baston, blestemînd şi vorbind aiurea.

Ca să cumpere casa asta la oraş, mama vînduse nişte pămînturi pe care le mai avea între Dronero şi San Felice, şi se certase cu toate neamurile, care erau împotriva acelei vînzări şi a împărţirii proprietăţii. Dar maică-mea visa de cîţiva ani să părăsească Dronero. După moartea tatii, începuse să se gîndească la asta şi vorbea despre planul ei cu toată lumea care-i ieşea în cale, şi scria scrisori după scrisori surorilor ei din oraş, ca s-o ajute să-şi găsească o locuinţă. Surorile mamei, care locuiau de mult în oraş şi care aveau o prăvălioară de porţelanuri, nu prea se bucurau de planul ei şi se temeau că vor trebui să o împrumute cu bani. Zgîrcite şi timide, surorile mamei sufereau crunt la acest gînd, dar simţeau că nu ar fi fost în stare să-i refuze împrumutul. Casa şi-o găsise mama singură, într-o jumătate de oră, într-o după-amiază, cînd venise în oraş. Şi imediat după ce discutase cumpărarea, se năpustise ca un mistreţ la prăvălie şi ceruse surorilor ei un împrumut, pentru că banii scoşi din vînzarea pămînturilor nu-i ajungeau. Maică-mea, cînd vroia să ceară un servici, avea un fel de a fi aspru şi distant. Aşa că surorile trebuiseră să scoată din pungă o sumă pe care nu mai sperau s-o revadă vreodată.

Apoi surorile mamei erau chinuite de o altă teamă: ca nu cumva maică-mea, stabilindu-se în oraş, să-şi pună în gînd să le ajute la prăvălie. Şi nici de data asta nu se înşelaseră. A

doua zi după ce descinsese în oraş cu geamantanele, paturile şi pianul, maică-mea o părăsise pe Carmela, prostită şi năucă, printre paie şi rumeguş în casa cea nouă, iar ea, înfăşurată în blană, cu bereta aşezată strîmb peste părul aspru şi cărunt, şi cu ţigara între degetele înmănuşate, se plimba încoace şi încolo prin magazin, dădea ordine băiatului de prăvălie şi trata cu clienţii. Dezolate, surorile ei se refugiaseră în camera din dosul prăvăliei şi oftau ascultînd ţăcănitul imperios al tocurilor ei înalte. Erau atît de obişnuite una cu alta, încît nu aveau nevoie de multe cuvinte ca să se înţeleagă, un suspin doar le era de-ajuns.

Trăiau împreună de mai bine de douăzeci de ani în penumbra acelei vechi prăvălii vizitate de cîteva cliente fidele, doamne în vîrstă cu care cîteodată înfiripau o scurtă conversaţie cvasi amicală, un murmur lin, despre un platou sau un serviciu de ceai. Erau amîndouă binecrescute şi timide, şi nu îndrăzneau să-i spună maică-mi că prezenţa ei le tulbura şi le indispunea, şi că le era şi niţel ruşine de ea, de manierele ei repezite şi de blana ei jumulită şi pretenţioasă.

Întorcîndu-se acasă, mama pufăia de oboseală şi se plîngea de dezordinea pe care o găsise în prăvălie, îşi zvîrlea pantofii din picioare şi stătea o vreme cu picioarele în sus frecîndu-şi gleznele şi pulpele, pentru că toată ziulica nu stătuse jos o clipă şi se văicărea de surorile ei care, în douăzeci de ani, încă nu învăţaseră cum se ţine o prăvălie, iar ea trebuia să le

ajute să cîştige un ban, şi se văicărea că fusese întotdeauna prea generoasă şi prea proastă, întotdeauna se ostenise pentru toţi fără să se gîndească vreodată la ea.

Eu locuiam în oraş de trei ani. Eram acum în anul trei la facultatea de litere, împărţeam o cameră cu o prietenă şi dădeam meditaţii. În orele libere făceam şi pe secretara de redacţie la o revistă lunară. Mai cu una, mai cu alta, izbuteam să mă descurc oarecum şi mă întreţineam singură. Ştiam că maică-mea, venind la oraş, spusese tuturor că venea mai ales ca să fie lîngă mine, ca să vegheze puţin asupra mea, să aibă grijă să mă îmbrac destul de gros şi să mă hrănesc bine. Şi apoi, unei fete singure într-un oraş i se puteau întîmpla tot soiul de lucruri. De cum cumpărase casa, mama îmi arătase camera pe care hotărîse să mi-o dea mie. Dar eu îi răspunsesem pe loc, destul de categoric, că voiam să locuiesc mai departe cu prietena mea şi n-aveam de gînd să mă întorc în familie. De altminteri, casa aceea era prea departe şi îţi trebuia o oră ca să ajungi în centru. Mama nu insistase. Eram printre puţinii oameni care izbuteam s-o intimideze. Nu îndrăznea niciodată să se opună hotărîrilor mele. Totuşi a ţinut ca în casă să fie o cameră pentru mine. Puteam veni să dorm acolo cînd îmi convenea. Eu dormeam de fapt acolo, cîteodată, sîmbăta seara. Dimineaţa, maică-mea venea să mă trezească aducîndu-mi pe tavă un ou la capac şi o ceaşcă de cafea. În timp ce mîncam oul, mă privea satisfăcută. Îi era mereu teamă că nu mă

hrănesc destul. Aşezată pe patul meu, cu un capot nou de mătase ţipătoare, cu părul strîns într-un fileu şi cu faţa unsă cu o cremă groasă care părea unt, mama îmi vorbea de proiectele ei. Proiecte avea berechet. Avea şi pentru săracii parohiei. Aceasta era o expresie obişnuită a ei. Întîi de toate, aşadar, voia să-şi convingă surorile să-i acorde o cointeresare la prăvălie. Pentru că în fond nu era drept ca ea să se omoare ajutîndu-le, fără să cîştige o leţcaie. Îmi arăta cum, stînd mereu în picioare acolo în prăvălie, i se umflaseră gleznele. Apoi voia să deschidă o mică galerie de artă. Deosebirea între această galerie a ei şi celelalte care existau în oraş era că, în fiecare după-amiază la ora cinci, ea avea să ofere vizitatorilor o ceaşcă de ceai. Stătea în cumpănă dacă să ofere sau nu la ceai şi ceva dulciuri. Se puteau face nişte prăjiturele simple cu mălai şi stafide, care erau bune şi ieftine. Mălai avea berechet la Dronero, în pivniţa verişoarei Teresa. Avea şi pentru săracii parohiei. Şi avea să ceară cu împrumut de la surorile ei nişte platouri frumoase. Se găseau în prăvălie nişte platouri frumoase, franţuzeşti, pe care nimeni nu le cumpăra şi-ţi făceau milă de prăfuite ce erau. Maică-mea era convinsă că surorile ei nu făceau afaceri bune pentru că nu ştiau să valorifice lucrurile pe care le aveau, şi dacă ea ar realiza acel proiect cu galeria de artă ar putea valorifica nişte lucruşoare care zăceau uitate de cine ştie cînd în camera din spatele prăvăliei : ar pune aici un vas de cristal plin cu crizanteme, mai încolo un urs de porţelan care susţinea o

lampă, şi ar aduce vorba cu toţi vizitatorii despre prăvălia surorilor ei, şi le-ar procura clienţi iar ele nu i-ar mai putea refuza mult dorita cotăparte. Îndată ce va obţine aceasta va lua lecţii de conducere şi-şi va cumpăra o mică *utilitaria*[1] pentru că se săturase să tot aştepte tramvaiul.

Galeria de artă, spunea, ar fi fost o distracţie pentru sora mea şi pentru mine. Ar fi fost un bun prilej de a ne face relaţii şi cunoştinţe preţioase. Eu nu prea păream să am multe cunoştinţe în oraş, îmi spunea scrutîndu-mă. Nu avea impresia că aş avea multe întîlniri şi prieteni. Mă vedea mereu trasă la faţă şi cam încruntată. Ea ar fi vrut să vadă o expresie mai însufleţită pe faţa mea, expresia unei fete de douăzeci şi trei de ani, a unei fete care are toată viaţa în faţa ei. Se bucura foarte mult că învăţam bine şi eram atît de înţeleaptă şi serioasă. Dar ar fi fost mulţumită să ştie că aveam şi un grup de prieteni, oameni veseli cu care să-mi petrec timpul. De exemplu nu avea impresia că m-aş duce să dansez, nici că aş face vreun sport. În felul acesta era cam greu să mă căsătoresc. Poate că eu încă nu mă gîndeam la măritiş, totuşi ea simţea că eram făcută să mă căsătoresc şi să am mulţi copii. Mă cerceta atentă, aşteptînd un răspuns. N-aveam pe cineva care să-mi facă curte, pe cineva care să mă intereseze măcar un pic? Eu dădeam din cap şi mă-ntorceam cu faţa la perete, încruntîndu-mă şi muşcîndu-mi buzele. Investigaţiile acestea mă deranjau profund. Ea schimba

[1] Automobil de turism ieftin şi economic. (N.T.)

atunci vorba, se apuca să-mi examineze combinezonul de pe scaun, îmi lua pantofii de pe covor şi le cerceta pingelele şi tocurile. Nu aveam altă pereche de pantofi ? Ea descoperise un cizmar care făcea pantofi de comandă ieftini şi foarte frumoşi.

Mă spălam şi mă îmbrăcam sub ochii atenţi ai mamei. Era cam nemulţumită de fusta mea gri, pe care o purtam de trei ani, şi mai ales de puloverul meu gros albastru închis, cu coatele lăbărţate şi roase. Unde naiba descoperisem puloverul acela de ciclist ? Se poate să n-am nimic mai bun de pus pe mine ? Şi ce se întîmplase cu cele două rochii noi pe care mi le făcuse ?

Necăjită, mama ieşea din odaie şi se ducea să se îmbrace şi ea. Dar se-ntorcea imediat ca să-mi spună că Giulia şi soţul ei consumaseră toată apa caldă de la baie şi acuma ea trebuia să se spele cu apă rece. Nu e nimic, avea să facă baie mai tîrziu la surorile ei. Dar e totuşi plictisitor să nu poţi face baie la tine acasă. Nu e nimic, bine că măcar o dată se hotărîse şi Chaim să facă baie, deşi chiar după ce făcea baie arăta tot nespălat cu aerul lui veşnic dezordonat. Era de neînţeles cum nu încerca să aibă un aspect mai civilizat. Dacă nu se bucura de mare succes în profesia lui, era desigur din cauza înfăţişării. Se încăpăţîna să poarte scurta aceea cu gulerul de blană, care la Dronero mai putea să meargă, dar în oraş era ridicolă. Oare mă uitasem vreodată la mîinile lui ? Erau urîte,

cu unghiile rupte şi roase şi pline de pieliţe. Bolnavilor nu le putea face plăcere să vadă mîinile acelea.

Îi atrăgeam atenţia mamei că la Dronero, Chaim avea mulţi bolnavi. Aici în oraş nu-l cunoşteau încă. Totuşi şi aici muncea, nişte prieteni de-ai lui de la spital îi trimiteau pacienţi, dimineaţa se ducea la spital unde era asistent, iar după-amiaza vizita bolnavii alergînd de la un capăt la altul al oraşului pe bicicleta lui cu motor. Ar fi avut nevoie de un cabinet în centru. Mama îi promisese că-i va da bani ca să-şi deschidă un cabinet, îndată ce va cîştiga procesul pe care-l avea cu primăria din Dronero pentru un apartament ; promisese, pentru că nu-i venea greu să se lipsească de acei bani atît de îndepărtaţi şi de puţin probabili ; procesul ţinea de ani de zile, iar soţul verişoarei Teresa, care era notar, ne spusese că nu era nici o speranţă să-l cîştige vreodată. Deocamdată doctorul alerga prin oraş pe bicicleta lui, cu o şapcă cu cozoroc şi cu scurta lui veche, dispreţuită de maică-mea ; în realitate n-avea bani ca să-şi facă un palton nou ; cîştiga puţin şi tot ceea ce cîştiga trebuia să-i dea mamei pentru cheltuielile casei ; îşi oprea numai măruntişul pentru ţigări şi de cîte ori aprindea o ţigară, maică-mea se uita urît la el.

Tot învîrtindu-se între baie şi dormitorul ei, mama o muştruluia pe Carmela şi făcea în fiecare dimineaţă aceleaşi gesturi pe care eu i le ştiam pe dinafară, îşi scutura tare în aer puful violet de pudră, împrăştiind în jur un

norişor parfumat; îşi lingea degetul arătător, şi-l trecea peste pleoape şi sprîncene; îşi apropia faţa de oglindă şi-şi smulgea vreun fir de păr din bărbie, strîmbînd din nas şi încreţindu-şi obrajii, cu ochii aprinşi de o străfulgerare de mînie; îşi întindea pe buze un ruj unsuros şi îşi curăţa dinţii cu vîrful unghiei; îşi scutura tare în aer bereta neagră de jerseu şi şi-o trîntea pe cap cu o strîmbătură; în beretă înfigea un ac de pălărie; şi, în picioare în faţa oglinzii, fumînd şi fredonînd o canţonetă, îşi îmbrăca haina de blană şi se răsucea privindu-şi ciorapii şi tocurile. Apoi pleca în sfîrşit la surorile ei, să vadă ce aveau la masă şi dacă îşi făcuseră socoteala încasărilor.

Sora mea Giulia şedea pe un şezlong în grădină, cu căţeluşul în braţe şi cu picioarele înfăşurate într-un pled. Sora mea fusese bolnavă şi i se recomandase odihnă. Totuşi mama era de părere că viaţa aceea inertă nu putea să-i priască. Aici, ca şi la Dronero, înainte de a se îmbolnăvi, şi acum după boală, soră-mea nu făcea nimic cît era ziua de lungă. Din cînd în cînd se ridica de pe şezlong, punea zgarda cîinelui şi cu mica noastră verişoară Costanza făcea un ocol în jurul casei. Viaţa unei bătrîne de nouăzeci de ani, spunea maică-mea. Cum să mai aibă poftă de mîncare? Şi maică-mea nu reuşise încă să afle dacă Giulia era mulţumită că locuieşte în oraş. Mă ruga s-o întreb eu. Ea nu o întreba. Nu o întreba pentru că răspunsurile Giulei erau mereu aceleaşi: un tremur de gene, o clătinare din cap şi un zîmbet. Şi mama

era sătulă de aceste răspunsuri. Nici eu nu-i dădeam prea mare satisfacţie cu răspunsurile mele, spunea, şi nu reuşea niciodată să afle nici despre mine nimic. Dar eu cel puţin aveam o figură inteligentă, o figură pe care se citea ceva. În schimb Giulia, sărmana, era proastă. Pe faţa ei nu se citea nimic. Cînd zîmbea, în felul acela al ei, mama avea poftă s-o plesnească. De altfel, cum să se bucure Giulia de oraş dacă nu se aventura niciodată dincolo de chioşcul de ziare din colţ? Tovărăşia acelui căţel urît pe care şi-l cumpărase la Dronero de la un ţăran, sau tovărăşia micuţei Costanza erau singurele care păreau să-i fie pe plac. Nu se ducea la cinema şi nici n-a vrut s-audă să se înscrie la cercul cultural. Maică-mea frecventa cercul cultural, unde puteai asculta conferinţe şi răsfoi reviste.

Căsătoria surorii mele fusese o mare decepţie pentru mama. Ea îşi băgase în cap s-o căsătorească bine. O dusese cu ea la Chianciano şi la Salsomaggiore ca, în timp ce-şi îngrijea ficatul, Giulia să poată cunoaşte cîţiva tineri. Mama înghiţise sumedenie de pahare din apa aceea amară şi călduţă, în timp ce o privea pe Giulia pe terenurile de tenis, cu fusta albă fluturînd pe picioarele-i zvelte. Graţia acelor picioare sprintene şi bine făcute în fusta plisată, linia dulce şi delicată a umerilor niţel lăsaţi în bluza subţire, profilul Giuliei cu cocul uşor desfăcut pe gît şi braţele albe ridicate ca să-l prindă

mai bine în ace o despăgubeau pe maică-mea de profunda plictiseală pe care i-o produceau gustul amar al apei şi asistarea la o partidă de tenis. Sorbindu-şi apa, mama acorda mîna Giuliei cînd unuia, cînd altuia dintre tinerii care ţopăiau pe terenurile de tenis şi se vînturau pe promenadă ; sau îşi compunea în gînd frazele pe care le-ar folosi ca să anunţe la Dronero logodna Giuliei cu industriaşul toscan putred de bogat, de origină nobilă, care, chiar în momentul acela, neştiutor, se aşezase la o masă apropiată şi privea în gol, drept înainte.

Giulia obosea repede şi venea să se aşeze lîngă maică-mea cu racheta pe genunchi şi jacheta azvîrlită pe umerii leneşi. Mama îşi îndrepta privirea spre masa la care şedea industriaşul toscan, ca să descopere o licărire de interes în ochii lui absenţi. Dar industriaşul nu se trezea şi părea că nici n-o ia în seamă pe Giulia ; agita deodată molatic mîinile spre o fată din depărtare şi scotea din gîtlej un sunet ce părea un ciripit de pasăre. Maică-mea hotăra pe loc că era un tont, ridica din umeri mînioasă şi îl elimina din destinul ei.

Nu prea se învîrteau bărbaţii în jurul Giuliei, gîndea maică-mea perplexă. Uneori, cîte un tînăr o curta, o dansa o seară, două, se aşeza lîngă ea şi încerca să înfiripe o discuţie. Dar nu era uşor să discuţi cu Giulia. O ridicare din umeri, un tremurat de gene, un zîmbet : iată răspunsurile ei. De altfel, despre ce putea vorbi biata fată ? N-avea cultură. Nu citea romane şi la concerte adormea. Atunci maică-mea încerca

să umple tăcerea Giuliei discutînd ea însăşi : mama era la curent cu arta şi literatura modernă, era abonată la o bibliotecă de împrumut şi chiar la Dronero primea cărţi prin poştă. Şi nu exista eveniment cultural sau politic care să-i scape. Avea o părere despre orice lucru. Totuşi tinerii aceia rămîneau lîngă Giulia o seară, două seri ; apoi o ştergeau şi mama îi vedea de departe pălăvrăgind şi dansînd cu alte fete. Dar Giulia nu părea să pună asta la inimă. Şedea liniştită, nemişcată, cu picioarele strînse sub fustă şi cu degetele încrucişate, cu zîmbetul ei prostesc pe buze.

Apoi, într-o vară, fusese în sfîrşit o poveste cu un băiat. Un băiat pe cinste ; tot ce putea dori maică-mea mai bun. Giulia îl cunoscuse la Viareggio, unde fusese să petreacă luna august cu verişoara Teresa. Mama se afla pe atunci la Dronero şi era imobilizată în pat, cu piciorul în ghips, deoarece căzuse de pe o scară. Mama simţea de-a dreptul că înnebuneşte din cauza căldurii, a piciorului care-i asuda şi o mînca pe sub ghips, a scrisorilor verişoarei Teresa care vorbea de o probabilă şi apropiată logodnă. De două ori pe zi doctorul Wesser, un medic polonez care avusese domiciliu forţat la Dronero în timpul războiului şi pe urmă nu mai plecase, venea să se intereseze de piciorul ei şi să-i ţină puţin de urît. Maică-mea nutrea pentru doctorul Wesser o bunăvoinţă amestecată cu dispreţ. Pe atunci era departe de a-şi închipui că doctorul acela slab, care stătea chircit în fotoliu şi îşi rodea unghiile privind

în jur cu un zîmbet blînd, avea să devină soţul Giuliei. Deocamdată gîndul mamei fremăta pe marea de la Viareggio, acolo unde poate în momentul acela Giulia se plimba în barcă cu iubitul ei. Îl ruga pe doctorul Wesser să-i dea nişte calmante, pentru că avea nervii agitaţi şi voia să ştie cînd se va putea mişca, deoarece ardea de nerăbdare de a pleca la Viareggio, să vadă ce se-ntîmpla. Îi citea doctorului Wesser scrisorile Giuliei şi ale verişoarei Teresa. Doctorul Wesser o cunoştea pe Giulia, fiindcă o îngrijise de scarlatină. Scrisorile Giuliei erau scurte şi cam caraghioase, foarte sărace în amănunte şi păreau scrisorile unei fetiţe de şapte ani care îi scrie de sărbători lui Moş Crăciun, observa maică-mea. Totuşi printre acele puţine rînduri zgîrcite şi puerile se simţeau vibrînd o tremurătoare fericire. Mama îl întreba pe doctorul Wesser dacă nu s-ar putea cumva să-şi scarpine piciorul pe sub ghips, pentru că o mînca şi o ardea teribil.

În sfîrşit, ghipsul a fost spart cu ciocanul. Maică-mea s-a putut scula şi în trei zile şi-a înjghebat un echipament pentru mare ; fuste cu buline mari, fuste înflorate, fuste în carouri, sandale de plajă. Îi era ciudă pe verişoara Teresa care în scrisorile ei nu pomenea îndeajuns despre fizicul, familia şi situaţia materială a tînărului. Se mărginise să afirme că era vorba de o căsătorie bună.

Sosind la Viareggio o găsi pe Giulia la hotel, în pat, cu febră, şi pe lîngă ea verişoara Teresa care îi punea batiste ude pe frunte. Nu era

nimic serios. Giulia transpirase şi pe urmă răcise puţin. Maică-mea o trase pe coridor pe verişoara Teresa, hărţuind-o şi întrebînd-o de zor: Cine naiba era acel băiat? Cum arăta? Ce avere avea? Ce fel de familie era? Şi de ce s-au băgat într-o pensiune atît de modestă? De ce n-au căutat ceva mai select?

Dar verişoara Teresa spuse că băiatul şi părinţii lui se mutaseră de cîteva zile la aceeaşi pensiune fiindcă închiriaseră vilişoara lor. La început maică-mea rămase puţin descumpănită; dacă se mulţumeau să locuiască la acea pensiune, cu coridorul acela îngust care mirosea a dezinfectant şi a supă, se vede că nu erau cine ştie ce mari bogătaşi. Şi ce nevoie aveau să închirieze vila dacă aveau atîţia bani? Verişoara Teresa spuse că erau chiar oameni înstăriţi, oameni cum maică-mea nu cunoscuse niciodată în viaţa ei, proprietari la Lucca a unui palat foarte vechi, iar aici la Viareggio, a unei vilişoare cu baie, frigider şi garaj. Tatăl era un magistrat foarte apreciat, băiatul urma şi el dreptul şi era atît de îndrăgostit de Giulia, încît îşi adusese toată familia să locuiască la pensiunea lor, ca să nu se despartă de ea nici măcar un minut.

Puţin mai tîrziu, maică-mea şedea cu magistratul, cu soţia magistratului şi cu băiatul în mica grădină a pensiunii, făcîndu-şi vînt cu evantaiul, fumînd cu un lung ţigaret de fildeş şi scoţînd fumul pe nas. Era atît de agitată încît aproape uitase de Giulia, bolnavă sus în cameră. Vorbea şi iar vorbea; dădea frîu liber tuturor cuvintelor şi cuvîntărilor pe care le acumulase

în atîția ani de singurătate la Dronero, cînd la geamuri cobora noaptea şi singurii ei vizitatori, dispreţuiţi şi aşteptaţi, erau verişoara Teresa şi doctorul Wesser. Mai ales în ultimul timp, zăcînd nemişcată în pat cu piciorul în ghips, mai mult ca oricînd adunase cuvinte, făcîndu-şi fel de fel de gînduri în urma scrisorilor pe care le primea de la Viareggio răcorindu-se cu evantaiul şi fumînd rezemată de perne, înconjurată de interlocutori imaginari, forme incerte şi schimbătoare care încuviinţau surîzînd. Acum, familia care trebuia să devină peste puţin noua familie a Giuliei stătea în faţa ei ; un domn în vîrstă, în haină de culoare închisă şi pantaloni albi ; o doamnă în vîrstă căreia îi tremura mereu capul ; un băiat cu părul blond şi buclat, care o privea cu un zîmbet larg, mirat şi cordial, şi bea oranjadă „San Pellegrino" direct din sticlă. Acestor persoane maică-mea le povesti dintr-o suflare întreaga ei viaţă ; moartea tatălui meu în urma unui atac de inimă ; anii ei de văduvie, cu povara răspunderilor şi cu averea de administrat ; educaţia simplă şi casnică pe care o dăduse fiicelor sale ; durerile ei de ficat şi sfaturile doctorului Wesser ; opiniile ei politice, pline de un bun-simţ sănătos şi de o tinerească încredere în progresul uman ; eforturile pe care trebuia să le facă locuind în provincie, ca să fie mereu la curent cu arta modernă. Din cînd în cînd, un val de bucurie îi sugruma vocea într-un scurt hohot de plîns ; juca în sfîrşit rolul pe care de ani de zile şi-l visase, rolul mamei care se pregăteşte să-şi încredinţeze cu

îngrijorată solicitudine fiica în mîinile unui tînăr serios, muncitor şi cinstit. Era atît de prinsă de rolul ei, încît aproape nici nu avea cînd să-l observe pe acel tînăr ; iar mai tîrziu, cînd voia să şi-l reamintească, nu reuşea să vadă decît o claie de păr blond şi două buze groase care sugeau dintr-o sticlă.

Acele cîteva ore în grădiniţa pensiunii au fost singurele pe care mama le-a petrecut cu familia magistratului. În timpul nopţii soră-mea avu o hemoptizie ; un medic chemat de urgenţă o internă la spital ; după douăzeci de zile, mama şi Giulia plecau înapoi spre Dronero într-un vagon de dormit. Iar despre băiatul cu claia de păr blond nu s-a mai aflat nimic ; a povestit verişoara Teresa că mama băiatului, cînd aflase de hemoptizie, fusese apucată de o criză de nervi, capul îi tremura şi se clătina de parcă sta gata-gata să i se rostogolească de pe umeri ; a vrut să plece imediat înapoi la Lucca, să-şi smulgă băiatul din pensiunea aceea unde avea impresia că şi zidurile musteau a sînge ; verişoara Teresa spunea că la plecare băiatul avea un aer neconsolat şi că îi întinsese mîna pe coridor, lăcrămînd ca un mieluşel ; dar acum şi verişoara Teresa voia să plece, căci era foarte speriată şi preocupată pentru că ea şi fetiţa ei dormiseră cu Giulia în aceeaşi cameră şi cine ştie dacă nu se îmbolnăviseră şi ele.

Astfel maică-mea rămăsese singură în cămăruţa spitalului, cu Giulia palidă-palidă, nemişcată în pat ca o moartă, cu părul ei frumos împrăştiat pe pernă, cu ochii închişi şi buzele crăpate de

febră. Maică-mea era furioasă pe verişoara Teresa care o lăsase singură şi se plimba în sus şi în jos pe coridorul spitalului ca un urs în cuşcă, îmbrăcată cu fusta cu buline mototolită şi pătată, pentru că nu-i mai arsese să-şi schimbe fusta, cu toate că fuste avea berechet... şi pentru săracii parohiei.

Gîndindu-se la băiatul acela cu claia de păr blondă, maică-mea tremura de mînie. Să fie el incapabil de un elan generos, de un gest de mîngîiere! S-o şteargă aşa fără un rămas bun, fără un cuvînt! Amintirea acelei clăi blonde şi a acelei după-amiezi petrecută cu familia magistratului îi inspira o repulsie groaznică. Dar după ce-i trecu puţin spaima pentru Giulia, după ce medicii o asigurară că boala Giuliei, cu resursele ştiinţei moderne, va trece cu bine, după ce se întoarse la Dronero şi o instală pe Giulia în patul mare cu plapuma de mătase înflorată, cu două perne bune la spate iar pe noptieră cu siropul de malţ, recomandat de doctorul Wesser, maică-mea, între aceiaşi pereţi unde îşi făurise atîtea speranţe fericite, începu din nou să se întrebe ce se petrecuse în realitate între Giulia şi băiatul acela. Existase vreo promisiune? Un angajament? Nu îndrăznea să vorbească despre asta cu Giulia, încă atît de slăbită şi extenuată, rezemată de perne cu un mic şal adunat în jurul braţelor plăpînde, cu vinişoare albastre, cu părul strîns într-o panglicuţă de catifea neagră şi obişnuitul ei zîmbet prostuţ care nu spunea nimic. Suferea oare Giulia? Cine putea s-o ştie? Fantezia mamei se învîrtea din nou

în jurul orașului Lucca și a micului palat străvechi, cu fresce din Quattrocento pe tavanele boltite, unde locuia familia magistratului și despre care Teresa îi spusese că va deveni, mai devreme sau mai tîrziu, muzeu național. Se ducea la verișoara Teresa și o chinuia cu întrebări despre acea ședere la Viareggio; verișoara Teresa o implora s-o lase în pace, ea spusese tot ceea ce știa, era un lucru care se terminase prost și nu mai era nimic de făcut.

Dar maică-mea în toată iarna aceea a așteptat poșta cu nerăbdare, tot mai sigură că va sosi o scrisoare de la tînărul cu chica blondă, pentru Giulia sau măcar pentru ea. Totuși nimic. În schimb soseau mereu scrisori de la o soră de noapte de la spitalul din Viareggio, căreia maică-mea, imprudentă, îi promisese un post la spitalul din Pinerolo, unde lucra un prieten de-al doctorului Wesser. Dar maică-mea între timp se certase puțin cu doctorul Wesser și nu-i venea să-l roage să-i scrie prietenului său.

De la o vreme mama se gîndea că doctorul Wesser poate se îndrăgostise de Giulia, pentru că petrecea cu ea ore întregi, traducîndu-i din germană poezii de care Giuliei nu-i păsa desigur nici cît negru sub unghie și arătîndu-i toate albumele lui de familie, domni polonezi cu blănuri și jobene, doamne cu lungi coliere de perle și pălării cu pene; bieți oameni uciși în timpul războiului, sărmani evrei pe care naziștii îi smulseseră din pat și-i duseseră să moară cine știe unde. Doctorul Wesser nu mai avea pe nimeni în afară de un frate mai mic, plecat

din Polonia împreună cu el şi care acum locuia în oraş, unde lucra la o fabrică de chimicale, singura fiinţă pe care doctorul Wesser o mai iubea pe pămînt. Giulia asculta cu bunăvoinţă vorbele plictisitoare ale doctorului Wesser şi, ca să-i facă plăcere, răsfoia albumele de familie, unde se vedeau părinţii doctorului Wesser, oameni distinşi şi impunători, şi-ţi făcea rău să te gîndeşti cum muriseră, poate în cîmpiile acelea îngheţate în timp ce spărgeau pietre ; şi între ei se vedeau doctorul şi fratele său cînd erau copii, îmbrăcaţi căzăceşte pentru un carnaval.

Giulia se simţea acum mult mai bine, se scula şi cîteodată ieşea puţin ; doctorul o însoţea uneori în acele mici plimbări, împingîndu-şi bicicleta cu motor, istorisindu-i poate poveştile sale tragice cu rude dispărute, de loc potrivite pentru o fată, se gîndea maică-mea, şi era tot mai supărată pe doctorul Wesser, şi era tot mai nemulţumită cînd de pe balconul pe care stătea, vedea jos în stradă silueta înaltă a Giuliei îndepărtîndu-se alături de doctor care îi ajungea abia pînă la umăr, încotoşmănat în scurta lui maro, pe care o primise în dar de la asociaţia evreilor refugiaţi, o haină mai lungă cu guler de blană şi gaică, ceva între jachetă şi palton. Maică-mea tot enumera în sinea ei, furioasă, toate serviciile pe care i le făcuse mereu doctorului Wesser ; cînd fuseseră nemţii la Dronero iar doctorul stătea ascuns în casa verişoarei Teresa şi ea în fiecare zi îi aducea ţigări ; şi cînd doctorul suferise de colită şi ea îi dăduse

nişte lînă ca să-şi facă o burtieră călduroasă ; şi toate sticlele de vişinată pe care doctorul le golise seara, în timp ce şedea cu ele lîngă sobă şi îi traducea Giuliei poeziile lui Hoffmannstahl. „Hoffmannstahl" pufăia maică-mea cu dezgust, imitînd „h"-urile aspirate ale doctorului şi felul cum îşi pipăia cravata şi îşi netezea în grabă părul pe tîmplă în timp ce citea. Mama începuse acum să-i facă mizerii sub un pretext sau altul ; îl întreba despre o carte pe care i-o împrumutase cu mulţi ani în urmă şi pe care el nu mai reuşea s-o găsească ; îi spunea că siropul de malţ pe care i-l prescrisese Giuliei era greu de digerat şi îi trîntea furioasă jos de pe canapea scurta udă de ploaie cînd doctorul venea seara să le vadă. Doctorul ridica scurta şi o agăţa în cuier ; şi începea din nou să-i citească Giuliei, cu vocea lui monotonă şi blîndă, poeziile lui Hoffmannstahl.

Maică-mea îi auzea, cîteodată, pe doctor şi pe Giulia rîzînd împreună. De ce rîdeau, nu ştia ; să mai aibă poftă de rîs doctorul cu toate rudele acelea moarte, să mai aibă poftă de rîs şi de a se prosti cu toate grijile ce le avea, cu bani atît de puţini şi cu fratele din cînd în cînd şomer, mamei i se părea de neconceput. Doctorul n-avea casă, dormea într-o cămăruţă deasupra barului şi îşi pregătea mîncarea singur pe o lampă de gătit, nişte mişmaşuri poloneze ; cele cîteva zdrenţe ce le avea şi le spăla singur şi le atîrna pe o frînghie între pat şi dulap. În dulap, printre cărţi şi ciorapi, doctorul ţinea calupurile de caş şi ouăle pe

care i le aduceau cei de la țară ; și îngrijea pe toți și toți îl îndrăgeau, și îi îngrijea chiar și pe cei ce nu plăteau ; ouăle cîteodată nici nu le consuma, le lua și le dădea copiilor care se jucau pe stradă, spunea că ouăle erau bune pentru copii și nu pentru el, care era bătrîn ; atît de bătrîn nu era, avea cel mult patruzeci de ani, dar avea o ținută urîtă și mergea strîmb, cu un umăr mai sus decît celălalt și tîrșîindu-și picioarele ; iar de cînd începuse să stea cu Giulia, mamei i se păruse deodată că-i foarte bătrîn, cea mai urîtă ființă pe care o văzuse vreodată.

Și într-o seară, pe cînd Giulia stătea în fotoliu lîngă sobă, cu o cutie de resturi de gheme pe genunchi, făcînd din lînuri de toate culorile niște păpușele pentru micuța Costanza, doctorul îi spuse mamei că el și cu Giulia aveau de gînd să se căsătorească în primăvară. Maică-mea se aștepta de la o vreme la acele cuvinte ; totuși simți ca o lovitură în stomac. Se întoarse să privească fața Giuliei. Era fața la care se aștepta : o față liniștită, somnoroasă, cu zîmbetul acela prostesc ; Giulia avea în mînă o sîrmă în jurul căreia înfășura lîna ; de cîteva zile se apucase să fabrice acele păpușele care n-aveau nici o noimă. Vroia să se mărite cu doctorul ? strigă maică-mea smulgîndu-i de pe genunchi cutia cu lînă ; și Giulia ridică brațele ca pentru a se apăra de o palmă ; și deodată fața ei se aprinse de o roșeață vie. Atunci pe mama o cuprinse o milă nemăsurată ; îi puse din nou cutia în poală, se ghemui în-

tr-un colț întorcînd spatele doctorului și Giuliei, și din colțul acela le spuse că n-aveau decît să se căsătorească fiindcă oricum ea tot era bătrînă și nu-i mai păsa de nimic.

A doua zi maică-mea se duse la verișoara Teresa. Da, verișoara Teresa știa de mult; Giulia i se destăinuise. Giulia sigur nu era îndrăgostită; nu se mai îndrăgostise niciodată după povestea aceea de la Viareggio; dar cu doctorul se-nțelegea bine, se simțea mulțumită. Îl aprecia pentru că era atît de cult, atît de fin; și în zilele cînd doctorul se ducea la oraș să-și vadă fratele, ea se simțea ca pierdută și se plictisea mai mult. De altfel, spuse verișoara Teresa, Giulia avea acum douăzeci și cinci de ani. Și avusese și boala aceea păcătoasă așa că poate n-ar găsi prea ușor un soț; lumea se teme de această boală. Și așa, cel puțin ea care avea nevoie de îngrijiri, va avea mereu lîngă ea un doctor, unul care o îngrijea fără cheltuială; și asta, zise verișoara Teresa, descoperindu-și dinții de viplă, era totuși un avantaj.

Maică-mea trecu pe la toate verișoarele și mătușile, căutînd pe cineva care să vrea s-o convingă pe Giulia să renunțe la căsătoria aceea; dar verișoarele și mătușile nu voiau să se amestece, dădeau din cap și spuneau că în sfîrșit Giulia, sărmana, se mărită, era chiar păcat să nu se mărite; doctorul Wesser, desigur, nu era nici frumos, nici bogat, nici tînăr, însă era un om de treabă, un om iubit de copii, care alergau în jurul lui bucurîndu-se cînd îl vedeau trecînd. Dar cum? striga maică-mea.

Cu unul ca el să ajungă să se mărite Giulia ? un comunist ? un evreu ? un apatrid ? Verişoarele şi mătuşile clătinau din cap : să fie doctorul Wesser comunist ? Ciudat, nu auziseră niciodată aşa ceva ; dar că era evreu, ce-i păsa mamei, nu strigase ea mereu în dreapta şi în stînga că şi cu negrii, şi cu evreii, cu toţii sîntem fraţi.

În sfîrşit, verişoara Teresa dădu o masă pentru a serba logodna ; şi către sfîrşitul mesei, cînd se aducea un tort mare cu cireşe zaharisite, verişoara o împinse pe maică-mea spre doctorul Wesser ; şi maică-mea a trebuit să-l sărute pe obrazul său scofîlcit, brăzdat de cute adînci.

Atunci maică-mea simţi un mare gol lăuntric. În adîncul sufletului, acolo unde ţesuse atîtea visuri frumoase, nu mai găsea nimic. Se plictisise pînă peste cap de Dronero, unde ştia pe dinafară chiar şi pietrele, şi unde la tot pasul dădea peste veri şi rude ; ardea de dorinţa de a locui într-un oraş mare, unde ar fi putut să se ocupe de sumedenie de lucruri şi unde chiar numai a te plimba pe stradă era o distracţie ; şi o apucase acum un mare dor de mine. Se gîndea uneori că poate eu aveam să fac o căsătorie reuşită. Nu eram frumoasă ca Giulia, desigur, mai aveam şi defectul acela de statură. Maică-mea nu se putea dumiri de ce crescusem atît de puţin ; şi aveam părul foarte creţ, ca un nor fără nici o formă. În schimb eram mult mai inteligentă decît Giulia ; poate mai tîrziu aveam să public cărţi, pentru că de mică scriam versuri şi le

ţineam ascunse prin caietele de şcoală. Venea adeseori în oraş cu pretextul de a cumpăra cele necesare trusoului Giuliei ; îmi dădea întîlnire la o cafenea şi voia să ştie dacă mai scriam versuri. Îi cam displăcea că dinţii mei ieşeau puţin în afară printre buze ; cînd eram mică ar fi vrut să port un aparat pentru dinţi, dar tatăl meu se opusese ; tata, bietul om, avea unele idei fixe. Se întreba ce era de făcut cu părul meu. La cafenea venea uneori prietena mea, cea cu care locuiam ; maică-mea nu prea era mulţumită ca două fete să locuiască singure, dar o linişte a aspectul sobru al prietenei mele, mai în vîrstă ca mine şi profesoară de istorie la un liceu. Maică-mea despacheta sub ochii prietenei mele combinezoanele şi cămăşile de noapte cumpărate pentru Giulia ; şi o ruga pe prietena mea s-o ajute să găsească o locuinţă pentru că nu mai putea suporta să stea la Dronero şi voia să se mute la oraş. Apoi îmi vîra din nou mîna în păr, eu îmi trăgeam capul, iar maică-mea o întreba şi pe prietena mea ce era de făcut cu părul meu. Cînd ne povestea, mie şi prietenei mele, despre doctorul Wesser, mama aproape că se fălea cu el ; povestea că era un om de o cultură nemaipomenită, că vorbea şaisprezece limbi, se pricepea foarte bine şi la muzică, şi-i citise pe toţi filozofii ; şi vorbea despre toate marile bogăţii pe care le avusese doctorul cînd era copil în Polonia ; era una din cele mai bune familii din Cracovia, aveau casete pline cu argintărie,

mama lui mergea la petreceri cu o diademă de briliante pe cap.

În autobuzul ce o ducea înapoi la Dronero, maică-mea se simţea ceva mai însufleţită şi mulţumită, după orele acelea petrecute în oraş, umblînd prin prăvălii, discutînd cu prietena mea şi cu mine şi scotocind printre porţelanurile surorilor ei ; şi era nerăbdătoare să ajungă acasă şi să etaleze în sufragerie, în faţa Giuliei, a doctorului şi a verişoarei Teresa, frumoasele cămăşi de noapte cu broderie modernă.

Doctorul venea s-o aştepte la autobuz, ca s-o ajute să ducă pachetele ; iar mama, după atîta vorbărie despre bogăţiile din trecut ale doctorului, îl vedea acum înfrumuseţat de acele mari bogăţii care cine ştie unde ajunseseră, dar care totuşi existaseră ; şi atunci se purta puţin mai drăguţ cu el.

Într-o seară maică-mea, întorcîndu-se dintr-unul din acele drumuri făcute pentru trusou, cînd se văzu cu doctorul şi cu Giulia în sufragerie, declară pe neaşteptate că a cumpărat o casă în oraş. Declară că ea se muta la oraş ; de altfel erau ani de cînd voia s-o facă, fiindcă îi era atît de lehamite de înfundătura aceea de Dronero, încît de cîte ori ieşea la fereastră ca să se uite în stradă, simţea un nod în gît de atîta plictiseală, şi chiar şi Giulia cu doctorul, odată căsătoriţi, trebuiau să se mute în oraş, pentru că luase înadins o casă mare, şi pentru că ea era hotărîtă să nu se despartă niciodată de Giulia ; în timp ce vorbea simţea cum o cuprinde o mare poftă de ceartă şi abia aştep-

ta ca doctorul să-i spună că el şi Giulia voiau să rămînă la Dronero, că atunci ea i-ar fi răspuns să-ncerce numai să rămînă acolo singur cu Giulia ; Giulia se învăţase cu binele, aştepta să fie servită şi nu se apleca nici măcar ca să ridice un ac de jos ; trebuia să te ţii după ea de dimineaţa pînă seara, să-i baţi oul pentru gustarea de după-masă şi să-i calci bluzele ; şi banii pe care-i cîştiga el nu ajungeau nici pentru laptele căţelului ; chiar aşa se gîndise să-i spună „pentru laptele căţelului" ; deci trebuiau să facă aşa cum voia ea. Dar doctorul, foarte calm, îi spuse că se bucura să stea la oraş, nu avea de loc intenţia să rămînă la Dronero, ba chiar se gîndea şi el de mult la oraş, pentru că îi făcea plăcere să fie lîngă fratele său care îi era atît de drag. Astfel maică-mea rămase clocotind de furie, cu gura plină de salivă şi de insultele pe care nu mai avea nici un motiv să le toarne.

În primăvară, Giulia şi doctorul s-au căsătorit ; a fost o slujbă la biserică, dar doctorul era evreu, aşa că nu-şi făcea nici măcar cruce, şi trebuise pentru Giulia aprobarea episcopului ca să se poată cununa la biserică cu un evreu ; doctorul stătea acolo lîngă Giulia, cu umărul scuturat de o tresărire nervoasă ; făcea necontenit gestul acela al lui de a-şi pipăi cravata şi mărul lui Adam. Venise cu mine şi prietena mea care nu-şi făcea cruce nici ea pentru că era atee şi privea în jur cu expresia ei severă ; mai era şi fratele doctorului, un tinerel mărunt, pistruiat şi cu ochelari ; maică-mea, cu o pălărie

minusculă de pene albastre, cu multe straturi de pudră pe faţa pătată de plîns. Apoi Giulia şi doctorul plecară într-o scurtă călătorie de nuntă pe Riviera ; şi cînd se întoarseră doctorul îşi băgă într-o valiză cărţile, lampa de gătit, cele cîteva haine, şi părăsi pentru totdeauna cămăruţa de deasupra barului, după ce-şi luă îndelung rămas bun de la gazdă, care plîngea emoţionată, şi veni să stea la maică-mea. Mama se învăţase acum să-i zică pe nume, Chaim ; şi îi plăcea întrucîtva să pronunţe numele acela străin.

Acum maică-mea era ocupată cu pregătirile pentru mutat ; şi toată ziua ţipa la Carmela, care ar fi trebuit să împacheteze farfuriile dar care spărgea tot ce lua în mînă ; se aflau mereu prin casă rudele Carmelei, sub pretextul că veneau să-şi ia rămas bun ; şi bătrînul ei tată, instalat lîngă soba din bucătărie, mîncînd pîine cu brînză, cu barba plină de firimituri, şi cu vechiturile lui de ghete care lăsau pe pardoseală o băltoacă noroioasă. Şi mereu se afla acolo şi verişoara Teresa care o tot ruga pe maică-mea să-i lase ba un lucru, ba altul, ba cerea albia de rufe, ba căldarea de gunoi, doar nu cumva maică-mea voia să plece cu albia sau cu căldarea, tot lucruri care încurcă la mutat şi pe care e mai bine să ţi le cumperi noi. Verişoara Teresa se ruga de Carmela să i le pună toate deoparte, iar ea în schimb avea să dăruiască tatălui ei o pereche de papuci de casă, de toată frumuseţea.

Carmela se-nduioşa gîndindu-se la tatăl ei care rămînea singur la Dronero, fără un suflet

care să se ducă să vadă dacă trăieşte sau a murit ; căci dintre toate rudele pe care le aveau, nici una nu voia să ştie de bătrînul acela pe jumătate nebun şi mereu beat ; şi se ruga de verişoara Teresa ca soţul ei, notarul, s-o ajute să obţină ajutorul pentru săraci, căci îl ceruseră de atîţia ani şi nu-l primiseră niciodată, cu toate că la Dronero nimeni nu era sărac ca ei, şi doar vedeau bine ce bătrîn prăpădit era.

Carmela slujea în casa noastră de ani de zile, cu intermitenţe, pentru că din cînd în cînd o apuca o milă cumplită de taică-său, şi bătrîn, şi smintit, şi singur ; şi se-ntorcea în maghernița lor din fundul unei ulicioare, o hrubă întunecoasă ca o peşteră, unde forfoteau gîndacii ; apărea din nou după un timp, însoţită de tatăl ei care ne implora s-o reprimim, căci el seara se îmbăta iar cînd era beat o bătea ; şi-i poruncea Carmelei să-şi descopere braţele şi să ne arate vînătăile. Mama se uita la vînătăi şi-l ameninţa că se duce la carabinieri ; se învoia s-o ia din nou pe Carmela, suspinînd că avea inima prea largă şi-şi lua toate belelele pe cap ; de fapt maică-mea era foarte mulţumită s-o aibă pe Carmela, căreia îi dădea o leafă de nimic, dăruindu-i din cînd în cînd cîte o vechitură.

Noaptea, tatăl Carmelei, beat, venea să se jeluiască sub balconul nostru ; se văicărea îndelung de necazurile lui şi de singura lui fată nevoită să stea la stăpîn, apoi înălţa osanale mamei mele, o doamnă cu inimă bună, o adevărată doamnă ; Carmela plîngea pitită după obloane, iar mama, în pat, se bucura de laudele

acelea plîngărețe, cîntate în noapte pe strada tăcută ; și de aceea nu îndrăznea să-l izgonească pe tatăl Carmelei, cînd apoi îl găsea în bucătărie instalat comod la căldură cu pîine și brînză în mînă. Dimineața mama avea o migrenă puternică din cauza acelei voci care-i stricase somnul ; și-i înșira Carmelei toate neplăcerile și pacostele pe care trebuia să le suporte din cauza ei. Ba chiar spunea că unul din motivele pentru care se bucura că se mută la oraș era că nu va mai fi nevoită să audă noaptea vocea aceea plîngăreață ; iar Carmela se rușina gîndindu-se că din vina tatălui ei erau nevoite să plece la oraș.

După cîteva luni petrecute la oraș, maică-mea începu să dea semne de nerăbdare. Se săturase repede de prăvălia surorilor ei, frecventată numai de băbuțe zgîrcite care se tocmeau cu ceasurile pentru o ceșcuță ; și apoi, într-o zi, întorcîndu-se cam brusc, maică-mea doborîse o paiață care cînta din ghitară. Mama susținea că statueta aceea îi fusese întotdeauna nesuferită, că purta poate ghinion și că era mulțumită că o spărsese ; de altfel era vorba de un lucru de nimic, de un flecușteț vulgar, din porțelan alb cu umbre azurii, din acelea care se văd prin locuințele croitoreselor ; ba chiar se gîndea să lipească cioburile cu rășină indiană și să-l dăruiască croitoresei sale ; sub ochii consternați ai surorilor, adunase cioburile și le vîrîse în geantă. La plecare spusese ca într-o doară că avea de gînd să plătească paiața și că surorile ei

avuseseră chiar noroc, căci desigur n-ar fi reuşit niciodată s-o vîndă. De atunci prăvălia surorilor îi devenise antipatică, de altfel ele se încăpăţînau să-i refuze o cotă-parte ; cioburile paiaţei rămaseră cîtva timp în geantă şi pînă la urmă le aruncase la gunoi.

Erau zile cînd mama se plictisea la oraş aproape ca la Dronero. Acum cunoştea pe dinafară toate străzile din centru, pe care le bătuse în lung şi în lat în căutarea unui local mic şi graţios unde să-şi instaleze galeria de artă ; dar preţurile ce se cereau pentru închirierea localurilor erau foarte ridicate ; iar maică-mea, de altfel, începea să se-ntrebe neliniştită, o dată ce va avea localul, de unde va scoate pictorii dispuşi să expună. Nu cunoştea pe nimeni ; îşi închipuise că va fi uşor, venind în oraş, să-şi formeze imediat un mic cerc, să se înconjoare de oameni culţi cu care să fi fost plăcut să stea de vorbă ; în realitate, de cînd locuia în oraş, n-avusese ocazia să schimbe două vorbe cu nimeni în afară de furnizori : cizmarul, corsetiera, croitoreasa ; se ducea la ei cîteodată şi fără motiv, încercînd cîte ceva, cercetînd îndelung şi cu atenţie stofe sau modele pe care n-avea nici o intenţie să le cumpere ; numai ca să aibă pe cineva cu care să stea de vorbă şi ceva de făcut ; şi cînd se afla pe la acei furnizori, învîrtindu-se ca la ea acasă, fumînd şi aruncînd scrumul pe jos şi examinînd la lumină un cupon de stofă sau o bucată de piele, îşi exprima părerile cu voce tare, intercalînd printre ele fragmente din convingerile ei de ordin general, politice

sau artistice, cu speranţa de a fi auzită şi de alţi clienţi, de vreo persoană rafinată şi cultă care să-i aprecieze spiritul şi să se intereseze de ea. Dar nu se-ntîmpla nimic ; zilele mamei se scurgeau tot mai goale, tot mai fără rost ; în casă nu venea nimeni, în afară de Josek, fratele lui Chaim, mizeră arătare care se aşeza într-un colţ al sufrageriei, citind romane poloneze ; iar cînd vorbea, Josek se arăta foarte îngîmfat şi exprima opinii mereu opuse acelora ale mamei. Din cînd în cînd, cu un zîmbet sarcastic, o întreba pe maică-mea despre galeria ei de artă ; dacă găsise local şi dacă inaugurarea va avea loc în curînd ; maică-mea îi striga înfuriată să-şi vadă de treburile lui ; iar Chaim încerca să-i liniştească, cu zîmbetul lui blînd şi cu umărul care tresălta. Pe fotoliul balansoar, Giulia dezmierda căţelul ; micuţa Costanza îşi făcea lecţiile la masă, cu cozile legate la spate cu fundă mare albastră ; Josek îi smulgea funda şi o băga în buzunar, Costanza ţipa şi dădea din picioare ; se apropia ora mesei şi Josek nu pleca, sperînd că maică-mea o să-l poftească la masă ; iar maică-mea dinadins nu-l poftea, se uita la ceas şi se învîrtea prin casă scuturînd pernele. Pînă la urmă doctorul, în poloneză, îi spunea, probabil, să plece şi Josek pleca aruncîndu-i Costanzei funda ; Carmela intra cu faţa mereu posomorîtă şi răvăşită, cu picioarele ei strîmbe şi tîrşîite, şi punea supiera pe masă.

Maică-mea se mai gîndea cîteodată la galeria de artă. Dar o plasa într-un viitor tot mai îndepărtat, şi se gîndea la ea tot mai sleit, tot

mai vlăguit. Şi cînd compara închipuirile avîntate, pe care le nutrise o vreme, cu viaţa monotonă pe care, dimpotrivă, o ducea, avea sentimentul de a fi suferit o mare nedreptate. Nu ştia bine pe cine să învinovăţească de această nedreptate ; învinovăţea de-a valma lipsa de bani, pe doctorul Wesser care cîştiga puţin, pe Giulia care se căsătorise cu doctorul Wesser ; şi apoi avea ce avea cu Carmela care era proastă şi murdară, şi uita mereu şorţurile jegoase pe spetezele fotoliilor ; şi cu micuţa Costanza care mînca prea multă marmeladă, şi cu verişoara Teresa care nu-i dădea destul pentru întreţinerea fetiţei ; verişoara Teresa se gîndise la început să-şi dea fata la un pension de călugăriţe, ea însă insistase să i-o încredinţeze ei ; dar acuma înţelegea că-şi luase o adevărată belea pe cap aducînd în casă fetiţa numai pentru că i se păruse că un internat de călugăriţe ar fi un loc cam trist ; aşa-şi lua ea numai belele pe cap, era mereu gata să se sacrifice pentru toţi, se gîndea mereu la alţii în timp ce la ea nu se gîndea nimeni.

Hoinărea mult prin oraş privind în treacăt vitrinele şi indispunîndu-se de scumpetea preţurilor ; apoi se aşeza obosită într-o cafenea, scotea ţigaretul de fildeş şi punea în el o ţigară, comanda o cafea la gheaţă cu frişcă, privea în jur şi fuma, supărată pe Giulia care nici nu voia să audă de ieşit în oraş ; eu cel puţin mă pregăteam pentru examene ; dar Giulia stătea să răsfeţe cîinele şi să se uite pe geam, dincolo de grădină, la trenurile care goneau în ceaţă. O

viaţă fără noimă, viaţa Giuliei. Cafeneaua, spre seară, începea să se aglomereze, maică-mea trăgea cu urechea la discuţiile de pe la mesele din jur ; i se păreau discuţii insipide, totuşi ar fi vrut să ia parte la ele ; dar unde era lumea cultă, intelectualii, scriitorii şi pictorii, aceia cărora mama plănuia să le ofere într-o zi o ceaşcă de ceai în galeria ei ? Cercul cultural unde se ducea cîteodată o decepţionase, conferinţele erau rare şi greoaie şi nu le frecventau decît cîţiva bătrîni care, după puţin timp, începeau să moţăie. Maică-mea ascultase o conferinţă despre un muzician numit Béla Bartók, care după nume părea polonez, iar maică-mea nu se aştepta la nimic bun din partea polonezilor ; apoi altă dată un tinerel fermecător şi plăpînd, frumuşel şi aproape fără nas, se foise prin cameră în vîrful picioarelor citind cîteva pagini dintr-un roman care vorbea despre o balenă. Maică-mea se plictisise cu balena aceea ; iar pe scăunelele din jurul ei erau acei bătrînei aţipiţi ; totuşi rămăsese pînă la sfîrşit, nemişcată în rîndul întîi, fixîndu-l pe tinerel cu ochii ei negri strălucitori. Văzut puţin mai de aproape, tinerelul avea o faţă obosită, de om de patruzeci de ani, un fruct trandafiriu vestejit de frig. Mama găsea că nici tinerelul, nici bătrîneii, nici camera aceea şi nici balena n-ar fi adevărata cultură. Dar atunci unde era cultura adevărată ? Unde erau intelectualii adevăraţi ? Unde se ascundeau intelectualii ? Fără ei oraşul i se părea plictisitor şi pustiu.

Cîteodată mama urca sus la mine. Aducea un carton cu prăjituri, atît pentru că îi plăceau mult, cît şi pentru că abia luase o cafea la gheaţă cu frişcă şi simţea o vagă remuşcare că mîncase toată frişca aceea de una singură. Mă găsea învăţînd, despacheta prăjiturile pe biroul meu şi se ducea să ia o farfurie din bucătărie ; făcea haz de bucătărioara noastră, puţin mai mare decît un dulap ; dar spunea că şi ei i-ar fi trebuit o asemenea locuinţă, o cameră, baie şi bucătărioară ; pentru că era sătulă de casa aceea mare şi de a trebui să se ocupe de dimineaţă de prînzul şi cina pentru atîţia oameni ; şi mai ales era sătulă de Chaim. O întrebam cu ce o deranja Chaim, care era atît de bun, de gentil şi de discret ; dar mama spunea că eu nu puteam înţelege, se-ntuneca la faţă şi îşi hîţîna pe piept, pufnind furioasă, mărgelele mari ale colierului ; eu, ca s-o distrez, spuneam că era drăguţ colierul, ea spunea că era un fleac de colier de o mie de lire. Auzeam răsucindu-se în uşă cheia de la intrare, prietena mea se-ntorcea acasă ; intra descheindu-şi impermeabilul, aranjîndu-şi pe frunte şuviţele leoarcă de ploaie ; venea cu logodnicul ei, student la politehnică ; în timp ce prietena mea pregătea ceaiul, mama îl cerceta pe studentul inginer, un băiat înalt şi roşcovan, cu urechi clăpăuge ; luam ceaiul toţi împreună, goleam farfuria cu prăjituri, maică-mea începea o discuţie, dar curînd prietena mea cu logodnicul se scuzau că trebuie să plece ; se căsătoreau peste două sau trei luni şi trebuiau să vadă nişte mobilă.

Cînd rămîneam singure, mama îşi începea comentariile asupra logodnicului, un băiat frumos, dar păcat de urechi ; curios că prietena mea îşi găsise un băiat atît de frumos, prietena mea, sărăcuţa, nu era de loc frumoasă ; simpatică, dar de loc frumoasă. Întreba apoi dacă, atunci cînd prietena mea se va căsători, voi veni în sfîrşit să locuiesc cu ea ; dar eu îi explicam că voi rămîne în cămăruţa aceea cu bucătărioară, care era proprietatea prietenei mele, şi-i voi plăti o chirie foarte mică ; prietena mea, o dată căsătorită, se va instala cu soţul ei într-un apartament ce-l avea tatăl lui. Aşadar erau înstăriţi, spunea maică-mea, dacă posedau apartamente ; aşadar prietena mea se mărita bine ; alţii aveau toate noroacele ; ei, dimpotrivă, îi mergeau mereu toate pe dos ; se născuse ghinionistă.

Înainte de a pleca, mama ofta lung şi spunea ce rău îi părea să se despartă de mine, eu eram singura persoană cu care se simţea bine ; cu Giulia nu se simţea bine, nu mai aveau ce să-şi spună ; de altfel prea multe de spus cu Giulia n-a avut ea niciodată. Suspinînd, maică-mea îşi încheia blana, îşi lega fularul în jurul gîtului ; punea bine, în geantă, cartonul pe care fuseseră prăjiturile, pentru că pe cartoanele acelea Carmela rădea parmezanul.

Mama a cunoscut-o pe doamna Fontana la coafor. Mama stătea în sala mare, deoarece cabinele erau toate ocupate ; stătea la cască şi cu

un teanc de reviste ilustrate în poală. Din lipsă de spaţiu, o aşezaseră într-un colţ, lîngă o uşă ; uşa dădea într-o curte şi de cîte ori o deschidea cineva, mama se simţea năpădită de un val de aer rece. Îşi simţea capul în cască bine uscat şi răscopt, împuns de ace încinse ; era sigură că va căpăta o pneumonie, stînd aşa între căldura căştii şi rafalele reci care veneau din curte ; striga şi protesta că se săturase şi să vină s-o pieptene, dar nimeni nu voia s-o asculte ; treceau pe lîngă ea fete grăbite, abia dacă-i atingeau părul cu vîrful degetului şi îi spuneau să se bage din nou sub cască. Pe un taburet turnant, înalt, alături de mama, şedea o femeie mică cu o chică scurtă de culoarea fînului, cu faţa ascuţită şi ochi miopi ; avea o piele poroasă care parcă era de cretă ; ţinea degetele ridicate şi le vîntura în aer ca să-şi usuce lacul de pe unghii ; şi ea protesta împotriva rafalelor reci ; şi începu s-o compătimească pe mama care stătea de mult acolo sub cască ; ba chiar şi rîse puţin de maică-mea, într-un fel cam insolent şi spuse că ea venea acolo numai pentru manichiură, dar părul şi-l spăla acasă, căci fiică-sa îi făcuse cadou de ziua de naştere un aparat de uscat.

Femeia mărunţică vorbea cu o voce răguşită şi hîrîită, avea pe ea o rochie cam urîtă, în pătrăţele albe cu negru, iar în picioare nişte pantofi-sandale de loc potriviţi pe timp de iarnă ; iar mama în ziua aceea nu prea avea chef de vorbă ; şi apoi nu-i plăcuse felul impertinent în care femeiuşca aceea cu chică rîsese de ea că

striga şi nimeni nu-i dădea atenţie ; şi aşa la început răspunse cu oarecare răceală, monosilabic, la vorbăria femeiuştii care spunea mai departe că acel coafor nu mai era bun de nimic, că era mereu prea multă lume şi lucrătoarele erau grosolane ; o dată, în graba lor, îi vărsaseră fiicei sale pe rochie un borcan cu nu ştiu ce acid ; era o rochie frumoasă grena, nouă-nouţă, şi fiica ei trebuise s-o dea la vopsit în negru ; iar negrul nu se potrivea pentru o fetiţă de optsprezece ani.

Îi spuse mamei că o cunoştea mai de mult din vedere, pentru că o întîlnise la cizmar ; aveau acelaşi cizmar, femeiuşca ridică picioarele încălţate cu sandale, era într-adevăr un cizmar bun, făcea nişte pantofi aşa de moi de nici nu-i simţeai ; femeiuşca nu putea să poarte decît sandale, pentru că avea picioarele delicate şi nu suporta să şi le simtă încătuşate în total în piele ; îşi făcuse, pentru vreme de ploaie, nişte galoşi din cauciuc sintetic, foarte uşori, cum se poartă acum în America ; dar pe frig ? se interesă maică-mea. Nu făcea degerături la frig ? Femeiuşca începu să rîdă, habar n-avea ce sînt degerăturile pentru că avea o circulaţie foarte bună ; ba chiar umbla mereu fără mănuşi şi fără pălărie şi dacă îşi punea într-o zi pălăria, imediat răcea. Acum era sigură că a răcit, deoarece, fără să fie friguroasă, era foarte sensibilă la curent ; iar coaforul acela era vestit pentru curentul de aer ; acuma, de cum ajungea acasă, avea să bea imediat o ceaşcă mare de lapte cu rom.

Ieşiseră împreună şi femeiuşca propuse să meargă să ia ceva la cafenea. Îşi spuse numele : o chema Priscilla Fontana ; prietenii îi spuneau Scilla ; era despărţită de soţ, avea o fiică şi crea modele pentru o casă de mode. Iar în tot timpul liber făcea şi puţin pictură ; atunci pe maică-mea începu s-o intereseze femeiuşca aceea caraghioasă şi cam insolentă ; se uita la picioarele mici în sandalele plate, la paltonaşul de culoare deschisă, cam uzat şi prăpădit, la chica de culoarea fînului fluturînd în vînt şi aproape că-i părea rău că nu poartă şi ea sandale în locul pantofilor de lac cu tocuri foarte înalte.

Se aşezară la cafenea ; doamna Fontana avea întîlnire acolo cu fata ei, dar fata încă nu venise ; maică-mea avea poftă de o cafea la gheaţă cu frişcă, dar nu îndrăznea s-o comande, de teamă că pe urmă doamna Fontana va vrea să plătească pentru ea ; comandă deci ceva mult mai ieftin, un „cinzano" mic ; doamna Fontana în schimb comandă un „revent" cu o feliuţă de lămîie şi un strop de „amaro". Mama ar fi dorit acum să vorbească despre proiectul ei cu galeria de artă ; dar nu reuşea să strecoare nici un cuvînt printre pălăvrăgelile doamnei Fontana, căreia nu-i tăcea o clipă gura ; stătea cu coatele pe masă, în faţa mamei, cu bărbia ascuţită proptită în palmă ; acum vorbea aşa de repede, încît maică-mea nu reuşea s-o urmărească ; şi dă-i cu Barbara, cu Gilberto, cu Menelao ; mama nu cunoştea pe nici una din aceste persoane. Apoi descoperi că Menelao era un motan. Se simţea obosită şi tulburată, cu capul

greu ; şi se cam plictisea, ca întotdeauna cînd vorbea altcineva şi nu ea.

Apoi descoperi că Barbara era fiica ; şi Barbara îşi făcu în sfîrşit apariţia. Era foarte frumoasă ; şi maică-mea rămase buimacă, deoarece nu se aşteptase ca femeia aceea mică şi ofilită să aibă o fată atît de frumoasă. Barbara venea scuturînd o coamă roşie ca focul, pieptănată în coadă de cal ; avea o faţă rotundă şi înfloritoare, dinţi mici şi albi, ochi limpezi ; mergea încet, cu un palton larg, descheiat, cu cordonul atîrnînd ; avea la gît un batic verde care-i făcea pielea şi mai luminoasă, sub braţ purta o servietă de şcoală. Pe unde trecea, toţi se întorceau s-o privească ; iar maică-mea se simţi deodată foarte nefericită, gîndise întotdeauna că Giulia era frumoasă, dar acuma, văzînd-o pe fiica doamnei Fontana, nu i se mai părea atît de frumoasă ; în fond ce avea Giulia frumos ? Nimeni nu se întorsese vreodată s-o privească pe Giulia trecînd ; şi apoi, chiar dacă era frumoasă, la ce-i folosea din moment ce se măritase cu doctorul Wesser ? O clipă maică-mea se pierdu în gînduri amare, în timp ce Barbara se aşeză la masa lor, îşi desfăcu baticul şi comandă o îngheţată de fragi cu foarte multă frişcă ; pe urmă, privind-o pe Barbara mai atent, maică-mea observă că avea cîţiva pistrui, nasul cam borcănat şi sînii prea mari ; la treizeci de ani, sînii aceia aveau să se lase. Cine ştie cum vor arăta la treizeci de ani.

Totuşi, în seara aceea, mama se întoarse acasă dispreţuindu-se pe de-a-ntregul ; şi dorind să

se-ntoarcă nu la ea acasă, ci în apartamentul de la etajul şase din strada Tripoli, unde locuia doamna Fontana, unde aştepta motanul Menelao şi o servitoare numită Settimia, atît de ataşată de stăpînă încît nu voia salariu ; dar doamna Fontana, în ciuda protestelor ei, îi făcuse un libret la Casa de Economii. În micul apartament din strada Tripoli se aflau mereu la masă patru sau cinci tacîmuri ; cine venea, se-nţelege de la sine că rămînea la masă. Putea să pice Gilberto, fostul soţ al doamnei Fontana ; erau despărţiţi legal, dar rămăseseră buni prieteni ; Gilberto se ocupă cu comerţul şi cînd treburile îi mergeau bine, venea cu gardenii şi bomboane fondante. Sau putea să pice Crovetto, un prieten al lui Gilberto care se ducea la vînătoare şi aducea mereu prepeliţe şi potîrnichi ; şi nimeni nu ştia să gătească potîrnichi ca Settimia. Sau venea Pinuccio, logodnicul Barbarei, căci Barbara, aşa fetişcană cum era, îşi şi găsise un logodnic ; un tînăr de douăzeci şi şase de ani, serios, licenţiat în drept ; familia sa era în Sicilia, familie de neam mare, nu prea mulţumită de această căsătorie ; oameni de modă veche, plini de prejudecăţi burgheze ; boieroşi, spunea doamna Fontana ; mai tîrziu aveau să se înduplece ei.

Acasă maică-mea îl găsi pe nelipsitul Josek, şi fiind sîmbătă eram şi eu ; ca de obicei Josek zăbovea nădăjduind că va fi invitat la cină, iar mama, aducîndu-şi aminte că doamna Fontana avea mereu oaspeţi la masă, îl invită pe dată. În timpul cinei, mama povesti despre întîlnire ;

iar Josek, bineînţeles, afirmă că o cunoaşte pe doamna Fontana, el pretindea întotdeauna că ştie tot şi că cunoaşte pe toată lumea ; da, da, doamna Fontana, una cu picioarele scurte şi talia lungă ; şi avea o fată cu părul roşu. Locuiau anul trecut lîngă nişte prieteni ai lui ; mama, o nebună intrigantă ; fata, o stricată. La aceste cuvinte ale lui Josek, maică-mea se înfurie de-a binelea ; Josek era o limbă veninoasă, un şarpe ; desigur, se legase de fetişcană şi ea îl pusese la respect ; şi de aceea el se răzbuna acuma. Chaim, ca întotdeauna, încerca s-o calmeze pe mama ; probabil nu vorbeau despre aceleaşi persoane. Dar maică-mea rămase toată seara indispusă, şi se gîndea că niciodată nu-l va mai invita pe Josek la masă ; era un prostcrescut, şi îşi pusese în farfurie trei felii mari de carne, şi astfel nu mai rămăsese nimic pentru a doua zi.

Ne petrecurăm toată duminica, eu şi cu mama, orînduind nişte scrisori vechi şi lipind într-un album fotografiile noastre vechi ; nu numai Chaim avea un album de familie, zise mama, şi noi aveam unul. Giulia stătea pe pat în camera ei pentru că nu se simţea bine ; era însărcinată şi suferea de greţuri şi de ameţeli. Chaim se dusese la un concert cu Josek, iar Costanza şi Carmela se jucau cu mingea în grădină. Peste puţin, zise mama, peste cîţiva ani, o să se joace copilul Giuliei în grădină cu mingea ; ea spera numai să nu semene prea mult cu Chaim. Şi cu atît mai puţin cu Josek ; nesuferit Josek ăsta, îmi spuse, un şarpe, o limbă veninoasă. Dar vă-

zînd nişte fotografii de-ale mele şi de-ale Giuliei de cînd eram mici, maică-mea se înduioşă : iat-o pe Giulia cu picioarele ei lungi, cu ciorapi negri, cu guler de marinar şi pălărie mare de paie legată sub bărbie cu o panglică ; şi cînd te gîndeşti că acuma avea să aibă un copil. Gîndul la acest copil al Giuliei, care trebuia să se nască în vară, o înduioşa pe mama dar n-o făcea să-şi uite obişnuitele resentimente ; aflase lucrul abia în ziua aceea, din întîmplare, de la Giulia care stătea lungită în pat ; căci lucrurile importante i se spuneau aşa, din întîmplare. Şi cînd o să vină copilul, îmi zise, poate atunci Chaim se va hotărî în sfîrşit să cîştige ceva ; pentru că era ruşine ca un om la patruzeci de ani să se lase aproape întreţinut de soacră ; bine cel puţin că ea avea casa de la Dronero, pe care acum o închiria, pensia soţului şi bucăţica aceea de pămînt cultivată cu vie, pe dealurile de la San Damiano ; şi mai avea şi nişte acţiuni de la „Italgas". De nu, cine ştie cum s-ar fi descurcat. Despre acţiunile acelea de la „Italgas", îmi zise, nu trebuie să ştie nimeni nimic ; era un secret al ei, şi ferească sfîntul să-l afle surorile sale, căci i-ar cere să le restituie banii cu care o împrumutaseră ca să-şi cumpere casa de aici din oraş. Va restitui suma aceea mai tîrziu, după ce va cîştiga procesul pe care-l avea cu primăria de la Dronero, pentru cele două camere pe care i le luaseră, plătindu-i mai nimic, şi unde instalaseră grădiniţa de copii. Eu am întrebat-o de ce nu vindea cîteva acţiuni de la „Italgas" ca să poată Chaim să-şi deschidă

cabinet în centru; dar mama se supără, îmi spuse că eu nu mă pricepeam de loc la afaceri, eram o mofturoasă mică, fără minte şi voiam să vorbesc de afaceri.

Dar cînd să plec, maică-mea ţinu să se-mpace cu mine; vru să-mi dăruiască un medalion de atîrnat la gît, pescuit în ziua aceea într-un sertar printre fotografiile vechi şi îmi spuse că doamna Fontana o invitase la ceai marţi, cu pretextul că atunci, la cafenea, maică-mea insistase să plătească consumaţiile; şi fata luase o îngheţată mare de fragi. Doamna Fontana o rugase să ne aducă şi pe noi două la ceai; pentru că pînă la urmă maică-mea reuşise să povestească şi ea cîte ceva, şi o informase despre existenţa noastră. Mama îmi spuse că nu credea o iotă din ceea ce spunea Josek, şarpele cu limba veninoasă; dimpotrivă, erau persoane alese, îţi dădeai seama de la prima vedere. Se temea că voi refuza să vin şi de aceea îmi spuse că doamna Fontana avea o grămadă de cunoştinţe şi putea să-mi procure lecţii. Lecţii, am răspuns, aveam destule şi nu-mi trebuiau altele; dar am promis că o să vin.

Aşadar, toate trei am pornit în căutarea străzii Tripoli, marţi după-amiază; eu şi soră-mea de-o parte şi de alta, maică-mea la mijloc; ce mult era, spunea mama, de cînd nu mai ieşeam la plimbare toate trei împreună; era mulţumită dar puţin nervoasă, deoarece se temea să nu întîrzie; nimeni nu ştia unde este strada Tripoli şi am rătăcit o vreme printr-un cartier de case noi, pe străzi nepavate, printre băltoace şi crîm-

peie de pajişte năclăită de o zăpadă cenuşie ; în sfîrşit am găsit strada Tripoli, un şanţ de-a lungul unui gard viu, care se termina într-o curticică plină de zăpadă şi de plăci mari de fier ; dincolo de curte, o casă înaltă şi îngustă ca un turn, avîntată în ceaţă la marginea cîmpiei.

Cartier nu tocmai vesel, observă mama pe cînd urcam scările ; dar mai observă că în centru casele costă scump, şi chiar ea trebuise să ia casa aceea la periferie ; totuşi zona în care locuia îi plăcea mai mult ca aceasta şi se întreba cum putea doamna Fontana să umble prin noroi cu sandalele ei ; cartier nu prea distins, scări obositoare, fără ascensor, trebui să se oprească să-şi tragă sufletul şi scoase batista din buzunar ca să-şi şteargă zăpada de pe pantofi.

Veni să ne deschidă servitoarea Settimia, o băbuţă înfofolită în şaluri, şi ne conduse de-a lungul unui coridor într-un mic salonaş. Mobilă puţină, becuri slabe ; printr-o uşă întredeschisă spre coridor se zărea un dormitor cu paturi încă nefăcute, cu o cămaşă de noapte zvîrlită mototol pe o pernă. În colţul salonaşului, pe un divan acoperit cu un covor de Sardinia, se afla motanul Menelao ; un siamez cam sălbatic, care nu se lăsă mîngîiat şi o zbughi imediat afară. Ne aşezarăm în jurul unei mese pe care era un vas cu o mică plantă cărnoasă ; iar maică-mea făcu imediat coarne [1] cu degetele pentru că

[1] Gest obişnuit la oamenii superstiţioşi din Italia, pentru a îndepărta ghinionul.

plantele cărnoase aduc nenoroc. Stăteam şi aşteptam privind dincolo de geamuri amurgul pe cîmpia moartă ; iar mama spunea încruntată că nu avusese nici un rost să alergăm atîta prin noroaie ; erau persoane nepoliticoase pe care nu le găseai acasă după ce te pofteau.

În sfîrşit sosi doamna Fontana şi în urma ei fata ; doamna Fontana, încărcată cu pachete, începu să se scuze, trebuise să umble după tîrguieli, peste cîteva zile fiica ei se ducea la un mare bal ; şi se apucă să desfacă pachetele şi să arate tulul şi catifelele ; desenase ea însăşi rochia pentru fată ; corsajul colant, fusta bogată, trei cute la mijloc în faţă, trei cute încreţite la spate ; şi o crenguţă de trandafiraşi la decolteu ; ceva foarte vaporos, ceva foarte *jeune fille*[1]. Maică-mea o asculta severă, tot supărată că a trebuit să aştepte ; adevăraţi sau artificiali trandafiraşii ? întrebă brusc ; adevăraţi, trandafiri proaspeţi, se înţelege, răspunse doamna Fontana. Apoi apăru servitoarea Settimia cu ceaiul, şi la ceai s-au servit nişte biscuiţi mari, tari ca piatra, din aceia care se dau la lăptărie la cafeaua cu lapte.

Maică-mea ceru să vadă tablourile. Doamna Fontana ne duse într-o altă odăiţă unde erau îngrămădite tablourile ei ; am privit nişte capete lunguieţe şi livide, nu se-nţelegea dacă de bărbat sau de femeie, cu două cruciuliţe în loc de ochi şi nişte gratii în loc de gură ; iar în planul al doilea case şi iar case, proiectate pe un cer

[1] Tineresc (fr.).

brăzdat de drugi, case şi iar case cu ferestre zăbrelite şi hornuri strîmbe care scoteau un fum livid.

Da, spuse mama, era pictură modernă ; alţii nu o înţelegeau dar ea o înţelegea ; numai că-i făcea o impresie cam tristă, o impresie ca de închisoare ; dar poate cartierul acela era de vină că doamna Fontana picta aşa cu gratii ; căci era un cartier trist, un cartier care te făcea să te gîndeşti la închisoare. Toate casele acelea mari care păreau închisori şi cazărmi, şi cîmpia aceea dezolată în jurul lor. Dar doamna Fontana, în privinţa cartierului, nu era de acord : nu i se părea trist de loc, trebuia să-l vadă primăvara, cînd pajiştea era plină de anemone ; te trezeai dimineaţa în sunetul tălăngilor oilor, iar ea îşi lua paleta şi pensulele şi cobora să picteze pe iarbă.

Începu s-o privească pe Giulia şi spuse că avea un cap frumos, un cap interesant ; i-ar fi plăcut să-i facă portretul, păcat că nu mai era destulă lumină. Maică-mea era acuma foarte mulţumită şi se lăudă cu Giulia care avea să aibă un copil ; iar doamna Fontana spuse să i se adreseze ei pentru sfaturi după ce se va naşte copilul, ea lucrase un timp într-un Kinderheim [1], odată, cînd avea nevoie de bani. Trecuse prin momente grele, zise, şi întotdeauna o scosese singură la capăt ; Gilberto, soţul ei, sărăcuţul de el, nu era un om pe care să te poţi bizui, un

[1] Cămin de copii (germ).

caracter slab, nestatornic ; o căsătorie care nu durase nici un an ; dar rămăseseră prieteni buni. Cînd era fată, învăţa dansul clasic ; răsfăţată în familie şi ţinută ca-n puf ; apoi răsturnări financiare, familia împrăştiată ; şi ea, ca să trăiască, făcuse de toate, bizuindu-se numai pe propriile-i puteri. Făcuse parte dintr-o trupă de actori amatori ; lucrase în ziaristică ; fusese secretara unui deputat, şi fiindcă era văduv ea trebuia să facă şi onorurile de gazdă ; dădeau mese oficiale unde ea şedea alături de ambasadori şi miniştri. Cunoscuse tot felul de oameni ; viaţa ei era toată un roman ; şi poate, înainte de a muri, îşi va scrie amintirile.

Maică-mea îi spuse că eu aveam mult talent la scris, că de mică scriam versuri ; şi făceam compuneri care se citeau în toată şcoala, eram foarte talentată, foarte talentată ; iar acum eram secretară de redacţie la o revistă ; dădeam lecţii, aveam munca aceea la redacţie şi noaptea învăţam ca să-mi iau licenţa ; iar ei îi era o teamă grozavă să nu fac astenie nervoasă. O întrebă pe doamna Fontana ce părere avea despre mine ; ce credea că se poate face cu părul meu. Doamna Fontana îmi prinse capul în mîini şi începu să mi-l întoarcă încoace şi încolo, chibzuind şi strîmbînd din nas ; în sfîrşit zise că trebuia să-mi tai părul foarte scurt şi să-mi fac un permanent la aburi, foarte, foarte uşor. Apoi îi spuse fiică-si să ne ducă dincolo pe noi fetele, la urma urmei şi Giulia era fată din moment ce avea faţa aceea atît de tînără ; şi să ne arate rochiţele şi toate lucruşoarele ei ;

ea voia să vorbească puţin cu mama despre proiectul acela cu galeria de artă.

Ne ţinurăm după coada de cal ce fîlfîia ca o flacără pe un şorţ de şcoală de alpaca neagră ; am trecut în dormitorul care fusese între timp aranjat la repezeală, paturile făcute şi acoperite ; ne-am aşezat pe pat şi Barbara ne mărturisi rîzînd că nu avea cine ştie ce rochii de arătat, mama ei exagera mereu în toate ; avea două rochiţe, nimic extraordinar ; poate aceea nouă pentru bal o să fie drăguţă. Era un bal important pentru că vor fi acolo şi nişte rude ale logodnicului ei, venite în plimbare din Sicilia ; el spera s-o prezinte acestor rude şi că ele o vor simpatiza şi, întorcîndu-se în Sicilia, să vorbească în favoarea căsătoriei ; familia lui Pinuccio, logodnicul ei, n-a vrut s-o vadă nici măcar în fotografie, pentru că nu voiau s-audă de una de pe continent ; erau oameni ciudaţi şi orgolioşi, nobili cu multe parale ; trăiau închişi într-un castel clădit sus, deasupra mării ; nu vedeai decît marea, nopali şi iar mare. Tatăl cîntărea peste o sută de kilograme şi urca scările sprijinit de doi servitori ; şi era o droaie de surori încă nemăritate, care purtau doliu după un unchi mort în război şi de aceea nu ieşeau niciodată din incinta castelului ; făceau pîinea în casă, împleteau nişte ciorapi negri lungi ca nişte şerpi şi seara spuneau rugăciuni în jurul lămpii. Ea, dacă se căsătorea cu Pinuccio, trebuia să trăiască acolo printre ei, şi chiar că nu-i convenea să trăiască aşa. Încerca să-l convingă pe Pinuccio

să rămînă pe continent; Pinuccio peste cîteva luni devenea jurist, putea să deschidă un birou la Torino sau la Roma; iar el, dimpotrivă, se încăpăţîna să se-ntoarcă în Sicilia, şi nu visa decît să urce cu ea treptele măreţe care duceau la castel printre stînci şi să se aplece cu ea ca să sărute, în penumbra unui salon mare cît un cîmp de instrucţie, mîna acelui tată de o sută de kilograme.

Pinuccio nu putea suferi pîinea cumpărată de la brutărie şi îi trimiteau surorile lui nişte roate de pîine cu coaja tare, o pîine care, cînd o tăiai, se fărîmiţa toată, pentru că era veche; şi îi trimiteau nişte cîrnăciori foarte pipăraţi şi nişte dulciuri făcute cu albuş de ouă şi cu miere; ea gustase odată din acele prăjituri şi toată ziua îşi simţise gura ca năclăită de săpun. Pinuccio, cînd venea la ele la masă, găsea întotdeauna ceva de criticat, deoarece îi plăceau numai mîncărurile gătite în Sicilia; şi apoi găsea de criticat şi felul cum se îmbrăca, şi felul ei de a merge, şi era prăpăd dacă-şi mişca puţin fundul; şi vai de ea dacă o vedea cu ruj pe buze, era în stare s-o pălmuiască. Era foarte gelos; era obişnuit cu surorile lui care nu ieşeau niciodată singure şi, cu toată marea aceea, nu făceau niciodată băi de mare, nu aveau nici măcar costume; ea avea un costum dintr-o singură bucată, un costum decent, doar cu spatele mai gol, totuşi cînd se ducea la strand cu Pinuccio, se certau pentru costumul acela. Dacă o prindea rîzînd sau glumind cu un băiat devenea un tigru.

îi făcea viaţa grea, dar ea îl iubea şi înghiţea orice cu resemnare, pentru dragostea ce-i purta. De multe ori nu dormea noaptea şi compunea în minte o scrisoare lungă pe care să i-o trimeată lui Pinuccio, ca să-i spună că nu trebuia să se mai vadă niciodată. Mamă-sa aprindea lumina şi o vedea cu ochii holbaţi ; se speria, se scula să-i încălzească ceai de muşeţel şi îi spunea să-l lase încolo pe Pinuccio, altfel îşi prăpădea sănătatea ; totuşi şi maică-sa ţinea mult la Pinuccio şi spunea mereu că unul ca el nu era prea uşor de găsit, serios, devotat, bogat, ba şi frumos pe deasupra ; iar frumuseţea, spunea maică-sa, la un soţ este o marfă preţioasă. Stăteau amîndouă treze şi pălăvrăgeau pînă dimineaţa şi mîncau bomboane de ciocolată cu lichior pe care i le aducea Pinuccio ; şi pînă la urmă maică-sa o îmbărbăta, poate Pinuccio se va schimba cu timpul, îi vor trece maniile astea şi se va resemna să nu se întoarcă să trăiască în Sicilia.

Ea fugea la şcoală fără să-şi bea cafeaua cu lapte pentru că între timp se făcea tîrziu ; în clasă era obosită şi zăpăcită pentru că nu dormise aproape de loc, şi cînd o ascultau lua mereu patru, atît era de aiurită ; căuta să-şi spună că n-are importanţă, că în curînd se va căsători şi lăsa baltă învăţătura, dar oricum îi era foarte ruşine şi ieşea de la şcoală plîngînd ; însă la poarta şcolii o aştepta Pinuccio, drăguţ, cu paltonul lui de păr de cămilă, şi care o consola şi se duceau în grădina publică ; şi puţin cîte puţin uita tot, şi notele proaste pe care le luase,

şi tristeţea de a ajunge poate să trăiască în Sicilia ; cînd el era bine dispus, nu mai părea acelaşi Pinuccio care uneori o apuca de reverele jachetei, îngrozitor de alb la faţă, numai pentru că vreun prostănac de băiat îi spusese în trecere *ciao*.

În timp ce vorbea, Barbara se juca cu coada ei de cal, şi-o aducea pe piept şi o pieptăna cu degetele ; şi din cînd în cînd întindea gîtul ca să se uite în oglinda de la dulap şi îşi pipăia nişte bubuliţe ce le avea pe bărbie ; din păcate bomboanele de ciocolată cu lichior îi produceau bubuliţele acelea ; din păcate toate lucrurile bune şi gustoase fac rău ; acum, în vederea frumosului bal, trebuia ca timp de cîteva zile, să lase încolo bomboanele, ca să aibă tenul curat. Îi spuse Giuliei că îi invidia tenul ei, cum reuşea să aibă obrajii atît de netezi ? cu tenul Giuliei, zise, s-ar fi potrivit de minune părul ei roşu ; şi se trase lîngă Giulia, îi cuprinse mijlocul cu braţul şi îi apropie de obraz coada ei de cal ; se priviră împreună în oglindă. Dar ea se săturase pînă în gît de peruca ei roşie ; în clasă îi ziceau Polendina.

Cînd ne întoarserăm iarăşi în salon, doamna Fontana cu maică-mea se tutuiau ; tăifăsuiseră o mulţime, vorbiseră despre toate şi stabiliseră că galeria aceea de artă, aşa cum o plănuise mama, aveau s-o înfiinţeze împreună ; şi va fi un lucru mare, ceva foarte frumos, un nucleu intelectual în oraşul acela care oferea atît de puţine resurse oamenilor de cultură. Stăteau pe

divan ca nişte vechi prietene şi aveau lîngă ele o scrumieră plină cu mucuri de ţigară şi de coji de mandarine ; maică-mea îl ţinea în poală pe Menelao şi de cum am intrat, ne-a spus că pisicile sînt mai de treabă decît cîinii. Giulia o plictisise destul cu căţeluşul ei. Văzîndu-ne intrînd laolaltă, pe soră-mea, pe mine şi pe Barbara, doamna Fontana strigă că o să ne facă un portret aşa, toate trei împreună ; iar mama spuse că eu trebuia să-mi pun totuşi o rochie decentă, că nu mai putea să mă sufere cu puloverul acela de ciclist : parcă eram o muncitoare. Doamna Fontana însă lăudă puloverul de ciclist ; Scilla, cum îi spunea acum maică-mea, Scilla spuse că şi Barbara îşi va pune un pulover în ziua cînd o să pozăm pentru tablou şi ne vom cuibări acolo pe divan, în colţul de lîngă fereastră : o farfurie cu mandarine într-o parte, motanul Menelao în cealaltă ; neapărat trebuia să venim să pozăm a doua zi. Eu protestai că n-aveam timp, că aveam de învăţat, dar maică-mea, împingîndu-mă spre vestibul, declară că o oră pentru pozat o să pot eu găsi. Am mai stat o vreme în vestibul, maică-mea ceruse cîteva romane cu împrumut ; Scilla scoase nişte cărţi dintr-un dulăpior, erau cărţi vechi de ale soţului ei, pentru că ea nu citea ; îi plăcea foarte mult să citească, dar voia să-şi păstreze ochii pentru pictură ; cîteodată fiică-sa îi citea cu voce tare pentru ea. Se ţineau îmbrăţişate de mijloc, Scilla şi fata, se giugiuleau şi-şi amestecau chica de culoarea fînului cu coama roşcată ; se alintau cu tot felul de nume,

bijou, frufru ; dar la un moment dat servitoarea Settimia strigă din bucătărie că supa era gata ; servitoarea Settimia îi zicea „Scilla" stăpînă-si şi o tutuia. Scilla în şoaptă îi spuse mamei că nu reuşea s-o facă să-i vorbească cu dumneavoastră, de altfel Settimia îi fusese doică, stătea cu ele de foarte mulţi ani. Mama luă la subsuară cărţile pe care i le dăduseră fără să se uite ce erau, deoarece se făcuse tîrziu şi coborîrăm în grabă scările. În poartă ne-am întîlnit cu un tînăr palid, cu plete negre, cu palton de păr de cămilă ; era desigur Pinuccio, care era aşteptat sus.

În tramvaiul ce ne ducea spre casă, maică-mea începu să-şi curețe de pe fustă firele de păr ale motanului Menelao. Aruncă o privire volumelor luate cu împrumut şi rămase cam decepţionată : erau *Cei trei muşchetari ;* ceva pentru copii, ceva potrivit pentru micuţa Costanza. Desigur că Scilla greşise, ea îi ceruse cîteva romane moderne frumoase. Probabil Scilla, sărmana, nu vedea bine, şi de aceea picta în felul acela, numai cu gratii şi zăbrele. Mai ştii, poate şi mîine în portretul pe care voia să ni-l facă, din noi, din mandarine şi din motan n-o să iasă decît gratii.

În tramvai, eu şedeam vizavi de Giulia şi am observat că Giulia avea obrajii îmbujoraţi şi o expresie neobişnuită de bucurie în zîmbetul ei timid ; a băgat de seamă şi maică-mea şi, cum am ajuns acasă, i-a spus lui Chaim să se uite ce bine arăta Giulia în seara aceea, numai fiindcă acceptase să iasă puţin şi să se

distreze ; trebuia totuşi din cînd în cînd să mai vezi pe cîte cineva, spuse maică-mea, altfel plesneşti de urît, şi urîtul face rău la ficat. Povesti îndelung lui Chaim despre după-amiaza pe care o petrecusem, o după-amiază frumoasă, în tovărăşia unor persoane plăcute ; şi povesti despre doamna Scilla care făcuse cam de toate, cunoscuse fel de fel de oameni şi lucrase chiar într-un *Kinderheim*. Dar Chaim nu părea prea încîntat ca Giulia să meargă a doua zi iarăşi acolo, era foarte departe şi el se temea că ar putea să obosească ; şi apoi să stai să pozezi e obositor. Maică-mea se burzului numaidecît, îi spuse lui Chaim că nu înţelegea nimic, că era un medic nepriceput ; se ghemui într-un colţ al divanului, îşi puse ochelarii şi începu să citească *Cei trei muşchetari,* fiindcă tot nu-i citise niciodată şi fiindcă tot nu avea altceva mai bun.

A doua zi Giulia nu se simţi bine şi stătu toată ziua în pat ; astfel am mers numai eu cu mama la Scilla. Mamei îi părea foarte rău că Giulia rămăsese acasă şi spunea că desigur Giulia se simţea foarte bine, şi că Chaim nu-i permisese să iasă ; se simţea foarte bine, era vorba numai de nervi ; de cînd se căsătorise, Giulia părea mai mult ca oricînd adormită şi deprimată ; altădată cel puţin se interesa cît de cît de rochii, răsfoia cîte un jurnal de modă, dar acum nici de asta nu-i păsa. Cine ştie, poate cînd o avea copilul o să se mai trezească.

Se-mpăcau ei oare, Giulia şi Chaim ? Cine putea să ştie ? De certat, nu se certau niciodată, cel puţin de faţă cu alţii ; cîteodată Chaim întindea mîna să mîngîie părul Giuliei şi ea îşi ferea capul ; iar doctorul imediat se chircea, îşi pipăia cravata convulsiv şi umărul îi tresălta. Uneori, duminica, se aşeza lîngă ea şi voia să-i citească poeziile lui Hoffmannstahl, ca altădată ; dar Giulia îi spunea să nu citească, pentru că n-avea chef să asculte ; şi îi spunea să stea mai departe, căci mirosul ţigării lui o deranja. Mama zicea că Giulia ar fi fost altfel cu un altfel de bărbat, mai puţin bătrîn şi mai puţin trist : Chaim era un om care nu mai credea în Cîndva fusese comunist, cînd era mai tînăr ; nimic, i se întîmplaseră prea multe nenorociri. acum nu mai era comunist ; acum nu mai era nimic ; maică-mea îi ura pe comunişti, totuşi parcă ar fi preferat ca Chaim să mai fie comunist ; şi de multe ori îi striga că cel puţin comuniştii aveau ceva de propus pentru viitor, pe cînd el ce propunea ? Nu propunea nimic. Nu credea nici măcar în profesia lui ; dacă oamenii trebuiau să moară sau să se vindece, pentru el era totuna, dat fiind că viaţa, spunea, n-aduce nimic frumos ; şi desigur, cu o astfel de concepţie nu putea să-şi facă mulţi clienţi, fiindcă din toată fiinţa lui emana scepticismul şi descurajarea. Bolnavii desigur nu-i acordau nici o stimă ; iar el adresa tuturor zîmbetul acela blînd, amar şi dezolat, descoperindu-şi dinţii rupţi care o dată, în Polonia, îi fuseseră

sfărîmaţi cu un pumn într-o demonstraţie împotriva evreilor.

Scilla se apucă imediat să ne facă portretul, mie şi Barbarei ; Barbara îşi pusese un pulover pe care şi-l făcuse ca să meargă la ski, un pulover verde aprins, cu un guler înalt răsfrînt. Ne-am aşezat pe divan, cu pisica, dar motanul la un moment dat a şters-o ; farfurie cu mandarine nu era, fiindcă mandarinele le mîncase Barbara pe toate la masă ; şi servitoarea Settimia nici n-a vrut s-audă să coboare pentru a cumpăra altele. Scilla îşi pusese, ca să picteze, un halat lung, mînjit de culori ; şi în timp ce picta, bodogănea cu maică-mea despre servitoarea Settimia, era un melc şi trebuia să discuţi o oră ca s-o faci să coboare cîteva trepte ; şi ar fi fost foarte bucuroasă să aibă o servitoare mai tînără. Dar maică-mea îi spuse să se ferească de servitoarele tinere, de exemplu Carmela noastră făcea praf tot pe ce punea mîna.

În doi timpi şi trei mişcări tabloul a fost gata ; era ceea ce se aşteptase maică-mea, capete lunguieţe şi livide, unul cu părul ca un nor, celălalt cu un panaş ca o flacără ; ochii în cruciuliţe, gura în zăbrele. Dar Scilla era foarte mulţumită ; găsea că tabloul exprimă esenţa vieţii moderne, fete îndrăzneţe şi fără prejudecăţi, fete fără zorzoane şi sclifoseli, făcute să lupte alături de bărbat ; şi prinse de tablou un cartonaş cu inscripţia : „Fete cu pulover" ; acesta va fi numele tabloului în catalog, la viitoarea expoziţie ; va fi prima ei expoziţie

personală şi va avea loc în galeria de artă a mamei. Maică-mea făcu numai observaţia că ochii mei nu erau prea reuşiţi ; singurul lucru pe care-l aveam erau ochii, foarte expresivi și vioi, şi dacă mă lipsea şi de ei, nu-mi mai rămînea nimic. Tocmai cînd mă pregăteam să plec, pică Gilberto, fostul soţ al Scillei ; un bărbat încă destul de tînăr, dar complet chel, cu nişte mustăţi de mongol, lungi şi lăsate-n jos, cu un palton ros pe la mîneci ; se aşeză cu paltonul pe el, deoarece găsea că-n casa aceea era un frig cumplit şi spuse servitoarei Settimia să-i aducă un coniac. Servitoarea Settimia îl tutuia şi pe Gilberto şi se purta urît cu el ; îi spuse că, dacă în casă era frig, de ce mai venea ; se înduplecă să-i toarne un păhărel de coniac, ne oferi şi nouă, şi fiindcă noi am refuzat, plecă imediat cu sticla, căci altfel ăsta, zise, o golea toată pînă la fund. Din bucătărie continuă să blesteme şi să ocărască ; mama era cam descumpănită, dar Scilla îi spuse să nu-i dea atenţie, Settimia, sărmana, nu prea mai era stăpînă pe facultăţile ei mintale ; Settimia bătea cîmpii acuma. Gilberto aruncă cu o pernă înspre bucătărie, şi o întrebă pe Scilla ce mai aştepta de nu-i făcea vînt scorpiei ăleia bătrîne. Scilla răspunse că scorpia aia bătrînă o ţinuse totuşi în braţe cînd era mică. Apoi Gilberto începu să privească tabloul, mîngîindu-şi mustăţile ; şi în sfîrşit scoase un sunet din gîtlej, care nu spunea nici da, nici ba. Barbara se aşezase pe speteaza fotoliului său, şi îi făcea tot felul de giugiuleli afectuoase, tăticule, tăticule ;

iar el din cînd în cînd ridica o mînă cu un inel cu ametist şi o smucea zdravăn de coada de cal.

Am plecat şi am lăsat-o acolo pe maică-mea, care insista să mai rămîn încă puţin, dar era tîrziu şi trebuia să mă grăbesc, aveam o lecţie la capătul celălalt al oraşului. În tot timpul lecţiei, o meditaţie de latină la un băieţel apatic, eu mă gîndeam la oamenii aceia cu care îşi băgase în cîrd maică-mea ; şi simţeam o indispoziţie tulbure ca şi cum ascundeau ceva suspect ; dar n-aş fi ştiut nici să definesc nici să-mi lămuresc această senzaţie.

Întorcîndu-mă acasă, am găsit-o pe prietena mea pregătind ceva mîncare în bucătărioara noastră ; am mîncat împreună lîngă fereastră, rezemate de pervaz, privind piaţa mică unde oamenii intrau şi ieşeau din cîrciumă, se opreau în cerc sub felinare, dădeau din picioare şi tropăiau de frig, şi, ca să se distreze, făceau să devieze jetul de apă al micii fîntîni din colţ ; nouă ne era dragă piaţa aceea mică, cu fîntîna, felinarele şi firma cu neon a cîrciumii, iar în mijloc cu monumentul de bronz cu piedestalul îngropat sub zăpadă. Mi se părea că acea mică piaţă, şi bucătărioara noastră, şi camera noastră, cu cărţile şi masa la care învăţam seara, este un port sigur unde mă întorceam ca să găsesc linişte şi mîngîiere. Peste cîteva luni prietena mea se va mărita şi eu voi rămîne singură în camera aceea, mereu singură, seara, însemnînd cu creionul roşu, pe marginea cursu-

rilor, ceea ce trebuia să reţin ; şi o să mă simt singură şi tristă fără chipul sever al prietenei mele care, lîngă mine, citea şi fuma şi scutura scrumul de pe pagini cu o uşoară lovitură a mîinii ei mari şi viguroase care-mi era dragă. Prietena mea era pentru mine un sprijin preţios ; şi suferearn gîndindu-mă că în parte voi pierde acest sprijin pentru că după ce ea se va căsători nu ne vom mai putea vedea prea des ; i-am spus-o, iar ea a rîs şi mi-a cuprins mîna cu mîna ei caldă şi robustă şi mi-a răspuns că, dimpotrivă, spera să vină adesea să mă vadă, şi să mă ia la cină la ea unde va avea un aparat electric pentru făcut spumă de fructe. O să mîncăm mereu delicioase spume din orice fel de fructe ; aparatul acela aveau să i-l dăruiască la nuntă nişte rude şi era un aparat foarte frumos, aşa cum sînt pe la baruri. Astfel, cu acest aparat de făcut spumă discuţia noastră s-a întrerupt, pentru că prietenei mele nu-i plăceau discuţiile triste şi patetice şi le devia imediat spre solid şi concret. Cunoşteam bine această trăsătură a caracterului ei ; şi eram obişnuită să fiu distrasă, ca împinsă în altă parte de mîna ei imperioasă, cînd zăboveam tînjind cu gîndul la nişte fantezii melancolice. În timp ce ne dezbrăcam ca să ne culcăm, prietena mea îmi spuse că de altfel trebuia să mă gîndesc şi eu să mă mărit ; i-am răspuns că mi-ar fi plăcut şi mie desigur să mă mărit, dar aveam senzaţia obscură că nu se va întîmpla niciodată. Îmi spuse să nu mă las în voia acestor senti-

mente obscure ; nu erau decît aiureli goale şi învăluiau sufletul într-o negură vătămătoare.

Aflai pe urmă că în seara aceea maică-mea trebuise să plece de acolo cu tabloul ; Scilla i-l dăruise şi voise cu orice preţ ca ea să îl ducă imediat acasă ; îl înrămase, îl împachetase şi i-l băgase la subsuoară ; iar maică-mea transpirase zdravăn cărîndu-l pînă la tramvai. Aşa că acum fetele cu pulover priveau de pe pereţii sufrageriei ; priveau cu ochii lor în cruciuliţe, peste umărul lui Chaim.

Am început deci să le frecventăm pe doamna Fontana şi pe fiica ei ; şi chiar Carmelei i s-a impus să meargă la bătrîna Settimia duminică după-masă, dat fiind că duminica după-masă Carmela nu ştia niciodată unde să se ducă ; stătea bosumflată la fereastra bucătăriei, frecîndu-şi coatele şi trăgîndu-şi mînecile puloverului peste încheieturile mîinilor. Mama îşi zicea că Settimia ar putea s-o înveţe pe Carmela vreo mîncărică bună de gătit ; şi Carmela trebui deci s-o urmeze pe maică-mea în strada Tripoli să se plimbe cu Settimia încoace şi încolo p ulicioarele dintre pajişti. Dar se întoarse şi mai aiurită şi bosumflată după acea plimbare pe ulicioare ; cartierul nu-i plăcea, era încă şi mai urît şi mai singuratic decît acasă la ea la Dronero, era chiar în cîmp ; şi bătrîna Settimia nu se pricepea la mîncăruri bune. Povesti apoi că Settimia i-a spus că ea nu este servitoare, ci o rudă apropiată a doamnei, ajunsă în mizerie, şi doamna o dădea drept servitoare,

ca să nu creadă lumea că n-are servitoare. Mama spuse că Settimia era nebună, şi din tot ceea ce spunea nu era de crezut nici un cuvînt. Atunci Carmela o întrebă de ce o trimitea duminică să se plimbe cu o nebună ; dacă trebuia să stea cu nebunii, atunci mai bine ar fi rămas cu nebunul de taică-său. Settimia umbla atît de încet, încît le răzbea frigul, cînd se plimbau printre pajişti în vîntul care sufla destul de tare pe acolo ; şi Settimia era îmbrăcată caraghios, cu o pelerină garnisită cu mărgeluţe cusute, era caraghioasă ca o paparudă şi copiii aruncau după ea cu bulgări de zăpadă. Totuşi ei nu i se părea chiar nebună, poate puţin sărită, dar nu chiar nebună. De altfel întîlnirile între Carmela şi Settimia n-au fost numeroase, căci curînd Settimia dispăru din casa Fontana ; Scilla îi spuse mamei că o expediase înapoi la ţară cu o sumă frumoasă de bani ; era atît de smintită şi de bătrînă, încît nu mai era bună de nimic. Scilla acum făcea singură treburile din casă, cu o pereche de mănuşi de cauciuc ca să nu-şi strice mîinile ; şi spunea că începea să-i placă să trebăluiască prin casă, să meşterească în bucătărie şi să combine mîncăruri neobişnuite. Deocamdată nici nu voia să audă de servitoare, căci servitoarele sînt toate o apă şi un pămînt, te enervează şi risipesc banii, mai tîrziu poate avea să-şi ia un fecior în casă pentru că nişte prietene de ale ei îi spuseseră că e mult mai rentabil să ai în serviciu un bărbat. Mama o întrebă dacă nu o să le fie frică noaptea, ei şi Barbarei, singure cu servito-

rul ; iar Scilla răspunse că prietenele ei o să-i trimită un om de absolută încredere, o rudă a şoferului lor ; nicidecum nu i-ar fi băgat în casă un necunoscut oarecare. Dar maică-mea nu era de acord cu chestia asta cu servitorul, chiar de încredere, un bărbat este tot un bărbat, şi poate să-i vină deodată vreun gînd rău. Şi apoi Scilla nu avea idee cît mănîncă un bărbat ; nu ca o femeie, căreia îi dai o farfurie de ciorbă şi se mulţumeşte. Maică-mea îi spuse Scillei că prietenele ei i-au băgat in cap o prostie ; ea în schimb ar fi putut să scrie la Dronero verişoarei Teresa să trimită o fată de treabă de acolo de la ţară. Maică-mea era cam geloasă pe prietenele Scillei, despre care auzea mereu vorbindu-se ; spera în taină că într-o bună zi Scilla va aranja să se întîlnească cu ele ; erau cucoane mari cu maşină, care din cînd în cînd o duceau pe Scilla la o moşie a lor, la cîţiva kilometri de oraş. Din plimbările acelea, Scilla se-ntorcea întotdeauna cu stomacul deranjat, pentru că dădeau prea multă mîncare ; şi trebuia pe urmă să ţină un regim sever pe bază de cicoare fiartă şi de prune coapte, date prin sită.

În zilele cînd Scilla era plecată cu prietenele ei, maică-mea nu ştia ce să facă ; se obişnuise s-o vadă pe Scilla în fiecare după-amiază ; şi în zilele acelea, pe cînd şedea singură la cafenea mîncînd îngheţată cu frişcă, mama se întreba nedumerită de ce Scilla făcea mereu aluzie la o întîlnire apropiată între ea şi celelalte

prietene şi totuşi niciodată nu se hotăra s-o aranjeze; şi se întreba dacă Scilla nu era cumva puţin împrăştiată şi incapabilă de a duce ceva la bun sfîrşit; de exemplu tot vorbea şi vorbea de galeria de artă unde-şi va aduce toate prietenele şi toate cunoştinţele ei, şi unde ea şi mama vor purta pe rînd discuţii uşoare despre cele mai diferite subiecte, poate chiar şi despre emanciparea femeii; dar din atîtea localuri pe care le vizitaseră împreună, nu fusese unul să-i placă. Cît despre banii pentru chiria localului, Scilla spunea că nu era cazul să-şi facă griji; avea doar prietenele acelea atît de bogate care fără îndoială le-ar fi pus la dispoziţie suma necesară: dar maică-mea îşi zicea că primul lucru care trebuia făcut era s-o prezinte imediat acelor prietene.

În acele zile de plictiseală, mama ajungea să se ducă la prăvălia surorilor ei; îşi băga nasul prin vesela de preţ, se aşeza un moment să fumeze o ţigară în camera din spatele magazinului şi poruncea băiatului de prăvălie să-i ducă acasă vreo ladă veche de ambalaj şi puţine paie, care-i foloseau Carmelei ca să aprindă cazanul caloriferului; iar surorile ei, mult mai drăguţe cu ea acum că o vedeau mai rar, îi dăruiau şi colaci de frînghie pentru întins rufele şi scoteau dintr-un dulăpior o sticlă de „marsala" cu ou, din care îi ofereau o jumătate de pahar. Mama se plîngea că n-aveau nişte pişcoturi; şi fără pişcoturi „marsala" o ameţea.

Într-o zi maică-mea, sosind la Scilla, găsi pe divan o umbrelă din acelea care, cînd sînt

închise, se fac mici de tot şi încap în poşetă ; Scilla îi spuse că era a Valeriei, una din prietenele ei cu moşie ; plecase puţin mai înainte şi o uitase acolo. Maică-mea, adulmecînd aerul, simţea un parfum tare ; *„coeur de lilas"*, spuse Scilla ; Valeria plecase de zece minute numai ; nu cumva o întîlnise maică-mea pe stradă, o femeie înaltă, frumoasă, cu o blană de castor ? Nu, spuse maică-mea, n-a întîlnit-o ; cît despre castor, ea, dacă ar fi avut posibilitatea, şi-ar fi făcut cu totul altă blană, hotărît nu de castor, care s-a purtat prea mult. Dar castorul, a răspuns Scilla, Valeria şi-l punea numai în zilele urîte ; era blana ei pentru ploaie. Vru să-i arate mamei ce drăguţă era umbrela şi o deschise ; dar maică-mea îi spuse s-o închidă imediat, pentru că deschisul umbrelei în casă aduce nenorocire.

Scilla nu mai contenea cu regretele că mama sosise prea tîrziu, i-ar fi plăcut s-o vadă pe Valeria, era foarte curioasă să afle cum i se părea ; o faţă mare, spunea, o faţă originală ; maxilare puternice, nas acvilin ; îşi pipăia maxilarele şi le împingea în afară, ca să arate cît erau de proeminente pe faţa Valeriei ; iar maică-mea, aşezată pe divan şi jucîndu-se cu umbrela, îi spuse că, dacă într-adevăr ţinea atîta să i-o arate pe acea Valerie, n-ar fi avut decît să-i telefoneze să vină puţin mai devreme. Maică-mea avea de la un timp telefon ; trebuise să şi-l pună din cauza lui Chaim. Scilla răspunse că nu se gîndise să telefoneze, ea de altfel n-avea telefon şi ca să telefoneze trebuia să

coboare jos la brutărie ; telefon ea nu-şi punea, chiar se ferea de aşa ceva, căci avînd atîtea cunoştinţe, ar fi sunat-o într-una şi n-ar mai fi avut niciodată pace. Dar maică-mea spuse că nu putea să-şi explice de ce nu o chema să se-ntîlnească niciodată cu toate prietenele pe care spunea că le are, şi Valeria şi altele ; un lucru ciudat, spuse mama, un lucru, de neînţeles ; şi unde erau toate aceste multe cunoştinţe ? Au umblat împreună, ea şi cu Scilla, prin cafenele şi cinematografe, şi nici măcar un cîine nu i-a spus vreodată Scillei bună seara. Scilla răspunse că cunoştinţele ei nu prea umblau pe jos, erau toate persoane cu maşină, şi nu frecventau decît cafenele foarte elegante, acelea unde o ceaşcă de ciocolată costă cinci sute de lire ; nu cafenelele modeste unde mergeau ele două. Maică-mea spuse că ea se simţise întotdeauna bine în acele cafenele modeste ; şi n-avea atîţia bani de aruncat, mai ales că de cele mai multe ori ea trebuia să plătească consumaţiile, pentru că Scilla, ori îşi uita portmoneul acasă, ori, chiar în clipa cînd trebuia să plătească, dispărea la toaletă. Mama se simţi deodată clocotind de furie, transpirată, şi gîtul i se acoperi cu pete roşii ; îşi lovea furioasă colierul de piept, şi deodată îşi apucă blana şi o şterse de acolo. Dar abia coborîse două etaje, cînd Scilla o ajunse din urmă ; o luă de braţ, o duse iarăşi sus, o sărută pe obraji, o sili să şadă pe divan ; şi o rugă să nu o lase singură pentru că era amărîtă şi avea o grămadă de necazuri.

Maică-mea stătu şi ascultă necazurile Scillei pînă tîrziu ; Scîlla avea bani puţini, n-avea decît un mic capital în acţiuni pe care-l mînca zi de zi ; avea într-adevăr munca aceea a ei, să deseneze modele pentru croitorii, dar nu era o muncă prea rentabilă şi mai erau şi sezoanele moarte, acum de exemplu, n-avea nimic de făcut. Şi apoi ea avea o fire urîcioasă, o fire orgolioasă şi impertinentă ; şi erau croitorii care nu-i mai dăduseră de lucru pentru că răspunsese urît la unele observaţii stupide ; ar fi trebuit să lucreze pe cont propriu ; visul ei era să aibă un mic atelier de croitorie numai al ei, sau mai bine nu un atelier de croitorie, ci unul din acele mici magazine unde se fac rochii după măsură şi unde se vînd şi pantofi eleganţi, mici ceasuri la modă, pantaloni sport, mănuşi şi fulare. Ea s-ar fi distrat de minune creind modele originale de rochii şi născocind articole bizare, cu un pic de extravaganţă ; simţea că ar fi un succes sigur ; vorbise şi cu Valeria în ziua aceea despre asta, întrebînd-o dacă-i acorda un împrumut, măcar ca să înceapă ; pentru că ea avea acel mic capital, dar nu voia să se atingă de el. Valeria îi promisese un împrumut, dar trebuia să ceară consimţămîntul soţului şi soţul era un tip antipatic, ţinea cu dinţii de bani ; atît de zgîrcit, încît atunci cînd servitorul punea la păstrare hainele de iarnă, el pretindea că soţia să numere bulinele de naftalină. Aşa că cine ştie dacă o să fie de acord cu împrumutul ; Scilla se temea grozav că o să zică nu. De aceea n-a vrut încă

să-i vorbească Valeriei despre galeria de artă ; pentru că nu voia să-i abată atenţia de la proiectul cu magazinul. Desigur, galeria de artă era o idee minunată, păcat însă că nu putea să fie prea rentabilă şi ea avea nevoie să facă rost imediat de ceva bani ; şi apoi avea nevoie să-şi consume energia în ceva concret, să vadă înflorind o întreprindere care să-i dea imediat o oarecare satisfacţie. Galeria de artă era o iniţiativă mai lentă şi dificilă, plină de riscuri şi incertitudini ; afară de asta, ea se simţea mai departe de artă în momentul de faţă, era dornică de rezultate imediate şi concrete pe un plan material ; în momentul de faţă nu-i mai plăcea să picteze, lua paleta şi pensulele, trăgea cîte o linie colorată pe pînză, şi imediat o apuca o durere la ceafă şi i se împăienjenea vederea ; avea poate şi puţină astenie. În schimb îşi făcea toată ziua fel de fel de planuri pentru prăvălioara aceea. Se va întoarce la pictură mai tîrziu cu o energie nouă, cînd Barbara va fi măritată şi ea va avea mai puţine griji. Acuma, printre atîtea altele, se apropia nunta Barbarei şi trebuia să se gîndească să-i facă o brumă de trusou ; pentru că nu putea s-o trimită goală la castelul acela din Sicilia, printre toate cumnatele alea nemăritate care o urau încă dinainte de a o cunoaşte ; trebuia să aibă un trusou ca lumea, altfel vor spune că Pinuccio şi-a luat de nevastă o muritoare de foame. Gilberto, săracul, se oferise să-şi vîndă inelul cu ametist pe care-l purta mereu la deget pentru că era o amintire scumpă ; dar Gilberto n-avea idee

cît costă un trusou şi nu ştia că inelul acela al său nu valora mai nimic. Gilberto, din păcate, în momentul de faţă avea şi el multe necazuri, afacerile nu-i mergeau bine de loc ; îi datora ei, prin lege, o sumă fixă lunară ; dar de cîteva luni avea atîtea greutăţi, încît pînă la urmă nu-i mai trimitea nimic, şi ea nu avea inima să protesteze ; Gilberto avea o sănătate şubredă, suferea de ulcer gastric şi nu trebuia să se necăjească.

Atunci maică-mea spuse că în privinţa magazinului nu i-ar displăcea de loc să se asocieze şi ea la întreprindere ; nu i-ar displăcea de loc să aibă şi ea o cotă-parte. Cît despre modele şi confecţionarea rochiilor, ea nu s-ar amesteca, deoarece nu se pricepea îndeajuns ; cu toate că la Dronero i se întîmpla adesea să dea sfaturi diferitelor nepoate şi verişoare, răsfoind jurnale şi mai ales *Vogue*. Dar ar putea să se ocupe de administraţie şi să trateze cu clientele ; pentru aceasta avea chiar talent şi de altfel făcuse asta în magazinul de porţelanuri al surorilor ei ; păcat că surorile aveau idei înguste şi ea nu se putea înţelege cu ele.

Cu o voce uşor gîfîită şi sugrumată de emoţie, îi spuse Scillei că avea la bancă, cîteva acţiuni „Italgas" ; şi ar fi scos bucuros o sumă ca s-o investească în afacerea cu magazinul. De fapt se obligase mai demult să-i deschidă un cabinet medical lui Chaim, ginerele ei, doctorul Wesser ; dar mai înainte voia să se gîndească la ea însăşi, pentru că la urma urmei

Chaim putea să mai umble cîtva timp cu motoreta să viziteze bolnavii, iar ea nu avea prea mare încredere în viitorul lui Chaim ; desigur, dacă Chaim nu reuşea să facă mare lucru, nu era din lipsa cabinetului. Ea voia în primul rînd să se gîndească la ea însăşi, pentru că şi ea, ca şi Scilla, se simţea plină de energie de cheltuit şi n-avea încă poftă să se îngroape în casă pentru a cîrpi ciorapi şi a-şi legăna nepoţeii ; mai tîrziu, cînd magazinul va începe să renteze, atunci se va gîndi la cabinetul pentru Chaim. Scilla încuviinţa serioasă, cu fruntea încruntată, ciufulindu-şi cu degetele chica de culoarea fînului ; şi în sfîrşit, se duse în căutarea sticlei de coniac şi băură, ea şi maică-mea, pentru afacerea lor.

Se înţeleseră atunci ca în zilele următoare, de îndată ce soţul Valeriei va da un răspuns, să se întîlnească toate : Scilla, Valeria şi maică-mea şi să dea proiectului o linie concretă. Dar de bună seamă, spuse Scilla, nu trebuia dată uitării nici galeria de artă ; şi trebuia ales un loc potrivit pentru a fi transformat mai tîrziu într-o galerie de artă ; aveau nevoie de o sală spaţioasă, bine luminată. Magazinul avea să fie ceva provizoriu, atît cît să scoată imediat ceva bani şi să atragă atenţia oraşului. Ce nume să dea magazinului ? Maică-mea şi Scilla se gîndiră îndelung iar Scilla tot murmura cuvinte franţuzeşti : *coup de foudre, fanfan la tulipe, rayon de bonheur ;* dar mama nu era de părere să fie un nume franţuzesc ; magazine de soiul ăsta, cu nume franţuzeşti, erau şi pentru săracii

parohiei. Începură atunci să înşire constelaţiile Berbecul, Balanţa, Capricornul ; maică-mea era născută în zodia Berbecului, iar numele Berbecul nu-i displăcea de loc ; Scilla se născuse în zodia Săgetătorului. Iată numele pe care-l vor alege, strigă Scilla, Săgetătorul ; inutil să mai caute, nume mai frumos nici că se putea. Şi era potrivit şi pentru galeria de artă ; şi aşa, în ziua cînd vor instala galeria de artă în locul pantofilor şi al mănuşilor, nici nu va fi nevoie să-i schimbe numele.

Apoi Scilla începu iar cu necazurile ei, Barbara îi dădea griji serioase ; logodnicul ei era atît de gelos şi ea tremura mereu să nu se certe cumva şi să strice logodna. Barbara era ca ea, îi semăna leit ; era toată numai sare şi piper, un caracter insuportabil. Fiindcă-şi vedea logodnicul gelos, se apuca să cocheteze cu colegii de şcoală, dinadins, ca să-i facă în necaz ; nimic serios, nişte mofturi de fetişcană ; dar logodnicul ameninţa că se va bate în duel cu unul şi cu altul şi că va face prăpăd. De exemplu, la balul acela, Scilla stătuse două nopţi în picioare ca să croiască şi să coasă rochia ; ieşise ceva delicios ; Barbara era delicioasă cu tulul acela, cu trandafiraşii proaspeţi şi părul despletit ; Scilla era şi ea destul de bine cu vechiul ei *lamé*. Erau la bal şi rudele lui Pinuccio, venite din Sicilia, o pereche, soţ şi soţie ; soţia, înveşmîntată în violet ca un episcop ; soţul, cu un frac prea strîmt, cu ceafa arsă şi zbîrcită de ţăran, cu smocuri mari de

păr în nas şi în urechi ; oameni ieşiţi dintr-un sătuleţ de lîngă Catania, oameni înapoiaţi, cu vederi înguste. Ei bine, Pinuccio le prezentase pe Scilla şi pe Barbara rudelor sale ; iar aceia le întinseseră două degete, două degete moîii şi se întorseseră în altă parte. Barbara, natural, se simţea prost ; se făcuse roşie ca focul şi nu ştia unde să privească ; Pinuccio era şi el foarte ruşinat şi stătea între Barbara şi rudele lui, mototolindu-şi batista şi făcîndu-şi pantofii să scîrţîie ; atunci Barbara îi întorsese spatele, îşi adunase fusta cu volane şi o luase din loc de una singură. Imediat o înconjurase un cerc de tineri ; şi iat-o pe Barbara dansînd şi rîzînd şi zburdînd şi bînd şampanie ; iar rudele lui Pinuccio se-nchiondorau tot mai mult, şi Pinuccio în picioare lîngă o perdea privea, fuma ţigară după ţigară şi frămînta perdeaua cu mîinile asudate ; Scilla se apropiase de el şi-l întrebase de ce nu dansa ; iar el îi răspunsese urît. Amintindu-şi de răspunsul acela, Scilla simţea că i se umplu ochii de lacrimi, plecaseră singure de la bal, pentru că nu-l mai găsiseră pe Pinuccio cînd ieşiseră de acolo ; iar Scilla, din economie, n-a vrut să ia un taxi. Dar marchizul Petrocchi le văzuse plecînd singure pe jos, le ajunsese din urmă cu maşina lui şi le poftise să urce ; marchizul dansase cu Barbara toată seara şi purta un trandafiraş de-al ei la butonieră. Lîngă poarta casei se afla Pinuccio, ascuns în fundul unui taxi ; era acolo şi aştepta, şi cine ştie de cînd aştepta şi cît marcase aparatul de taxat. Pinuccio sărise afară din taxi,

se înfipsese în fața marchizului și îi smulsese trandafirul de la butonieră ; era cît pe aci să-l ia la bătaie, Scilla și Barbara începuseră să strige ; dar marchizul era un om de spirit, știuse să întoarcă lucrurile în glumă ; iar Scilla îi poftise pe Pinuccio și pe marchiz să vină să se explice sus ; le dăduse cîte un coniac și Pinuccio încet-încet se calmase și le ceruse scuze atît marchizului, cît și lor ; în sfîrșit marchizul și Pinuccio plecaseră împreună, prieteni la toartă, ba chiar marchizul îi oferise lui Pinuccio mașina pentru a doua zi, dacă voia să-și plimbe rudele de la Catania. Dar vorba e că ea și Barbara erau obosite și epuizate ; și ea o certase puțin pe Barbara pentru că într-adevăr la bal nu se purtase frumos ; țipase și rîsese atît de tare de se auzea pînă jos în stradă. Iar Barbara atunci se supărase atît de cumplit încît, dezbrăcîndu-se, își sfîșiase fusta de tul.

Nu, spuse Scilla, nu era ușor să crești o fată. Și-ți ziceai că acum, în societatea noastră modernă, unele prejudecăți trebuie să fi dispărut ; totuși nu era așa : iar ea, fiindcă era despărțită de soț, era expusă la tot felul de bîrfeli. Și apoi Barbara era atît de gălăgioasă și copilăroasă, că mulți o luau drept o flușturatică în timp ce ea nu era decît o ștrengăriță ; iar maică-mea îi spuse că de fapt Barbara nu prea avea renume bun și era mai bine să se grăbească să se mărite, pentru că vecinii o vorbeau de rău. Scilla se înfurie pe dată și vru să știe cine o bîrfea pe Barbara ; și mama îi spuse că ei i-o bîrfise odată Josek, fratele mai mic al

lui Chaim. Scilla întrebă unde locuia acest Josek ; voia ca maică-mea să-l aducă imediat în faţa ei ca să-l dea cu capul de pereţi şi să-l facă să dea afară tot veninul din el ; dar cine era acest Josek ? Ele nu-l văzuseră niciodată la faţă şi nici nu ştiau cine este. O îndurerera numai faptul că maică-mea, auzind acele lucruri, tăcuse şi nu-l azvîrlise pe uşă afară pe viermele acela ; ea, dacă cineva îndrăznea să spună un singur cuvînt despre maică-mea sau despre familia noastră, devenea o leoaică, pentru că era o prietenă adevărată ; şi crezuse că şi mama îi este o prietenă adevărată.

Maică-mea se simţi foarte jenată şi spuse că chiar dacă nu-l dăduse afară pe Josek, totuşi îl muştruluise bine de tot. Şi se jură că Scilla putea conta pe ea ; era o prietenă adevărată, erau prietene şi în viitor aveau să lucreze cot la cot, solidare, ca două surori. Pentru Barbara, spuse mama, nu trebuia să-şi facă griji ; dacă dintr-un motiv oarecare nu se căsătorea cu Pinuccio, va găsi imediat cine ştie cîte alte partide ; dar Scilla spuse că marchizul era căsătorit şi avea patru copii.

Întorcîndu-se seara acasă mama o găsi pe Barbara care venise să-i ţină de urît Giuliei ; şedeau, Barbara şi Giulia, pălăvrăgind, în sufragerie ; Barbara fuma dar nu părea ca ţigara ei s-o supere pe Giulia, care totuşi protesta mereu cînd simţea mirosul ţigării lui Chaim. Giulia era însufleţită şi mulţumită ; luaseră ceaiul, mîncaseră multe bomboane de ciocolată cu lichior, iar Barbara ţinea în poală căţelul şi-i

dădea bucăţele de zahăr ; mamei îi venea să-i spună să nu mai strice zahărul pe cîine ; şi că nu era bine ca o fetiţă de optsprezece ani să fumeze atîta. Dar nu spuse nimic, pentru că îi părea bine că o vede pe Giulia mulţumită ; în schimb se legă de Costanza, care vărsase o sticluţă de cerneală pe faţa de masă. Se grăbi să pună faţa de masă în apă şi între timp îşi propuse să scrie verişoarei Teresa să vină să-şi ia fata înapoi ; pentru că la gimnaziu nu făcea nimic şi adusese nişte note oribile.

Chaim se întoarse acasă cu Josek, pe care îl prezentă Barbarei şi pe dată el începu să-i vorbească despre cunoştinţele lor comune ; Barbara şi le reamintea cam vag ; da, vecinii aceia de pe strada Lucrezio unde locuiseră anul trecut ; schimbaseră de atîtea ori locuinţa. Josek începu apoi să discute cu ea, cu aerul lui îngîmfat, despre un roman intitulat *Amurgul zeilor* ; trebuie să fi fost de un scriitor polonez, mort de un car de vreme. În sfîrşit Josek îi propuse Barbarei s-o conducă acasă cu bicicleta lui ; iar maică-mea îi văzu de la fereastră cum se urcau împreună pe bicicleta veche şi hodorogită a lui Josek ; Barbara îşi înfăşura capul cu un fular ca să se apere de vînt. Iată, zise maică-mea, cum era Josek ; scuipa în ciorbă şi apoi o mînca.

În zilele următoare maică-mea tot aştepta un telefon de la Scilla ; Scilla, ca de obicei, plecase la moşia Valeriei, lăsînd-o pe Barbara acasă la o colegă de şcoală ; nu o lua niciodată pe Barbara cu ea la moşie, pentru că pe Valeria o enervau

fetele tinere ; adevărul era că Valeria avea un amant şi poate nu-i făcea plăcere ca acesta să vadă faţa ei trecută alături de aceea atît de proaspătă a Barbarei. De fapt Valeria şi Barbara abia se cunoşteau ; iar Scillei nu-i făcea plăcere ca ele să se-ntîlnească pentru că Valeria avea întotdeauna un fel de a vorbi cam vulgar şi cinic. La întoarcere Scilla trebuia deci să-i telefoneze mamei şi să-i fixeze o întîlnire cu Valeria ca să discute despre „Segetătorul". Maică-mea nu vorbise cu nimeni din casă despre „Săgetător" şi voia să le spună numai cînd afacerea avea să fie înjghebată ; şi mai ales nu dorea să spună că ea dădea banii, pentru că se temea de un reproş din partea Giuliei şi a lui Chaim ; şi la gîndul că nu le dădea deocamdată banii pentru cabinet, ci dimpotrivă, îi folosea la cu totul altceva, se silea să fie ceva mai amabilă ca de obicei cu Chaim ; îi cerea veşti despre bolnavii lui, îl întreba dacă n-ar fi cazul să-i prescrie Costanzei ceva pe bază de fosfor, ca să fie mai puţin toantă la şcoală. Mama era foarte bine dispusă, şi se pregătea pentru întîlnirea cu faimoasa Valeria ; îşi încerca diferite rochii, îşi prindea în piept cînd o floare de catifea, cînd o broşă cu ştrasuri ; şi şezînd în camera ei în faţa oglinzii, cu bărbia sprijinită în palmă şi picior peste picior, se uita la reflexele ciorapilor pe pulpele ei ; şi tot murmura de una singură toată conversaţia pe care avea s-o aibe cu Valeria, zîmbea, încuviinţa din cap, îşi încrunta sprîncenele ; şi din cînd în cînd împingea maxilarul în afară ca să imite rîsul hotărît al Valeriei şi figura ei imperioasă ; o dată,

în timp ce împingea astfel în afară maxilarul, intră Costanza ca s-o cheme la masă ; rămasă o clipă mirată în prag, văzînd-o pe maică-mea cum se privea în oglindă, făcînd strîmbăturile acelea. Maică-mea o certă pe Costanza care intrase fără să bată la uşă ; şi coborînd scările bombănea împotriva verişoarei Teresa care nu ştia să dea educaţie copiilor şi îi creştea ca pe nişte haimanale.

Într-o după-amiază primi în sfîrşit telefonul Scillei ; întîlnirea cu Valeria fusese fixată pentru ora cinci la cafenea. Maică-mea se miră că a ales cafeneaua aceea unde se duceau ele mereu, şi nu una din cele elegante, mai potrivite poate pentru Valeria şi unde o ceaşcă de ciocolată costa cinci sute de lire.

Mama aşteptă îndelung la cafenea, sucind şi răsucind broşa cu ştrasuri şi pudrîndu-şi nasul din cinci în cinci minute ; era o zi cu vînt şi pielea ei, din cauza vîntului sau poate a emoţiei, arăta aspră şi pătată, iar nasul, de atîta pudrat, i se îngălbenise de tot. Mamei îi părea rău că Valeria nu o va vedea într-unul din momentele ei mai bune ; vîntul îi ciufulise părul şi degeaba încerca să şi-l aranjeze sub beretă ; deschidea şi închidea gura, îşi ştergea vîrful nasului cu batista şi, ca întotdeauna cînd era foarte nervoasă, îşi simţea subsuorile leoarcă de sudoare rece. În sfîrşit, iat-o pe Scilla venind singură, şi strecurîndu-se printre mese cu paltonaşul ei de culoare deschisă ; chica de culoarea fînului îi era zbîrlită de vînt şi ochii ei miopi cercetau în jur cu o expresie nesigură şi distrată ;

ce mărunţică şi ridicolă era, se gîndi deodată maică-mea, şi cît era de uzat şi caraghios paltonaşul acela ; faţă de cînd o cunoscuse, îi părea că se urîţise, iar astăzi arăta mai agitată şi obosită ; şi de ce era oare singură ? Nimic, zise Scilla aşezîndu-se, nimic deocamdată cu Valeria ; soţul Valeriei căzuse de pe cal şi îşi rupsese trei coaste ; îl internaseră la clinică şi Valeria nu putea să se-ndepărteze de patul lui. Apoi mai era o poveste întreagă, amantul Valeriei probabil o părăsea ; în sfîrşit, acum Valeriei nu-i ardea să se gîndească la împrumut ; săraca, era scoasă din minţi ; şi pînă una, alta, bărbatu-său o voia mereu lîngă el, plicticos şi capricios ca un copil mic ; iar Valeria, cînd avea prea multă poftă de plîns, trebuia să se refugieze la closet. Şi atunci, întrebă mama, atît de decepţionată încît aproape că îi venea şi ei să plîngă ; şi se simţi deodată foarte obosită, cu braţele şi picioarele amorţite ; pentru că aşteptase atîta, şi acuma iată că nu se mai întîmpla nimic. Atunci, spuse Scilla, totul se amîna pînă la o dată care va fi hotărîtă ; ce putea ea să facă, era atît de demoralizată ; şi apoi iată ce i se întîmplase cu Barbara.

Plecînd la moşie, o încredinţase pentru cele cîteva zile mamei unei colege ; dar, se-nţelege, i-a lăsat cheile casei, pentru că ar fi putut să-i trebuiască vreo carte sau o pereche de ciorapi ; pe scurt, ea, întorcîndu-se, s-a dus s-o caute pe Barbara şi n-a găsit-o în casa colegei, ieşise după-masă şi nu ştiau unde era. Scilla a alergat la ea acasă în strada Tripoli şi Barbara era acolo cu Pinuccio ; erau singuri în dormitor ; acolo

singuri de mai bine de două ore. Scillei i s-a părut că amîndoi arătau tulburaţi ; ea se-ntorsese o zi mai devreme de cum spusese, şi ei desigur nu se aşteptau s-o vadă sosind ; Barbara avea nişte semne roşii pe gît şi cuvertura patului era toată boţită. Scilla îi poruncise lui Pinuccio s-o urmeze în salonaş ; iar Barbarei să se spele pe faţă, să se pieptene şi să-şi revină puţin ; închisă în salonaş cu Pinuccio, îi spusese clar că dacă nu se căsătoreau imediat, se ducea să-l denunţe la poliţie pentru violare de domiciliu, corupere de minoră şi nerespectarea cuvîntului dat. Pinuccio îi jurase că nu se gîndea decît la asta, şi aştepta numai consimţămîntul părinţilor ; nici un consimţămînt, spuse Scilla, ea se lipsea de consimţămînt. Pinuccio, de altfel, trecuse de douăzeci şi cinci de ani, avea o casă în Catania şi un venit suficient ca să se întreţină singur.

Mama îi reproşă Scillei că a lăsat-o pe Barbara fără supraveghere ; cu plecarea ei la tîmpita aceea de moşie, iată ce i se întîmplase. Şi de ce nu i-o încredinţase ei pe Barbara, în loc s-o lase la o familie aproape necunoscută ? De ce nu a încredinţat-o mai bine lui Gilberto ? Lui Gilberto, spuse Scilla, Gilberto sta într-o odăiţă unde abia era loc pentru patul lui de campanie ; şi ducea o viaţă deşucheată, jucînd cărţi cu prietenii pînă noaptea tîrziu. Da, poate că greşise că n-o încredinţase maică-mi ; Barbara se simţea aşa de bine cu noi, şi mai ales cu Giulia, deveniseră prietene bune, Barbara şi Giulia, iar Scilla se gîndea că desigur îi făcea bine Barbarei tovărăşia

Giuliei, atît de dulce şi de liniştită ; dar Scilla se temea mereu ca Barbara să nu deranjeze în casa mamei. Dimpotrivă, spuse mama ; oricum, acuma poate lucrurile se rezolvau bine, poate Pinuccio se hotăra s-o ia imediat de nevastă ; iar Scilla trebuia să se gîndească la trusou. Ce trusou, a spus Scilla, de acuma nu mai era timp de pierdut pentru trusou ; Pinuccio peste cîteva zile dădea examenul de procuror, şi într-o lună ei doi trebuiau să fie soţ şi soţie.

Aşadar peste puţin ea va fi mai singură ca nicicînd, spuse Scilla ; şi era absolut necesar să aibă o ocupaţie pentru că altminteri simţea că-i vine să înnebunească ; trebuia să se ţină neapărat de ideea aceea cu magazinul şi chiar dacă nu reuşeau să obţină împrumutul de la Valeria, ei bine, ea, Scilla, îşi va băga în afacerea lor micul ei capital ; apoi, la bătrîneţe, dacă nu-i va mai rămîne nici un ban, se va duce să cerşească pe treptele bisericilor. Da, spuse mama, nu trebuiau să părăsească ideea aceea cu „Săgetătorul"; de Valeria se puteau lipsi ; dacă puneau laolaltă economiile lor, puteau deschide chiar imediat un magazin drăguţ Scilla scoase un creion, îl udă în gură şi începu să facă socoteli pe şerveţelul de hîrtie care fusese adus împreună cu ceştile de ciocolată ; căci mama comandase două ceşti de ciocolată caldă cu frişcă, să mai prindă un pic de inimă. Maică-mea voia s-o urmărească dar nu era în stare ; gîndul ei aluneca buimac de la Pinuccio şi Barbara, la Valeria şi amantul ei, la soţ, clinică, la Gilberto, cu patul de campanie, şi la

„Săgetătorul", pentru că Scilla avea darul să-i umple capul de fantezii, iar mama îşi aducea bine aminte că, înainte de a o cunoaşte pe Scilla, viaţa ei fusese goală şi cenuşie.

Apoi, pentru un timp, Scilla se cufundă în pregătirile de nuntă ; spusese ea că nu făcea nici un fel de trusou, dar tot mai făcea cîte ceva. Era atît de agitată încît noaptea nu putea să doarmă, şi se scula să facă broderii moderne pe cămăşi ; ştia să brodeze foarte frumos, căci în copilărie fusese într-un internat de călugăriţe. Barbara acum lăsase baltă şcoala şi trîndăvea prin casă, uitîndu-se pe fereastră dacă venea Pinuccio ; pentru că mama ei îi interzisese să iasă, căci putea întîlni vreun băiat şi ar fi avut ocazia să cocheteze. Îi dădea voie să iasă numai ca să meargă la Giulia şi Barbara îşi petrecea cu Giulia după-amiezi întregi. Şedeau împreună pe divanul din sufragerie, se rezemau de pervazul ferestrei şi se uitau la trenuri ; Barbara înconjura cu braţul talia Giuliei îngroşată de sarcină şi spunea că ea voia şase copii, trei băieţi şi trei fete. Apoi voia şi un cîine lup, o maimuţă şi o colivie cu papagali ; dorea toate vietăţile astea de cînd era copil. Pisici nu voia pentru că motanul ei Menelao, într-o încăierare sus pe streşini, îşi pierduse un ochi ; se făcuse foarte urît probabil îl durea, şi ar trebui să telefoneze la Societatea pentru Protecţia Animalelor, ca să-l ia acolo ; nu mai voia să aibă de-a face cu pisici, altfel îşi aducea aminte de pisicuţa ei. Pinuccio acuma era bun, nu mai era atît de gelos

şi scrisese părinţilor că se căsătorea iar ei îi trimiseseră o scrisoare nu chiar atît de furioasă ; şi surorile îi trimiseseră Barbarei un tort făcut de ele, cu stafide, nuci şi migdale, pe care Barbara îl mîncase aproape tot dintr-o dată şi a doua zi era plină de bubuliţe. Da, poate după nuntă va pleca în Sicilia, dar acuma nu-i mai părea atît de rău, poate cumnatele acelea nu erau chiar atît de nesuferite.

Şi se făcu nunta ; ceva foarte expeditiv. Scilla veni s-o anunţe pe mama că ceremonia era fixată pentru a doua zi, în biserica Sfîntul Petru şi Pavel, la cinci seara ; de ce să se căsătorească seara, întrebă mama, ca fetele seduse şi văduvele, şi de ce în biserica Sfîntul Petru şi Pavel, cea mai întunecoasă din tot oraşul. Scilla spuse că Pinuccio hotărîse aşa ; Pinuccio era iarăşi foarte prost dispus, şi nu voia pe nimeni la căsătoria lui, numai pe noi, pentru că ştia că sîntem prieteni adevăraţi ; nu voia altă lume, pentru că nişte oameni răi scriseseră tatălui său o grămadă de minciuni despre Barbara, Scilla şi Gilberto ; iar tatăl său le crezuse pe toate şi în ajun trimisese o scrisoare plină de insulte ; maică-sa, o biată femeie speriată, sclavă a soţului şi îmbătrînită între pereţii bucătăriei, trimisese pe ascuns cîteva rînduri stropite cu lacrimi şi un inel cu rubin. Aşa că Pinuccio era foarte deprimat şi nu voia nici un fel de petrecere. Dar Barbarei nu-i spusese nimic, ca să nu o amărască ; şi Barbara se căsătorea sigură că totul s-a aranjat cu familia lui, şi

puţin cam supărată că nu se făcea nici o petrecere. După căsătorie Pinuccio şi Barbara plecau în Catania, ca să-şi aranjeze un mic apartament pe care el îl avea acolo, şi să încerce să se împace cu familia.

La căsătorie trebuise să asist şi eu, căci mama venise să mă ia ; mi-a scos puloverul de pe mine şi m-a îmbrăcat cu o bluză nouă pe care mi-o cumpărase anume, fiindcă ţinea să fac figură bună ; şi ea se pusese la ţinută de gală, cu un taior negru sub haina de blană, nădăjduind în taină că o va vedea pe Valeria ; dar Valeria nu era, Scilla spunea că acuma se afla la Ischia, la băi de nămol ; era numai Gilberto, un prieten al lui, acela care mergea la vînătoare şi prindea potîrnichi, unul cu impermeabil şi bască neagră ; şi Giulia cu Chaim. Barbara avea o rochiţă albastră dreaptă şi simplă şi era foarte frumoasă ; pe cap avea un mic voal de mireasă şi coada ei roşcată de cal răsucită într-un coc mare. Maică-mea, la vederea acelei căsătorii, se înduioşa şi simţea cum îi sîngerează vechea ei rană ; şi îl compara pe Pinuccio, înalt, tînăr şi solid în costumul lui bleumarin la două rînduri, cu ochi languroşi şi păr negru, lung, uşor încreţit la ceafă, cu silueta încovoiată şi zvîcnitoare a lui Chaim.

După ceremonie ne-am dus să luăm ceva la cafenea ; obişnuita cafenea unde mergea maică-mea. Chelnerul le cunoştea acum bine pe Scilla şi pe mama, şi veni să le felicite ; ne aşezarăm toţi în jurul unei mese, Scilla comandă prăjituri

şi vin alb, şi am închinat în sănătatea mirilor. Gilberto şi prietenul său stăteau puţin mai la o parte, discutînd aprins între ei, şi Gilberto încuviinţa serios din cap, mîngîindu-şi mustaţa ; şi pe neaşteptate izbucnea într-un rîs sec şi strident ca o împuşcătură. La rîsetele acelea, Pinuccio tresărea şi se încrunta mai tare ; se uita pieziş la cei doi, cu ochii lui migdalaţi, negri şi languroşi, ofta, strîngea din dinţi şi bătea darabana cu degetele pe masă. Barbara şedea lîngă el şi, cu mîna plinuţă şi pistruiată îi mîngîia gulerul paltonului de păr de cămilă ; îşi aranja acele în cocul care i se desfăcuse puţin şi îi cădea pe ceafă, gata să se transforme din nou în coadă de cal. Scilla, cu vocea ei răguşită şi hîrîită, îl întreba pe Chaim ce se putea face pentru ulcerul lui Gilberto ; un ulcer vechi, de mulţi ani, şi neglijat fiindcă Gilberto fuma şi bea whisky şi coniac şi nici nu voia să audă de regim. Gilberto declară că pe lîngă ulcer avea şi amiba, se îmbolnăvise cînd lupta în Albania ; atunci prietenul cu basca neagră strigă să mai termine cu vorba despre ulcer şi despre toate putreziciunile pe care le aveau ; doar sărbătoreau o căsătorie.

Apoi, după cîteva pahare de vin, Scilla se aprinse toată şi se înduioşă ; şi îşi cufundă chica de culoarea fînului în blana mamei. Dar Gilberto zise că nu era timp pentru lacrimi, se făcuse tîrziu şi trenul pleca ; şi mai trebuia să treacă pe acasă să ia valizele. Chemară un taxi şi mama ţinu să se urce cu ei ca să-i conducă ; iar prietenul cu basca neagră se urcă

pe un scuter şi dispăru fluturînd o mănuşă groasă de piele.

Eu, Chaim şi Giulia pornirăm spre casă ; Giulia lăcrima în tăcere, cu capul plecat, muşcîndu-şi o mănuşă ; Chaim spuse că desigur era mare păcat că Barbara avea să locuiască atît de departe, în Sicilia, căci era pentru Giulia o prietenă bună. Dar mama Barbarei, zise Chaim, Scilla aceea, nu prea îi era simpatică ; şi nu putea să sufere felul ei de a picta. Gilberto îi era şi mai puţin simpatic ; iar el nu pricepea ce plăcere putea să găsească maică-mea băgîndu-se printre astfel de oameni. Spusei şi eu că nici mie nu prea îmi plăcea de ei ; numai Giulia nu spunea nimic şi continua să-şi sugă vîrful degetului mare în mănuşă şi să lăcrimeze.

În seara aceea maică-mea, după plecarea mirilor, se duse la masă cu Scilla şi Gilberto într-un mic birt lîngă strada Tripoli ; Scilla îi expuse lui Gilberto proiectul cu „Săgetătorul". Mîngîindu-şi mustaţa, Gilberto asculta. Scoase apoi un sunet care nu spunea nici da, nici ba ; şi rămase încă mult timp tăcut, frecîndu-şi capul pleşuv şi privind aiurea. În sfîrşit, cînd să plece, spuse că parcă Crovetto, prietenul cu basca neagră, ştia un local de vînzare, un local destul de în centru, unde fusese mai înainte o mercerie. Atunci Scilla îi spuse să telefoneze imediat lui Crovetto ; iar el, parcă în silă, ceru o fisă la tejghea şi telefonă, astupîndu-şi cealaltă ureche cu mîna fiindcă era gălăgie.

Localul se vindea cu şase milioane. Era, după cît spunea Crovetto, o ocazie unică ; foarte

central, la colţ între strada Viei şi strada Monteverdi ; avea alături o cofetărie renumită. Crovetto cunoştea pe proprietar şi putea să le însoţească la el a doua zi ; proprietarul avea o agenţie imobiliară în strada San Cosimo ; de altfel şi Gilberto îl cunoştea puţin. După ce plecă Gilberto, Scilla şi mama discutară încă vreme îndelungată stînd la masă ; apoi ieşiră şi se plimbară în sus şi în jos pe trotuarul de la capătul liniei de tramvai. Maică-mea avea, investită în acele acţiuni „Italgas", o sumă ceva mai mare de cinci milioane ; iar Scilla avea nişte acţiuni la „Încet", care vîndute, ar fi adus circa trei milioane. Trebuia convins proprietarul, spuse maică-mea, să cedeze imediat localul cu patru milioane ; iar restul aveau să-l plătească în rate lunare.

A doua zi Scilla veni s-o ia pe mama dis-de-dimineaţă. Aveau întîlnire cu Gilberto şi Crovetto la cofetăria din strada Viei ; în timp ce aşteptau mîncară cîteva prăjituri ; dar iată-l pe Crovetto pe scuterul lui, cu Gilberto cocoţat la spate. Localul era acolo la colţ, cu vitrina mîzgîlită cu alb de plumb, iar înăuntru se vedeau oameni şi scări, pentru că tocmai îl zugrăveau.

Se duseră să-l caute pe proprietar. Locuia pe aproape, în fundul unui gang îngust cu portal, unde era atelierul unui fotograf ; înaintară în semiîntuneric, printre fotografii de feţe radioase şi de ofiţeri în picioare ; ajunseră la o uşă cu geamuri unde scria : „Agenţia Pacini" ; uşa se deschise cu un sunet prelung de clopoţel. Se ivi o blondă oxigenată care îşi făcea manichiura ; era soţia proprietarului, şi îi pofti într-un salonaş,

deschizînd larg obloanele şi luminînd nişte draperii de mătase galbenă. Se aşezară, iar ea continuă să-şi lustruiască unghiile cu o bucată de piele de căprioară; părea intimă cu Gilberto şi Crovetto, şi pomeneau mereu de un oarecare Gaspare care cîştigase la poker. Localul acela, da, trebuia să fie de vînzare; preţul nu-l ştia; bărbatul ei acuma era la Genova, se-ntorcea peste zece zile. Gilberto, Crovetto şi blonda continuară să pălăvrăgească între ei evocînd o serată unde necăjiseră pe o fată numită Maria; în cele din urmă Maria fugise plîngînd. Gilberto izbucnea în rîsetele lui ascuţite şi stridente, amintindu-şi de lacrimile Mariei; dar maică-mea, în sinea ei, ţinea cu Maria din tot sufletul. Mama nu se simţea la largul ei în salonul acela îmbrăcat tot în galben, cu o scoică enormă atîrnată pe perete şi cu un buchet de pene de struţ unduind într-un vas; iar penele de struţ aduc nenorocire.

Dar Scilla se ridică brusc, îşi strînse pe ea paltonaşul, scuturîndu-şi chica de culoarea fînului, şi declară că se vor întoarce peste zece zile. Blonda îi invită pe Gilberto şi Crovetto să rămînă; îl va chema şi pe Gaspare, care locuia la etajul de sus, ca să facă o partidă de poker; şi o să pregătească pentru masă un sufleu cu ciuperci. Blonda o salută rece pe Scilla, fără să se uite la ea şi fără să-i dea mîna; maică-mi îi întinse distrată un deget. În timp ce uşa se închidea după ele în zbîrnîitul soneriei, mamei i se păru că aude în spate rîsul lui Gilberto, sec

şi strident, ca un foc de armă ; şi se simţea tot mai stingherită, obosită şi avea o dorinţă teribilă să se vadă acasă ; încerca un sentiment de ruşine, de parcă ar fi umilit-o. Dar Scilla o luă de braţ şi-i spuse că era furioasă ; neobrăzatul ăla de Crovetto le dusese în casa amantei lui, o poamă, o stricată. Scilla se simţea umilită pentru maică-mea, pe care acel Crovetto o jignise în felul acela ; neobrăzatul, neruşinatul, să le ducă în casa aceea abjectă ; se stăpînise cu greu să nu-i facă o scenă în prezenţa curvei lui. Şi astfel mama ajunse s-o consoleze ; la urma urmei trebuia totuşi să trateze cu proprietarul. Dar Scilla spuse că, de acum înainte, vor trata pentru ele Gilberto şi Crovetto ; pentru că ele nu mai aveau să pună piciorul în asemenea locuri murdare. Maică-mea o întrebă despre acea Maria pe care o făcuseră să plîngă ; dar Scilla nu ştia cine era. Iată cu ce fel de oameni umbla acum Gilberto, spuse Scilla, iată cum îşi petrecea zilele acuma ; jucînd poker şi bînd whisky. Pe deasupra devenise cinic şi crud ; se amuza făcînd fetele să plîngă. Se duseră împreună să mai vadă localul ; era la amiază, muncitorii plecaseră şi oblonul era tras ; ele mai zăboviră puţin pe-acolo ca să vadă dacă trecea lume elegantă pe la colţul acela de stradă ; în sfîrşit, înainte de a se întoarce acasă, mai intrară o clipă în cofetărie, pentru că mamei, auzind despre sufleul acela cu ciuperci, i se făcuse foame.

Apoi Scilla plecă la moşia Valeriei, şi lipsi mai bine de o săptămînă. Înapoiată de la Ischia, Valeria voia acuma să-şi uite amantul, care o părăsise definitiv ; iar Scilla trebuia să-i ţină companie în timp ce distrugea scrisorile şi amintirile acelui om mîrşav, şi s-o însoţească la plimbare pe pajiştile întinse unde păşteau caii. Soţul, convalescent, şedea în pat ; voia şi el tovărăşia Scillei, şi voia s-o audă povestind de vremea cînd era secretara acelui deputat ; pe soţul Valeriei îl interesau foarte mult deputaţii fiindcă dorea să intre, într-o bună zi, în viaţa politică ; cheltuia mulţi bani în acest scop, zgîrcit cum era, şi finanţa un ziar de stînga, deoarece partidele de dreapta îl decepţionaseră.

Mama, în zilele acelea de singurătate, stătuse mult pe acasă ; îi ţinea Giuliei de urît, vremea se încălzise, iar Giulia stătea la soare în curte ; mama se apucase să tricoteze o jacheţică pentru copilul Giuliei, cu un model învăţat de la Scilla, un fel de punct încrucişat ; ciudat, Scilla avea mania crucilor, şi din tot ce făcea ieşeau doar cruciuliţe. Maică-mea, în timp ce stătea aşa lîngă Giulia, în unele momente, mai-mai că era tentată să-i povestească despre „Săgetătorul"; mai ştii, poate şi Giulia ar fi consimţit să lucreze în magazin, i-ar fi prins foarte bine o activitate zilnică. Dar de cîte ori era pe punctul de a vorbi, se stăpînea ; îi aranja pledul pe genunchi, îi scutura cîte un fir de păr de pe rochie, îi trăgea una căţelului care, din joacă, o muşca pe Giulia de braţele subţiri cu vinişoare albastre.

Într-o zi mama găsi o scrisoare de la Barbara într-un buzunar de la jacheta Giuliei. Erau cîteva rînduri dezordonate, cu pete şi ştersături ; Barbara scria de la Catania, scria că lucrurile nu mergeau prea bine ; dar nu explica de ce. Scria că îi era tare dor de casa ei de pe strada Tripoli, de mama ei şi de Giulia, şi chiar de băncile şcolii unde se plictisise atît de mult ; şi termina spunînd că tinereţea se sfîrşise pentru ea. Maică-mea descifră cuvintele acelea puţine, mîzgălite în grabă, cu cîteva greşeli de ortografie, şi în stilul magazinelor sentimentale pe care le citesc fetele ; vîrî scrisoarea la loc în plic şi o băgă din nou în buzunarul Giuliei. Apoi îşi puse bereta şi alergă în strada Tripoli.

Îşi zicea că Scilla trebuia să se fi întors ; şi voia s-o avertizeze imediat că la Catania ceva nu mergea.

Maică-mea, citind scrisoarea, încercase o anumită plăcere ; pentru că, atunci cînd lucrurile nu-i mergeau bine cuiva, încerca o anumită plăcere, ascunsă sub o mare poftă de a se amesteca ; şi pe stradă rumega frazele pe care avea să le spună Scillei, reproşîndu-i că o măritase prea tînără pe fiică-sa.

Ajungînd la uşa Scillei, apăsă cu putere pe butonul soneriei ; şi după un răstimp, după o mare harababură de scaune mişcate şi de zăvoare, iată că apare Scilla în prag.

Scilla era în capot şi părea tare somnoroasă ; îşi lega cordonul şi-şi strîngea la piept reverele unui capoţel decolorat şi uzat ; o pofti înăuntru ; casa era toată în întuneric, cu obloanele închise ;

o conduse în salon. Scilla sosise de cîteva ore ; nu părea prea mulţumită că o vede pe mama şi îşi freca pleoapele de parcă ar fi murit de somn ; ascultă povestea cu scrisoarea Barbarei, dar nu păru afectată ; sigur, prima perioadă a căsniciei este întotdeauna grea, dar Barbara în fond avea mult bun-simţ şi răbdare, iar Pinuccio era un băiat bun ; probabil se certaseră puţin, şi iată că Barbara trimitea scrisori plîngăreţe. Ea primise cu totul altfel de scrisori ; şi multe ilustrate de la Napoli, Pompei şi Capri, unde Barbara îşi cumpărase o pereche de pantaloni pescăreşti. Mama spuse că nu crede să-i stea bine Barbarei cu pantaloni fiindcă avea fundul prea mare ; Scilla se simţi ofensată şi spuse că nu era mare de loc, iar Barbara avea întocmai dimensiunile Avei Gardner. Scilla îi spuse mamei să plece, căci voia să se apuce să facă o curăţenie generală în casă ; voia să spele geamurile, să dea cu ceară şi să bată saltele. Maică-mea se sculă să plece, şi ea foarte jignită ; şi o întrebă pe Scilla ce aştepta de nu-şi lua servitorul acela faimos, rudă cu şoferul Valeriei.

Cînd se văzu iarăşi în stradă, mama se simţi foarte prost dispusă ; era ora trei după-amiaza, începea să fie cald, şi ea se afla pe stradă, aşa, fără să ştie încotro s-o apuce, cu o lungă după-amiază goală în faţa ei. I se păruse că Scilla abia aştepta s-o vadă plecînd, iar la urmă, aproape o împinsese spre uşă. Şi avusese impresia că, în afară de ele, mai era cineva în casă ; dar nu ar fi putut explica de ce avea această impresie.

După ce hoinări puţin, intră la un cinematograf; rula un film cu vînători africane, în culori; stătu în sala pe jumătate goală, să vadă turme şi iar turme de bivoli în nemărginite zări roşii ca focul; nu exista subiect, nu se-ntîmpla nimic, se vedeau numai bivoli, bizoni şi elefanţi; dacă nu era intrigă, ea se plictisea şi apoi nu reuşea să-şi desprindă gîndul de la acele camere întunecoase prin care se-nvîrtea Scilla, strîngîndu-se în capoţelul ei; şi chiar o împinsese spre uşă şi închisese trăgînd zăvorul cu o smucitură iritată. Şi cînd ea îi spusese de scrisoarea Barbarei, abia dacă ascultase, de parcă acuma n-ar mai fi avut chef să se gîndească la Barbara şi să se necăjească. Ieşind de la cinema, văzu afişele unui film cu Ava Gardner, pentru programul viitor, şi privind fundul Avei Gardner, egal ca dimensiuni cu acel al Barbarei pufni cu dispreţ.

Veni apoi pe la mine; eu aveam o lecţie şi rămase să mă aştepte pînă terminam, şezînd în fotoliu cu ediţia de după-amiază a ziarului. Din cînd în cînd trîntea cîte un comentariu asupra evenimentelor politice pe care le citea; cerea aprobarea elevei mele, o fată de la şcoala pedagogică, foarte palidă şi întotdeauna puţin năucită. După ce îmi plecă eleva, maică-mea încercă să mă convingă să merg cu ea la cafenea; dar eu aveam de învăţat şi o refuzai. Atunci se supără grozav pe mine; şi mă întrebă ce speram să realizez învăţînd atîta, pentru că, după ce-mi voi lua licenţa, ce credeam eu? Voi ajunge să predau în vreo şcoală mohorîtă, în faţa cîtorva

fete năuce şi palide ca aceea care plecase adineauri. Nu, spuse mama punîndu-şi mănuşile, nu fusese bună ideea mea de a urma literele, mai bine făceam dacă urmam chimia sau dreptul ; cînd eram mică păream atît de talentată la scris, dar mai tîrziu nu mai scrisesem nimic. Sau aş fi putut să urmez medicina ; doar acuma sînt atîtea femei doctoriţe şi sînt foarte căutate, chiar mai mult decît bărbaţii, avînd în vedere că multe doamne nu vor să se lase examinate de un medic bărbat ; de altfel şi medicii bărbaţi cîştigă bine, afară de blegul acela de Chaim.

Eram şi eu supărată şi dinadins o întrebai ce aştepta să-i deschidă un cabinet lui Chaim ; răspunse că nici nu se gîndea, ba chiar avea cu totul altceva în minte şi plecă trîntind uşa. Dar după o clipă se-ntoarse înapoi, sub pretext că-şi uitase fularul ; îl găsii pe un scaun, i-l dădui şi-i spusei ca s-o îmbunez că era un fular foarte drăguţ ; atunci ea se hotărî deodată să mi-l dăruiască, tot avea o mulţime de fulare, avea şi pentru săracii parohiei ; şi mi-l legă în jurul gîtului. Mă îmbrăţişă şi-mi ceru iertare că se purtase urît cu mine şi-mi spuse că eram singura ei mîngîiere ; cel puţin eu mai vorbeam cît de cît, pe cînd Giulia tăcea mereu. Giulia petrecea zile întregi fără să scoată un cuvînt ; şi nici măcar nu era drăguţă cu soţul ei, nu se uita la el şi nu-i vorbea, şi îşi trăgea genunchiul cînd el îi punea mîna pe el. Nu era o căsnicie fericită ; şi de multe ori pentru o femeie, spuse maică-mea, poate e mai bine să nu se căsăto-

rească de loc, decît să-şi aleagă un soţ care pe urmă nu-i mai place ; şi-mi spuse că eu trebuia să mă gîndesc bine înainte de a mă căsători, şi trebuia să mă sfătuiesc mult cu ea ; Giulia însă nu o întrebase nimic. Nu aveam pe cineva ? Clătinai tare din cap, privind în altă parte, cu fruntea încruntată ; atunci ea schimbă imediat vorba, de frică să nu mă supere din nou. Pentru o femeie, spuse, poate lucrul cel mai important este să aibă o activitate. Mă întrebă despre prietena mea, care se căsătorise şi era în voiaj de nuntă şi vru să afle dacă era fericită cu inginerul acela urechiat ; şi mă-ntrebă dacă eram chiar hotărîtă să rămîn singură în locuinţa aceea micuţă.

Pusesem la fiert în bucătărie puţină apă pentru *dado*[1], ca să-mi fac o supă ; asta era cina mea, întrebă mama, nici măcar un ou sau o bucăţică de carne ? Aveam, spusei, compot şi brînză ; dar nu era mulţumită, i se părea puţin şi mă-ntrebă dacă nu cumva făceam economie la mîncare ; pentru că mîncarea, spuse, era singurul lucru la care nu trebuie să faci economie. O asigurai că nu mă lipseam de nimic ; dar vru cu orice preţ să-mi lase zece mii de lire, aşa puteam să-mi cumpăr vreun flecuşteţ care îmi plăcea. Apoi se apucă să-mi examineze rochiile ; renunţasem în sfîrşit la puloverul de muncitoare şi purtam o rochie pepită ; nu era urîtă, spuse maică-mea, dar cam de orfană. Îmi povesti

[1] Mici cuburi de supă de carne condensată care se dizolvă în apă fierbinte.

despre filmul pe care-l văzuse, cu bizoni şi cu bivoli ; se plictisise, dar se vedeau peisaje frumoase ; şi spuse că noi două, poate mai tîrziu, dacă-i reuşea un anumit lucru, o să putem călători şi să mergem poate şi în Africa, să facem vreo croazieră frumoasă în vară. Mai tîrziu, dacă-i reuşea un anumit lucru ; şi rîdea pentru sine. Dorea foarte mult să mai vadă puţin lumea, în afara Italiei. Pentru croazieră, spuse, ne vom face amîndouă cîte un frumos taior alb ; un omuleţ pe care îl ştia ea îi oferise cîţiva metri de material alb, mai aspru, puţin spongios, care costa numai cinci sute de lire metrul, şi era un adevărat chilipir. Plecă şi, în timp ce o priveam de la fereastră cum se îndepărta prin mica piaţă, cu poşeta legănîndu-i-se la şold şi cum mergea plină de sine, ştiam că ea se închipuia întinsă pe puntea unui vapor, cu ochelari negri şi cu un taior alb, spongios, răsfoind reviste şi conversînd cu căpitanul.

Seara, Scilla îi telefonă mamei şi-i spuse că, în privinţa localului, proprietarul era de acord să-l cedeze, dar pretindea plata pe loc a cinci milioane ; iar restul sumei puteau să-l plătească în rate lunare de şaptezeci de mii de lire. Scilla părea veselă şi părea să fi uitat întîlnirea lor de după-amiază, care fusese atît de rece ; uită şi maică-mea numaidecît. Fiindcă erau de faţă Giulia şi Costanza, maică-mea nu putea să răspundă decît monosilabic ; îşi fixă cu Scilla o întîlnire pentru a doua zi.

Se întîlniră la cafeneaua obişnuită. De data asta Scilla sosise prima ; şi era foarte plictisită că a trebuit să aştepte. Părea iarăşi prost dispusă, avea cearcăne la ochi şi faţa ei de culoarea cretei era trasă şi zbîrcită ; îi era rău, spuse, şi ca de obicei şi zilele acelea petrecute la moşia Valeriei mîncase prea mult. Înghiţi o pastilă cu un pahar de apă minerală ; şi îi spuse mamei să comande repede ceva, nu îngheţată cu frişcă, pentru că ea nu avea poftă să-i simtă nici măcar mirosul. Dar frişca, spuse maică-mea, n-are nici un miros.

Trebuia imediat, spuse Scilla, cinci milioane, nu era nici o clipă de pierdut, deoarece proprietarul avea urgentă nevoie de această sumă şi primise şi o altă ofertă ; cele cinci milioane, spuse, o să le dea maică-mea, şi ea pe urmă o să-i restituie jumătate din sumă îndată ce va vinde acţiunile ei de la „Incet" ; dar nu putea să le vîndă în ziua aceea, pentru că erau la o cotă scăzută şi ar fi fost în pierdere ; cele de la „Italgas", dimpotrivă se vindeau bine. Şi întinse mamei ziarul cu cotele de la bursă ; şi mama îşi aruncă ochii pe o coloană de cifre ; aprobă cu capul în tăcere, dar în realitate nu înţelesese nimic, deoarece nu se pricepea.

Apoi mama se duse să telefoneze agentului ei de schimb întrebîndu-l dacă putea să-i dea suma în bani lichizi chiar în dimineaţa aceea ; şi telefonă acasă să nu o aştepte cu masa deoarece mînca la Scilla şi nu se întorcea decît seara.

La agentul de schimb intră singură; Scilla rămase s-o aştepte afară, pe o bancă de pe bulevard, la soare, căci în ziua aceea îi era tare frig. Maică-mea zăbovi destul acolo înăuntru, era lume multă şi trebuise să aştepte în anticameră; iar ea se simţea foarte agitată şi nervoasă şi fuma într-una. În sfîrşit, cu cele cinci milioane într-un plic galben şi puse bine în fundul poşetei ei vechi de piele groasă, strîngînd tare poşeta la subsuoara asudată, mama veni s-o ia pe Scilla de pe bancă.

Acum, spuse Scilla, se vor duce la ea acasă să mănînce ceva şi să se odihnească puţin. De acolo o să-i anunţe pe Gilberto şi pe Crovetto că aveau suma şi îl puteau înştiinţa pe proprietar; şi împreună cu proprietarul se vor duce la notar pentru redactarea contractului.

Ce să meargă acasă la Scilla luară un taxi; şi în taxi maică-mea se uita, întredeschizînd poşeta, la plicul acela galben strîns cu un elastic, alături de pieptănuşul ei şi de pudriera de lac roşu. Mama simţea acum o poftă nebună să rîdă; dar Scilla era tot prost dispusă, ghemuită într-un colţ al maşinii şi îşi acoperea bărbia cu gulerul jachetei, spunînd într-una că îi e tare frig; avea frisoane, poate chiar un pic de febră, şi de îndată ce ajungeau acasă, îşi va pune termometrul. Taxiul a ţinut să-l plătească mama, deoarece, spuse, cu toţi banii aceia, se simţea foarte bogată, bogată ca domnul Bona-

ventura[1]; iar Scilla nu insistă şi dispăru în brutărie ca să telefoneze.

Urcară şi aşteptară pe balcon să sosească Gilberto. Scilla închisese plicul cu bani în sertarul scrinului său ; îi dădu mamei cheia pentru că ea era foarte zăpăcită şi se temea să nu o piardă. La dejun, Scilla fripse un antricot pentru mama ; ea nu vru decît puţină cicoare fiartă şi o ceaşcă de cafea neagră. Antricotul era gustos, dar puţin prea prăjit ; mamei îi plăcea carnea în sînge, dar Scilla, în timp ce frigea antricotul în tigăiţă, se apucase să-şi calce un combinezon, aşa că nu fusese atentă. Mîncară în bucătărie, fără faţă de masă, dînd puţin la o parte pătura de călcat ; Scilla avea şi o sticlă de „Barolo"[2], dăruită de Crovetto ; şi îi turnă mamei un pahar mare, dar ea nu bău pentru că nu punea în gură „Barolo" de mulţi ani.

Aprinseră cîte o ţigară şi ieşiră pe balcon să fumeze. Maică-mea îşi aminti deodată că Scilla trebuia să-şi ia temperatura ; dar Scilla spuse că acuma se simţea bine. Totuşi era palidă, foarte nervoasă, îşi tot răsucea cordonul şi-şi încheia şi descheia nasturii de la rochia ei de gabardină ; o rochie de gabardină de culoarea fînului, aidoma cu părul ei. Maică-mea spuse că şi ea se simţea nervoasă ; era şi firesc, din moment ce se aflau pe punctul de a face un pas impor-

[1] Personaj din *Corriere dei Piccoli* care, după fiecare aventură, cîştiga cîte un milion.

[2] Vin roşu.

tant ; dar cum vor avea contractul în buzunar se vor simţi imediat bine. Stăteau rezemate de balustrada de fier, în soarele călduţ ; şi mama spuse că, poate, cînd vor fi bătrîne, vor putea locui împreună şi se vor retrage în vreun sătuc de pe coastă ; sătucele acelea unde trag doamnele bătrîne, ca să facă economie şi să se bucure de aerul marin. Scilla spuse că într-adevăr ar fi minunat ; şi poate în sfîrşit, la bătrîneţe, va avea şi ea o viaţă liniştită şi o merita deoarece trecuse prin multe, maică-mea nici nu-şi închipuia prin cîte trecuse ; păcat, nu avusese niciodată noroc, soarta ei vitregă o aruncase mereu cînd ici, cînd colo. Şi aşteptînd ele aşa, timpul trecea ; pe balconaş nu mai era soare, Scillei acuma îi era iarăşi frig ; şi tot privind jos în stradă de pe balconaşul acela înalt, maică-mea simţea că i se-nvîrteşte capul. Atunci Scilla îi spuse să se ducă să se-ntindă puţin pe pat ; maică-mea îşi scoase pantofii şi se-ntinse pe patul Scillei, sub o plapumă de mătase de culoarea albăstrelelor, avînd altăuri o fotografie a Barbarei la şapte ani, în rochia albă a primei comuniuni.

Maică-mea îşi simţea pleoapele grele şi un cerc de plumb în jurul capului ; se gîndi că poate vinul acela îi făcuse rău. O vedea pe Scilla cuibărită la picioarele ei şi i se părea tot mai mică ; tot mai mică şi mai îndepărtată, faţa de cretă şi chica de fîn topindu-se în aer ; apoi îşi dădu seama că Scilla închidea obloanele şi o acoperea bine pînă la gît cu plapuma de mătase ; şi voia să-i spună mulţumesc, dar

reuşi numai să-i mîngîie rochia cu o mînă care devenise inertă ; apoi simţi cum se rostogoleşte departe, în fundul unei ape întunecoase unde nu-i mai păsa de nimic.

Cînd se trezi, în prima clipă maică-mea nu-şi aducea aminte unde era. Dar văzînd plapuma de culoarea albăstrelelor, îşi aminti puţin cîte puţin. Se sculă pe întuneric, căutîndu-şi pe pipăite pantofii pe covoraş ; şi începu s-o strige pe Scilla, încheindu-şi rochia şi netezindu-şi părul ciufulit. Mai simţea încă cercul acela în jurul capului, picioarele grele ; şi strigă Scillei că vinul ei îi făcuse rău ; desigur nu era vin curat.

Nu primi nici un răspuns. Atunci ieşi pe coridor, strigînd mereu ; şi îi trecu prin minte că poate Scilla a coborît să telefoneze. În odăi, obloanele erau închise ; dar fereastra bucătăriei era deschisă şi mama văzu că afară era întuneric. Se uită la ceas, era zece. Dumnezeule, cît dormise, spuse maică-mea, dormise aproape opt ore. Şi se gîndi că poate Scilla coborîse ca să telefoneze la ea acasă că nu se va întoarce ; şi se gîndi că treaba la notar fusese amînată pe mîine ; de aceea o lăsaseră să doarmă liniştită.

Aprinse lumina în sufragerie ; văzu hîrtii şi sfori pe jos şi o mare dezordine în jur. Întorcîndu-se în dormitor, văzu că şifonierul în care Scilla îşi ţinea rochiile era gol şi întredeschis, iar fotografia Barbarei dispăruse ; ba chiar dispăruseră de pe pereţi toate fotografiile. Atunci începu să caute febril în geantă cheia scrinului pe care Scilla i-o dăduse ; răsturnă geanta pe

pat, se împrăştiară pe plapumă pieptănaşul, batista, pudriera şi carneţelul cu adrese ; cheia nu mai era. Maică-mea alergă la scrin : era în colţul de lîngă fereastră, şi pe el era o vază mică cu o plantă cărnoasă ; iar plantele cărnoase aduc nenoroc.

Şi iată, băgată în broasca primului sertar, cheiţa cea mică. Maică-mea trase toate sertarele şi toate erau goale : gol primul, în care Scilla pusese plicul cu bani ; goale celelalte. Erau numai, în fundul primului sertar, o pereche de ciorapi de mătase înnodaţi, şi o flaneluţă roz ruptă.

Atunci totul fu limpede. Ridicînd capul, maică-mea îşi văzu faţa în oglindă ; o faţă brăzdată şi umflată, acoperită cu pete roşii. Făcu ocolul camerelor ; din bufet lipseau tacîmurile, rămăseseră numai farfuriile ; odăiţa unde erau tablourile, goală ; în odaia de baie se vedea atîrnat de un cîrlig capoţelul uzat. În bucătărie, pe masă era un castronaş cu puţină cicoare fiartă, un boţ verde ; şi o rădăcină de ţelină într-un pahar.

Fusese escrocată ; fusese înşelată şi prinsă în cursă ca atîţia bieţi oameni despre care se scrie în cronicile ziarelor. Scilla calculase fiecare lucru : o adusese la ea şi îi pusese un somnifer în vin ; şi, în timp ce ea căzuse într-un somn de plumb, fugise cu banii ei. Cărase din locuinţă tot ce îi aparţinea ; numai mobila, care era a proprietarului, nu. Şi ei nu-i lăsase nimic ; numai nişte ciorapi vechi şi un boţ de cicoare.

Maică-mea se aşeză în bucătărie, la masă, şi începu să plîngă amarnic; plîngînd îşi izbea colierul de piept şi îşi apăsa pe buze palma mîinii tremurînde; hohotele izbucneau tare din străfundul inimii, umplîndu-i-o cu o milă de sine însăşi care n-avea nici o duioşie, o milă dezolantă şi întunecată ca noaptea. Maică-mea nu mai voia să ne vadă, nici pe Giulia, nici pe mine, nici pe Chaim, nu mai voia să facă nimic.

Dar deodată o apucă atîta silă de casa aceea goală, de bucătăria şi de cicoarea aceea, încît îşi apucă bereta şi geanta şi coborî în fugă pe scări. Poarta se deschidea pe dinăuntru; maică-mea ieşi în curte şi se duse să bată la uşa plăpumăresei, de unde răzbătea o dîră de lumină; casa nu avea portar şi plăpumăreasa mai făcea şi pe portăreasa. În timp ce aştepta ca plăpumăreasa să-i deschidă, maică-mea îşi şterse cu degetele lacrimile de pe faţă, îşi aranjă părul; iat-o pe plăpumăreasă, mirată şi puţin supărată, căci era gata să se culce. Mama o întrebă dacă nu cumva doamna Fontana lăsase vreo vorbă pentru ea. Nu, spuse plăpumăreasa, nu lăsase nici o vorbă; o anunţase că se afla sus şi că, poate, avea să rămînă o zi sau două; chemase un taxi fiindcă avea trei valize mari; spusese că se va întoarce curînd, nu-i lăsase adresa, o rugase să-i primească poşta şi s-o păstreze la ea; şi îi lăsase o legătură de chei ale apartamentului, pentru orice eventualitate.

Plîngînd amarnic, maică-mea se-ntoarse acasă, făcu tot drumul pe jos, pentru că nu voia să ia

tramvaiul, nu voia să fie văzută plîngînd în asemenea hal ; şi nu voia nici să ia un taxi, căci acum se simţea săracă de tot ; de altfel nu avea decît ceva mărunţiş în geantă. Aşa că străbătu pe jos întregul oraş ; din cînd în cînd se rezema de un zid şi plîngea amarnic iar dacă cineva se oprea să se uite la ea o pornea din nou la drum ; şi strîngea tare poşeta cu puţinul mărunţiş, căci acuma se temea că toţi vor s-o fure. N-avea cheile şi sună la poartă.

După un răstimp veni Carmela să deschidă, pe jumătate adormită şi cu pardesiul peste cămaşa de noapte ; Chaim şi Giulia, spuse Carmela, se culcaseră de mult, nu o mai aşteptau în seara aceea deoarece doamna Fontana telefonase după-amiază că plecau amîndouă în excursie şi nu se întorceau decît a doua zi. Mama îi spuse Carmelei să-l trezească pe Chaim.

Apoi, cînd ajunse în camera ei, se trînti pe pat urlînd ; şi iată-i acuma pe toţi în jurul ei, Chaim, Giulia, micuţa Costanza şi Carmele. Maică-mea plînse şi urlă toată noaptea, voia să povestească tot, dar se bîlbîia şi tremura şi nimeni nu înţelegea nimic. Chaim îi făcea injecţii calmante şi îi dădea de băut, sprijinindu-i capul, o apă amară pe care ea nu o voia.

Chaim şi mama se duseră la poliţie dis-dedimineaţă, pentru că Chaim reuşise în sfîrşit să prindă ceva din cuvintele ei întretăiate. La poliţie mama află că numele adevărat al Scillei

era Grossi Antonietta ; şi că ea şi Gilberto mai fuseseră implicaţi într-o poveste cu poliţe false, cu mulţi ani în urmă. Comisarul, foarte puţin politicos cu mama, îi spuse să nu mai spere să-şi recapete banii ; denunţul putea să-l facă dar nu existau dovezi că i-a dat ei vreodată ; şi îi spuse că, cu tot părul ei cărunt, se purtase de parcă ar fi avut mintea unui copil de patru ani.

Se află apoi că doamna Grossi Antonietta, împreună cu soţul ei şi cu un alt individ cu bască neagră, luaseră trenul spre Ventimiglia ; trecuseră frontiera şi acum poftim de-i prinde. Însoţiţi de un poliţai, maică-mea şi Chaim se duseră la agenţia Pacini ; ieşi aceeaşi blondă şi-i pofti în acelaşi salonaş ; da, îşi aducea vag aminte că o mai văzuse pe maică-mea, dar acolo la ei veneau mereu o mulţime de oameni. Bărbatul ei lipsea din oraş de mai bine de trei luni ; da, cunoşteau vag pe un oarecare Gilberto şi pe prietenul lui, Crovetto, căruia îi şi împrumutaseră nişte bani ; nu avea nici un local de vînzare la colţul străzii Monteverdi, dar ea de altfel nu ştia nimic despre afacerile soţului ei. Mama atunci avu o criză de isterie şi Chaim trebui să cheme un taxi şi s-o ducă acasă.

Se află că adevăratul proprietar al acelui local era un angrosist care nici nu visa să-l vîndă şi care poate avea să deschidă acolo o berărie. Se mai află că doamna Grossi Antonietta sau Priscilla Fontana, datora proprietarului casei din strada Tripoli chiria pe mai multe

luni ; lăsase şi alte datorii pe ici, pe colo, la brutar, la lăptar şi la măcelar ; maică-mea îşi zise că nici antricotul acela pe care i-l dăduse la dejunul din bucătărie, nici pe acela Scilla nu-l plătise. Iar proprietarul, după o indicaţie a proprietăresei, veni la maică-mea să se plîngă şi voia ca maică-mea să-i plătească datoria prietenei ei ; pentru că plăpumăreasa îi spusese că Scilla şi mama erau foarte bune prietene, erau văzute împreună, ba erau poate chiar puţin rude.

Eu mă dusei să locuiesc o vreme cu maică-mea. Dar ea nu prea arăta că-i face plăcere tovărăşia mea ; şi nici aceea a Giuliei. Stătea închisă în camera ei, plîngea şi fuma, şi scria scrisori după scrisori, cu scrisul ei înalt şi înghesuit, în care T-urile aveau o liniuţă care ocupa rîndul întreg ; scria Barbarei, lui Pinuccio, părinţilor lui Pinuccio a căror adresă o ştia Giulia, şi de asemenea soţului notar al verişoarei Teresa, dar rugîndu-l să nu spună nimic celorlalte rude. Singurul care îi răspundea era notarul ; de la ceilalţi nici un cuvînt. Nu se mai dusese la prăvălia surorilor ei, şi numai cînd se gîndea la văsăria aceea i se făcea greaţă ; şi nu avea nici chef să stea cu surorile ei, care totuşi veneau s-o vadă şi o compătimeau clătinînd din cap. Nutrea acum o totală neîncredere, ba chiar o ură surdă faţă de comisariatele de poliţie ; şi la chestură nu mai voia să meargă în ruptul capului. Tuturor persoanelor despre care îi vorbise Scilla nu le ştia decît numele de botez ; nume de familie,

numai pe al Valeriei i-l spusese : Lubrani ; Valeria, dacă exista, se numea poate Lubrani. În cartea de telefon erau şase sau şapte Lubrani ; dar maică-mea îşi aduse aminte că Scilla îi spusese o dată că Valeria locuia pe lîngă biserica San Matteo. Era în carte un Lubrani care locuia în strada Roma, nu prea departe de biserica San Matteo ; şi deodată maică-mea se hotărî să se ducă acolo. Atunci, pentru prima dată după atîtea zile, se îmbrăcă cu grijă ; şi, după puţină ezitare, îşi prinse broşa cu ştrasuri la butoniera taiorului negru.

Se pomeni în faţa unei mici vile boiereşti, cu o grădină aşternută cu pietriş şi un bazin cu arteziană ; veni să-i deschidă un fecior în haină albă, căruia maică-mea îi spuse că dorea s-o vadă pe doamna Valeria, dar nu o cunoştea, era numai pentru o informaţie ; feciorul o lăsă să aştepte în anticameră şi maică-mea stătu cîteva minute privind la o pictură japoneză cu ramuri de migdal şi păsări ; în sfîrşit feciorul o introduse într-un birou cu pereţii acoperiţi de rafturi de biblioteci. Pe un fotoliu de piele, într-o rochie neagră şi cu o vulpe aruncată pe umeri, stătea o doamnă cu o bărbie mare care croşeta de zor. Era Valeria.

Valeria arătă mamei un alt fotoliu de piele ; mama se aşeză desfăcîndu-şi fularul de la gît ca să i se vadă broşa cu ştrasuri ; şi o întrebă pe Valeria cu voce înceată, nehotărîtă şi tremurătoare, dacă o cunoştea cumva pe doamna Scilla Fontana. Valeria încruntă o clipă fruntea, părînd că nu-şi aduce aminte ; apoi îşi aminti.

Scilla Fontana, în strada Tripoli, femeia aceea micuţă care făcea bluze? Da, făcea nişte bluze drăguţe, cu o broderie foarte fină; dar în ultimul timp îi slăbise vederea şi ultima bluză pe care i-o făcuse avea gulerașul cam strîmb, aşa că nu se mai dusese pe la ea. Dar nu înţelegea bine ce dorea mama; şi dacă dorea o adresă pentru bluze, putea să-i dea una mai bună.

Atunci maică-mea îşi împreună mîinile şi începu să povestească. Istorisise povestea ei în faţa ochilor înspăimîntaţi ai Giuliei şi ai lui Chaim; şi în faţa mutrei ironice a unui comisar de poliţie; iar acuma o povestea acestei Valerii, cu bărbia lungă. Suferise prea mult şi trebuia să vorbească. Ba chiar nu mai putea să vorbească despre altceva.

Netezindu-şi bărbia şi mîngîindu-şi coada vulpii, Valeria asculta. În sfîrşit izbucni în rîs; un rîs sincer şi proaspăt, nu lipsit de oarecare simpatie. Dar deodată îşi înghiţi rîsul, cu o mişcare bruscă a bărbiei; ca o barză care înghite un peştişor.

O bătu pe genunchi pe mama cu mîna ei largă şi osoasă, cu încheieturile proeminente; se aplecă puţin spre ea, şi maică-mea simţi parfumul ei pe care Scilla îl numise *coeur de lilas*. Nu, spuse Valeria, nu avea nici o moşie, pe nicăieri; avea, e adevărat, o căsuţă la Pallanza; nu o dusese niciodată pe Scilla acolo, ba chiar nu credea să-i fi vorbit vreodată de ea. Cu Scilla, de cele cîteva ori cînd se văzuseră, nu vorbise decît despre bluze; bluze, şi

nimic altceva. Cît despre soţul ei, era directorul unei arhive istorice ; nu se ocupa cu politica, şi nu se urcase pe un cal de mai bine de douăzeci de ani.

Valeria o petrecu pe mama pînă la uşa de la intrare. Deschizînd larg mîinile, spuse că-i părea rău că nu poate s-o ajute ; căci despre această Scilla Fontana nu ştia chiar nimic. Din păcate se găsesc atîţia oameni răi care se bucură cînd îşi pot înşela aproapele ; şi acuma, gîndindu-se mai bine, îşi dădea seama că Scilla i se păruse întotdeauna o femeie cam ciudată, cu ceva cam suspect ; şi o dată, cînd fusese la ea acasă ca să-i comande o bluză, îşi uitase acolo umbrela, o umbrelă din acelea care se îndoaie şi se pun în poşetă ; sau cel puţin era convinsă că a uitat-o acolo. Dar Scilla pe urmă spusese că n-a găsit-o ; şi ea îşi zisese că poate o pierduse în altă parte. Acuma însă se gîndea că Scilla şi-o păstrase ; se vede că fura şi umbrele. Poate era puţin nebună.

După vizita aceea la Valeria trecură multe zile fără ca maică-mea să iasă din casă ; acuma nu mai scria scrisori şi nici nu mai plîngea ; şi rîsul sincer al Valeriei îi răsuna cîteodată în urechi. Rîsul acela o umilea şi totuşi era binefăcător pentru sufletul ei ; pentru că mama nu mai voia acuma ca cineva să rîdă de ea. Şedea dusă pe gînduri, pe fotoliul de lîngă fereastră şi se uita la trenurile care goneau şuierînd ; iar acuma croşeta, cum văzuse că făcea Valeria ; croşeta o cuvertură pentru copilul Giuliei ; aşa, ca să mişte puţin mîinile.

Cîteodată se trezea legănînd, în adîncul sufletului ei, visul unei lungi prietenii cu Valeria, şi al unui viitor plin de acţiuni comune în biroul acela căptuşit cu biblioteci, dar se desprindea imediat din această visare, o simţea parcă seacă şi încîlcită, fără bucurie, fără substanţă ; şi îşi zicea că acum era bătrînă şi viaţa nu-i va mai aduce nimic.

Apoi începu din nou să iasă cîte puţin. Dar fiecare colţ, fiecare punct al oraşului păstrau cîte o amintire a Scillei ; aici era cafeneaua unde şedeau întotdeauna, acolo era bisercia unde se căsătorise Barbara ; aici coaforul unde se cunoscuseră ; şi acolo un cinematograf unde fuseseră împreună. Peste tot se învîrtise paltonaşul deschis, se răsfirase în vînt chica de culoarea fînului ; mamei i se părea foarte departe timpul cînd chica aceea flutura lîngă umărul ei ; departe ca vremea bucuriei în anii nenorocirii, ca jocurile copilăriei cînd sîntem în pragul morţii. Fusese un timp fericit totuşi ea trebuia să şi-l şteargă din minte ; pentru că nu-i adusese decît umbre şi cenuşă. Iar umbrele şi cenuşa nu pot lăsa regrete.

Apoi, într-o dimineaţă, veni Josek să ne aducă un ziar în care erau reproduse fotografiile lui Pinuccio şi ale Barbarei ; şi ziarul spunea că la hotelul „Passaggero" din Catania, Pinuccio Scardillo trăsese cu revolverul în tînăra lui soţie Barbara Scardillo, născută Grossi, de nouăsprezece ani, originară din oraşul nostru ; trăsese în ea din motive de onoare, după o ceartă violentă care îi făcuse pe toţi clienţii hotelului

să iasă în coridor; cineva alergase să-i smulgă revolverul din mînă, dar nu ajunsese la timp și Pinuccio trăsese; Barbara fusese lovită în plămîn. Murise.

Atunci Giulia începu să urle. Urlă îndelung, multă vreme; și Carmela, care era în fundul grădinii, alergă spre casă crezînd că naște. Era oribil s-o vezi urlînd așa; stătea lipită de perete și își apăsa mîinile pe tîmple; avea ochii pironiți în gol, acolo unde vedea poate fluturînd coada de cal.

Chaim era plecat la spital; iar eu mă agățai de telefon și în sfîrșit reușii să-i vorbesc; îi spusei să se-ntoarcă imediat acasă. Dar cînd sosi Chaim, Giulia se liniștise; stătea pe pat cu picioarele înfășurate în pled, gemînd ușor; iar maică-mea o ținea de mînă și îi punea pe frunte niște batiste ude. Era singurul lucru care-i venise în cap; ăsta și să-i spună lui Josek să se care de acolo cu ziarele lui afurisite.

Într-o zi, puțin după aceea, mama ședea la cafenea și sorbea un sirop, deoarece acuma nu mai putea să suporte înghețata cu frișcă. Și i se păru că vede departe, pe bulevard, o chică scurtă de culoarea fînului și o haină neagră; și i se păru că o recunoaște pe Scilla îmbrăcată în doliu, cu ochii ei miopi care priveau nesiguri, cu mers încet și tîrșîit prin praful bulevardului. Mama vru să sară în picioare și s-o urmărească; dar simți imediat o mare oboseală și rămase unde era. După o clipă, hăinuța neagră dispăru în mulțime; și maică-mea nu află niciodată dacă fusese într-adevăr Scilla sau altcineva care

îi semăna. Şi de altfel nu-i mai păsa de nimic ; în adîncul inimii ei, acolo unde se zvîrcolea mereu o ură clocotitoare şi întunecată, îşi dădu seama cu mirare că avea şi puţină milă pentru acea sărmană chică.

În vară, aducînd pe lume copilul, sora mea Giulia muri. Era vară, o dimineaţă de toi de vară. Pe patul aranjat, Giulia zăcea cu rochia ei de mireasă, şi avea braţele subţiri cu vinişoare albastre încrucişate pe piept. Cu buzele întinse într-un zîmbet vag, drăgălaş şi melancolic, Giulia părea să-şi ia rămas bun de la această viaţă pe care nu fusese în stare s-o iubească. În camera de alături, în braţele verişoarei Teresa sosită în ajun cu autobuzul, plîngea copilaşul Giuliei, roşu-roşu, cu un păr lung şi blond de polonez. Verişoara Teresa îl legăna, aplecîndu-se înainte şi înapoi pe fotoliu, iar maică-mea, deodată foarte îmbătrînită şi prăpădită, se uita cu ochi întunecaţi la pruncul acela necunoscut. Maică-mea ne cerea pe tăcute, mie, lui Chaim, verişoarei Teresa, pruncului acela necunoscut, cu ochii ei întunecaţi unde vechile străfulgerări se stinseseră într-un val de lacrimi, maică-mea ne cerea pe tăcute să i-o dăm înapoi pe Giulia ei. Dar aceea pe care o voia era Giulia mică, cu rochiţă de marinar şi ciorapi negri, cînd încă nu apăruse pe buzele ei zîmbetul acela melancolic şi timid.

Acum maică-mea înţelegea sensul acelui surîs. Era surîsul cuiva care vrea să fie lăsat de o parte, ca să se reîntoarcă încet-încet în umbră.

MAMA

MAMA

Mama era puţintică şi slăbuţă, cu umerii niţel aduşi. Purta totdeauna o fustă albastră şi o bluză de lînă roşie. Avea păr negru şi tuns scurt, uns cu briantină, ca să nu stea aşa de umflat. În fiecare zi îşi pensa sprîncenele, transformîndu-le în doi peştişori care navigau între tîmple. Îşi dădea pe faţă cu pudră ocru. Era foarte tînără. Cîţi ani avea, asta ei nu ştiau, dar arăta mult mai tînără decît mamele colegilor lor de şcoală ! Se mirau întotdeauna cînd vedeau alte mame, pe mamele colegilor lor, ce grase şi bătrîne erau ! Mama lor fuma mult şi avea degetele îngălbenite din pricina tutunului. Fuma şi seara în pat, înainte de a adormi. Toţi trei dormeau, împreună, în marele pat conjugal, cu plapumă galbenă matlasată. Mama se culca în partea dinspre uşă ; pe noptieră avea o lampă cu abajur înfăşurat într-o zdreanţă roşie, pentru că noaptea citea şi fuma. Uneori se întorcea acasă foarte tîrziu. Atunci băieţii se deşteptau şi o întrebau unde fusese. Ea mai totdeauna răspundea : „La cinema" ; sau : „La o prietenă". Cine putea fi acea prietenă, nu ştiau, căci nimeni nu venise vreodată acasă s-o vadă pe mama. Ea le spunea să se întoarcă pe partea cealaltă cînd se dezbrăca. Se putea

auzi fîşîitul scurt al veşmintelor. Pe perete dansau umbre. Se băga în pat, lîngă dînşii, cu trupul ei slab în cămaşa rece de mătase. Băieţii se trăgeau mai la o parte, căci ea se plîngea mereu că-i stau în spinare şi că o lovesc cu picioarele în timpul somnului. Uneori stingea lampa, pentru ca ei să poată dormi, şi fuma, în tăcere, pe-ntuneric.

Mama n-avea nici o importanţă. Importanţi erau bunicul, bunica, mătuşa Clementina, care locuia la ţară şi din cînd în cînd venea cu castane şi mălai ; importantă era şi Diomira, servitoarea, important era şi Giovanni, portarul ofticos, care împletea scaune de pai. Toate aceste persoane erau cît se poate de importante în ochii celor doi băieţaşi, fiindcă erau oameni pe care te puteai bizui, oameni care spuneau cu tărie „asta se poate şi asta nu se poate", foarte destoinici în tot ce făceau şi totdeauna plini de forţă şi de înţelepciune. Oameni în stare să te apere de furtună şi de hoţi. În schimb, dacă băieţii se aflau în casă numai cu mama, îi apuca o frică de parcă ar fi fost singuri. Cît despre ce e voie şi ce nu e voie, ea nici nu le îngăduia, nici nu le interzicea niciodată nimic. Cel mult dacă se văicărea, cu glas stins : „Nu mai faceţi atîta gălăgie, că mă doare capul !" Şi dacă-i cereau voie să facă cutare lucru, ea le spunea numaidecît : „Întrebaţi-o pe bunica...", sau, alteori, zicea întîi nu, pe urmă da, apoi iarăşi nu, de nu mai înţelegeai nimic. Cînd ieşeau numai cu mama, se simţeau stîngaci şi nesiguri, fiindcă ea veşnic greşea strada şi tre-

buia atunci să-l întrebe pe sergent; ş-apoi mai avea şi un fel aşa de fîstîcit şi caraghios de a intra într-o prăvălie să ceară lucrurile pe care voia să le cumpere! Şi regulat uita acolo cîte ceva, ba mănuşile, ba poşeta, ba eşarfa; şi trebuiau atunci să se întoarcă să le caute; şi băieţilor le era tare ruşine.

Mama îşi ţinea sertarele răvăşite şi-şi lăsa lucrurile împrăştiate peste tot. Diomira, cînd venea dimineaţa să facă odaia, bombănea. O chema şi pe bunica să vadă, şi, împreună adunau ciorapi şi haine şi măturau scrumul căzut prin toate locurile. Dimineaţa mama pleca la cumpărături. Cînd se întorcea, trîntea plasa pe masa de marmură din bucătărie şi, luîndu-şi bicicleta, fugea la biroul unde era angajată. Diomira se uita la tot ce se găsea în plasă, pipăia una cîte una portocalele, apoi carnea, apoi bodogănea şi-o chema pe bătrînă să vadă ce porcărie de carne era aceea. Mama se întorcea acasă pe la două, cînd toţi terminaseră masa. Se aşeza să mănînce, mînca grăbită, cu gazeta sprijinită de pahar, apoi iar fugea la birou cu bicicleta. O mai revedeau o clipă la ora 5, dar după aceea, aproape totdeauna, o lua iar din loc.

Băieţii îşi făceau lecţiile în camera de culcare. Acolo se afla portretul tatălui, portret mare, aşezat la capul patului. Defunctul avea barbă neagră, patrată, era chel şi purta ochelari cu ramă de baga. Pe masă, alt portret, tot al lui, mai mic, cu mezinul de gît. Murise cînd ei erau foarte mici. Nu-şi aminteau nimic despre el. Sau,

mai exact în memoria celui mai mare persista imaginea ştearsă a unei după-amiezi foarte îndepărtate, la ţară, la mătuşa Clementina. Tatăl îl plimba, pe pajişte, într-o tărăboanţă verde. Mai tîrziu, băiatul găsise cîteva bucăţi din tărăboanţa aceea în pod la mătuşa Clementina. Un braţ şi o roată. Cînd era nouă, era o tărăboanţă de toată frumuseţea, şi băiatul se simţea fericit că o avea. Tatăl îl împingea alergînd, şi barba lui lungă flutura în vînt. Nu ştiau nimic despre tatăl lor, dar socoteau că trebuie să fi fost un om din felul celor înzestraţi cu puterea şi înţelepciunea de a spune da şi nu. Cînd bunicul sau Diomira se înfuriau şi o bruftuiau pe mama, bunica spunea că se cade să le fie milă de ea, căci tare nefericită fusese. Şi mai zicea că dacă ar fi trăit Eugenio, tatăl copiilor, mama ar fi fost o cu totul altă femeie. Însă avusese nenorocirea să-şi piardă bărbatul încă de tînără. Pentru o bucată de vreme mai avuseseră şi o bunică din partea tatălui, pe care însă n-o văzuseră de loc. Locuia în Franţa, de unde le trimitea cîte un mic cadou de Crăciun. În cele din urmă, muri, căci era foarte bătrînă. Gustarea de după-amiază se compunea din castane sau pîine muiată în untdelemn şi oţet. Apoi, dacă îşi făceau lecţiile, băieţii puteau coborî să se joace în piaţetă sau printre ruinele băilor publice care săriseră în aer la un bombardament. În piaţetă erau o mulţime de porumbei. Băieţii le aduceau pîine sau căpătau pentru ei de la Diomira cîte un cornet cu orez vechi. Acolo se întîlneau cu toţi băieţii din cartier, colegi de

şcoală sau alţii pe care îi regăseau pe terenul de jocuri duminicile, cînd făceau partida de fotbal cu *don* Vigliani, care-şi ridica anteriul negru şi trăgea şuturi în balon. Jucau şi în piaţetă — fotbal sau de-a hoţii şi vardiştii. Bunica, din vreme în vreme, apărea la fereastră şi zbiera la ei să nu se lovească. Era frumos să priveşti, din piaţa cufundată în beznă, ferestrele luminate ale casei, la etajul trei, şi să ştii că te puteai întoarce acolo, să te încălzeşti la sobă şi să te adăposteşti în timpul nopţii. Bunica stătea la bucătărie cu Diomira, şi amîndouă cîrpeau cearceafurile. Bunicul prefera sufrageria, unde fuma din lulea, cu bereta pe cap. Bunica era tare grasă. Se îmbrăca în negru şi purta pe piept un medalion cu fotografia unchiului Oreste, mort în război. Era foarte pricepută la făcut clătite şi alte bucate. Cîteodată, bunica îi lua pe băieţi pe genunchi, cu toate că acum erau destul de măricei. Era obeză, avea un piept mare şi moale. Se vedea, de sub decolteul rochiei negre, tricoul grosolan de lînă albă, cu margine festonată, pe care singură şi-l făcuse. Îi lua pe copii pe genunchi şi le spunea, în dialectul ei, cuvinte calde şi afectuoase. Apoi îşi scotea din coc un ac lung, de fier, cu care le curăţa urechile. Ei ţipau ca din gură de şarpe şi căutau să scape ; atunci se arăta la uşă bunicul, cu luleaua-n gură.

Bunicul fusese înainte profesor de greacă şi latină la liceu. Acum era pensionar şi scria o gramatică elină. Mulţi dintre foştii lui elevi veneau din cînd în cînd să-l vadă. Diomira

trebuia atunci să le facă la toţi cafele. La closet se puteau găsi foi de caiet cu traduceri din latină şi greacă, corectate de el cu creionul roşu şi albastru. Bunicul avea o bărbuţă albă, care-l făcea să aducă niţel a capră. Nu admitea gălăgia, căci avea nervii obosiţi de atîţia ani de dăscălie. Era mereu puţin speriat că preţurile se tot urcau, şi bunica trebuia veşnic să se certe cu el dimineaţa, fiindcă el se mira totdeauna că i se cereau prea mulţi bani. Zicea că probabil Diomira fură zahăr şi-şi face cafele pe ascuns iar Diomira auzea şi se repezea la el zbierînd şi spunînd că toate cafelele sînt pentru elevii dumnealui, care vin acolo toată ziulica. Dar acestea erau mici incidente care se potoleau numaidecît, aşa că băieţii nu se speriau de ele. În schimb erau speriaţi de-a binelea cînd avea loc o ceartă între bunic şi mama. Asta se întîmpla uneori cînd mama se întorcea acasă noaptea foarte tîrziu. Atunci el ieşea din odaia lui, desculţ, cu halatul peste pijama. Ţipau amîndoi, şi el, şi mama. Zicea dînsul : „Ehei, ştiu unde-ai fost, ştiu unde-ai fost, ştiu eu cine mi-eşti !" Iar mama spunea : „Treaba mea !" Şi adăuga : „Poftim ! I-ai trezit pe copii !" Iar el, de colo : „Aţîta pagubă cît îţi pasă ţie de copii ! Să taci că ştiu ce poamă mi-eşti. Căţea ! Asta eşti. Toată noaptea alergi, ca o căţea în călduri..." Şi atunci soseau la faţa locului bunica şi Diomira, în cămăşi de noapte, şi-l împingeau pe bătrîn în odaia lui şi-i făceau : „Şşşt ! Şşşt !", în timp ce mama se vîra în pat şi plîngea sub aşternut, şi hohotele ei răsunau în bezna

odăii. Copiii gîndeau că desigur bunicul avea dreptate şi că mama făcea rău că se ducea la cinema şi la prietene noaptea. Se simţeau tare nenorociţi. Speriaţi şi nenorociţi. Se îndesau unul într-altul în patul călduţ, şi moale, şi adînc. Şi băiatul cel mare, care dormea la mijloc, se strîngea într-o parte, ca să nu atingă trupul maică-si. Găsea că e ceva vrednic de dispreţ în plînsul mamei şi în perna udată de lacrimi ; îşi zicea în gînd : „Unui băiat îi e silă de maică-sa cînd plînge". Despre certurile astea ale mamei cu bunicul nu vorbeau niciodată între ei. Evitau cu grijă să pomenească de ele. Însă cînd mama plîngea, ei ţineau mai mult unul la altul, şi stăteau strîns îmbrăţişaţi toată noaptea. Dimineaţa le era cam ruşine că stătuseră aşa îmbrăţişaţi, ca pentru a se apăra de ceva, şi pentru că exista acel ceva de care se fereau să vorbească. Pe de altă parte, uitau repede că fuseseră nenorociţi, căci ziua începea, şi aveau să se ducă la şcoală, şi aveau să-şi găsească pe stradă colegii cu care se jucau un pic în faţa porţii şcolii.

În lumina cenuşie a dimineţii, mama se scula. Cu furoul răsucit pînă la talie, îşi săpunea gîtul şi braţele, aplecată deasupra chiuvetei. Căuta să n-o vadă băieţii, dar ei îi puteau distinge prin oglindă umerii bruni şi descărnaţi şi sînii ei goi şi mici ; de frig, sfîrcurile deveneau proeminente şi luau o culoare mai închisă. Ridica braţele şi se pudra la subsuori. Perii de la subsuoară erau creţi şi deşi. Cînd era gata îmbră-

cată, se apuca să-şi smulgă sprîncenele. Stătea nemişcată şi foarte aproape de oglindă şi strîngea tare din buze. Apoi se ungea pe obraz cu cremă, după care scutura energic puful de pudră portocaliu-aprins şi-şi dădea cu el pe faţă. Obrazul îi devenea atunci în întregime galben. Cîteodată, dimineaţa, era destul de veselă şi avea poftă să stea de vorbă cu băieţii. Îi întreba de şcoală şi de colegii lor, şi povestea lucruri din vremea cînd mergea şi ea la şcoală. Profesoara ei se chema *signorina* Dirce. Rămăsese fată bătrînă, dar voia să facă pe tinerica. După asta, mama îşi lua pardesiul, înşfăca plasa de tîrguieli, se apleca şi-i săruta pe băieţi şi o pornea alergînd, cu eşarfa în jurul capului şi cu obrajii plini de parfum şi pudră ocru.

Băieţilor li se părea curios că se născuseră dintr-o asemenea femeie. Ar fi fost mult mai puţin ciudat dacă s-ar fi născut din bunica, sau din Diomira, cu trupurile lor mari şi calde, care puteau să apere de spaimă, de furtuni şi de bandiţi. Li se părea foarte straniu că asta era mama lor, că ea îi ţinuse cîtăva vreme în pîntecele ei mic. De cînd aflaseră că, înainte de a se naşte, copiii stau în pîntecele mamei, se simţeau nedumeriţi şi niţel ruşinaţi la gîndul că burta aceea îi păstrase cîtva timp. Şi mai primiseră şi lapte din sînul ei, ceea ce era încă şi mai de necrezut. Dar acuma ea nu mai avea copii mici de alăptat şi de legănat. Acum o vedeau zilnic plecînd ca din puşcă, cu bicicleta, după cumpărături, cu o dezlănţuire slobodă şi fericită a trupului. Hotărît lucru, ea nu era

din acelaşi aluat cu ceilalţi ; nu se puteau bizui pe dînsa ; nu-i puteau cere nimic. Existau mame cărora de bună seamă li se putea cere un univers întreg de lucruri. Colegii lor, de cum se terminau lecţiile, fugeau să ceară de la mamele lor un univers întreg : le puneau să le şteargă nasul, să le încheie nasturii de la palton, le arătau lecţiile făcute şi micile lor jurnale ; mamele acelea erau destul de bătrîne, aveau păr cărunt, purtau voalete pe faţă şi guleraşe de blană, şi veneau aproape zilnic să vorbească cu profesorul. Erau fiinţe din acelaşi aluat cu bunica sau cu Diomira. Aveau trupuri mari şi liniştite, trupuri pline de autoritatea celor ce nu se înşală, a celor ce nu-şi pierd lucrurile, nu-şi lasă sertarele răvăşite şi nu se întorc noaptea tîrziu acasă. Dar mama o tulea slobodă după ce făcea piaţa, pe care, de altfel, o făcea prost, măcelarul o păcălea şi de multe ori lua restul greşit, şi poftim de o mai ajunge din urmă, iute cum fugea ea. Băieţii, în fond, o admirau atunci cînd ea o ştergea de acasă. Cine ştie cum era biroul unde lucra ? Ea nu le prea vorbea de asta. Ştiau doar că acolo ea bate la maşină scrisori în franţuzeşte şi englezeşte. Cine ştie ? Poate că, în chestiile astea, era destul de tare !

Într-o zi, cînd plecaseră în excursie cu *don* Vigliani şi cu cîţiva alţi băieţi pe care îi cunoscuseră pe terenul de jocuri, o zăriră, la întoarcere, pe mama, într-o cafenea de periferie. Şedea acolo, la masă, înăuntrul cafenelei. O

vedeau prin geam. Un bărbat şedea lîngă ea. Ea îşi scosese eşarfa ecosez şi o pusese pe masă, împreună cu vechea poşetă de crocodil, pe care o cunoşteau atît de bine. Bărbatul purta un palton larg de culoare deschisă, avea mustăţi castanii şi vorbea zîmbind. Mama avea pe faţă o expresie de linişte şi fericire, aşa cum nu avea niciodată acasă. Se uita la bărbatul de lîngă ea şi se ţineau de mînă ; ea nu-i văzu pe băieţi, care îşi urmară mai departe drumul, alături de *don* Vigliani. Acesta îi zorea, ca să prindă tramvaiul. Cînd fură în tramvai, fratele mai mic se apropie de celălalt şi-i zise :

— Ai văzut-o pe mama ?

Acesta răspunse :

— Nu, n-am văzut-o

Mezinul rîse :

— Ba da, ai văzut-o, era chiar mama, şi era şi un domn cu ea.

Celălalt îi întoarse spatele. Era acum băiat mare, de 13 ani. Frate-său mai mic îl irita, fiindcă ce-i spusese el îl durea ; nu ştia bine de ce, dar îl durea. Îi era ruşine şi de el însuşi, şi nu voia să se mai gîndească la ce văzuse, voia să se poarte ca şi cum nu ar fi văzut nimic.

Nu suflară nici o vorbă bunicii. Dimineaţa, pe cînd mama se îmbrăca, băiatul cel mic zise :

— Ieri, cînd eram la plimbare cu *don* Vigliani, te-am văzut. Şi era şi domnul acela cu tine...

Mama se întoarse brusc. Faţa ei avea acum o expresie îngrozitoare. Peştişorii negri de pe frunte tresăriră şi se uniră. Zise :

— Păi nu eram eu ! Îţi poţi închipui că stau la birou pînă seara tîrziu, o ştiţi prea bine. Se vede că v-aţi înşelat...

Băiatul cel mare zise atunci, cu o voce obosită şi calmă :

— Nu, nu erai tu. Era cineva care semăna cu tine.

Şi amîndoi copiii înţeleseră că acea amintire trebuia să dispară din mintea lor. Şi amîndoi respirară puternic, pentru a o alunga departe.

Dar bărbatul cu palton de culoare deschisă veni o dată la ei acasă. N-avea paltonul pe el, fiindcă era vară. Avea ochelari albaştri şi purta un costum deschis. Ceru voie să-şi scoată haina în timpul prînzului. Bunicul şi bunica erau duşi la Milano, să se întîlnească cu nişte rude, iar Diomira se dusese în sat la ea. Aşadar, erau singuri cu mama. Veni atunci bărbatul acela. A fost un prînz destul de bun. Mama cumpărase aproape totul de la birt. Au mîncat pui cu cartofi prăjiţi, aduşi de la restaurant ; macaroanelele le gătise mama ; erau bune, numai că sosul se cam arsese. A fost şi vin. Mama era agitată şi bine dispusă. Voia să spună atîtea lucruri, toate deodată ! Voia să le vorbească băieţilor despre bărbatul acela şi acestuia despre băieţi. Bărbatul se numea Max şi fusese în Africa. Avea de acolo multe fotografii pe care le arătă copiilor. Între altele, şi fotografia unei maimuţe. Băieţii îi puseră tot soiul de

întrebări despre ea. Era atît de deşteaptă! Şi-l iubea foarte mult, şi făcea nişte lucruri aşa de drăguţe şi de caraghioase cînd voia să i se dea o caramea! Dar o lăsase în Africa, fiindcă se îmbolnăvise şi se temuse să nu moară pe vapor. Băieţii se arătară prietenoşi cu acel Max. El le făgădui să-i ducă o dată la cinema. Ei îi arătară cărţile lor, nu prea multe. El îi întrebă dacă citiseră Saturnino Farandola, şi ei ziseră că nu, iar el, c-o să le dea această carte cadou, şi alta, *Robinson al preeriei,* fiindcă şi asta era foarte frumoasă. După dejun, mama le spuse să se ducă la joacă. Ei ar fi vrut să mai rămînă cu Max. Protestară niţel, dar mama, şi chiar Max le spuseră că trebuie să plece. Iar seara, cînd se întoarseră acasă, Max nu mai era acolo. Mama pregăti în pripă masa de seară, cafea cu lapte şi salată de cartofi. Ei erau bine dispuşi, voiau să vorbească despre Africa şi de maimuţă, erau extraordinar de mulţumiţi, deşi nici ei nu ştiau bine de ce. Părea mulţumită şi mama, şi povestea fel de fel de lucruri, bunăoară de o maimuţă pe care o văzuse dansînd o dată pe o flaşnetă. Apoi le spuse să se culce, iar ea o să iasă puţin în oraş, şi să nu le fie frică singuri, că n-au de ce. Se aplecă să-i sărute şi le mai zise că nu-i nevoie să povestească despre Max bunicilor, „pentru că ştiţi că lor nu prea le place să aibă musafiri".

Aşadar, cîteva zile au fost singuri cu mama. Mîncau lucruri neobişnuite, fiindcă mamei nu-i plăcea să gătească. Şuncă şi marmeladă, şi cafea cu lapte şi fripturi de la restaurant. După aceea

spălau vasele, toate laolaltă. Dar cînd bunicul şi bunica se întoarseră, băieţii se simţiră uşuraţi. Aveau acuma faţă de masă, şi pahare, şi tot ce trebuie, şi din nou bunica şedea în fotoliul balansoar, cu trupul ei odihnitor la vedere şi cu mirosul ei bine cunoscut. Ea nu putea s-o şteargă afară, era prea bătrînă şi prea grasă pentru aşa ceva. Îţi făcea plăcere să ai pe cineva care stătea acasă şi nu putea s-o întindă.

Băieţii nu-i spuseră nimic de Max. Aşteptau să le trimită cartea lui Saturnino Farandola, şi aşteptau să-i ducă la cinema şi să le arate şi alte fotografii ale maimuţei. O dată sau de două ori o întrebară pe mama cînd oare o să meargă la film cu domnul Max. Dar mama le răspunse sec că domnul Max era acum plecat. Băiatul cel mic o întrebă dacă nu cumva în Africa. Ea nu răspunse nimic. Dar el îşi zise că sigur acolo plecase ca s-o ia pe maimuţă. Îl şi vedea sosind într-o bună zi să-i ia de la şcoală, însoţit de un servitor negru şi cu maimuţa agăţată de gît. Reîncepu şcoala şi mătuşa Clementina veni să stea puţin la ei. Adusese un sac cu pere şi mere, pe care le puseră să se coacă în cuptor, amestecate cu marsala şi zahăr. Mama era foarte nervoasă şi mereu se lua la harţă cu bătrînul. Se întorcea acasă noaptea tîrziu, şi rămînea trează, fumînd ţigară după ţigară. Slăbise mult şi nu mînca nimic. Faţa i se făcea tot mai mică şi mai galbenă. Acum îşi mai da şi cu rimel pe gene. Scuipa într-o cutiuţă şi cu o mică perie scotea negreala din locul unde scuipase. Punea enorm de multă

pudră, pe care bunica voia să i-o şteargă cu batista, dar ea se ferea, făcînd o eschivă cu obrazul. Aproape că nu mai vorbea, şi cînd spunea ceva, parc-ar fi costat-o mari sforţări ; vocea i se stingea. Într-o zi se întoarse acasă după-amiază pe la vreo 6. Destul de ciudat, căci de obicei se înapoia mult mai tîrziu. Se încuie în dormitor. Băiatul cel mic veni să bată la uşă, căci avea nevoie de un caiet. Mama răspunse dinăuntru, cu o voce exasperată, că vrea să doarmă şi că s-o lase toţi în pace. Băiatul explică, sfios, că-i trebuie caietul. Atunci ea deschise uşa. Avea obrazul umflat şi ud de lacrimi. Băiatul înţelese că plîngea. Se duse la bunică şi-i zise :

— Mama plînge.

Şi bătrîna, împreună cu mătuşa Clementina, vorbiră mult, între ele, în şoaptă. Vorbeau de mama, dar nu se înţelegea ce spuneau.

Într-o noapte, mama nu se întoarse acasă. Bunicul, desculţ, cu halatul peste pijama, veni de mai multe ori să vadă. Veni şi bunica, şi băieţii dormiră prost. Îi auzeau pe cei doi bătrîni cum se tot plimbau prin casă, cum tot deschideau şi închideau ferestrele. Băieţilor le era tare frică. Pe urmă, dimineaţa, primiră un telefon de la poliţie. Pe mama o găsiseră moartă într-o ospătărie. Luase otravă. Şi lăsase o scrisoare. Au plecat într-acolo bunicul şi mătuşa Clementina. Bunicul urla. Băieţii fură trimişi la etajul de jos, la o doamnă bătrînă, care repeta mereu :

— Fără inimă! Să laşi aşa două fiinţe...

Pe mama o transportară acasă. Băieţii veniră s-o vadă după ce fu întinsă pe pat. Diomira îi pusese pantofii de lac şi o îmbrăcase în rochia de mătase roşie în care se cununase. Era tare mică. O mică păpuşă moartă.

Părea ciudat să vezi flori şi lumînări într-o odaie obişnuită ca aceea. Diomira şi mătuşa Clementina şi bunica stăteau în genunchi şi se rugau. Ele spuseră că otrava o luase din greşeală, căci de nu, preotul nu i-ar fi dat binecuvîntarea, dacă ar fi ştiut că ea făcuse asta dinadins. Diomira spuse băieţilor că s-ar cuveni s-o sărute. Ei se ruşinau teribil. O sărutară, pe rînd, pe obrajii reci. Veni apoi înmormîntarea. Mai era acolo şi *don* Vigliani, apoi o mulţime de băieţi de la şcoală şi de la terenul de jocuri. Era frig. La cimitir bătea un vînt puternic. Cînd se întoarseră acasă, bunica începu să plîngă şi să se văicărească în faţa bicicletei de pe culoar; căci i se părea că o vede chiar pe moartă, luînd-o iute din loc, cu mişcări degajate şi cu eşarfa fluturînd în vînt. *Don* Vigliani zicea că ea acum se află în paradis, pentru că el poate că nu ştia că ea dinadins se otrăvise, sau poate ştia şi făcea pe niznaiul. Dar băieţii nu prea erau siguri dacă există paradis, fiindcă bunicul zicea că nu, iar bunica zicea că da, iar mama spusese o dată că nu există paradis cu îngeraşi şi muzici frumoase, şi că acolo, la morţi, te duci într-un loc unde nu-i nici rău, nici bine, unde nu doreşti nimica, şi te odihneşti, şi stai aşa, în mare pace.

Băieții plecară la țară pentru cîtăva vreme, la mătușa Clementina. Toată lumea era drăguță cu ei, și-i săruta, și-i dezmierda, și asta pe ei îi rușina foarte. N-au mai vorbit niciodată între dînșii despre mama, și nici despre domnul Max. În pod la mătușa Clementina găsiră cartea lui Saturnino Farandola și o citiră și o răscitiră, și o găsiră frumoasă. Dar băiatul cel mare se gîndea ades la mama, cum o văzuse în ziua aceea, la cafenea, cu Max, care o ținea de mînă, și cu o față așa de destinsă, așa de fericită. Își zicea atunci că mama luase otravă pentru că Max se întorsese poate pentru totdeauna în Africa. Băieții se jucau cu cîinele mătușii Clementina un cîine frumos, pe care îl chema Bubi. Învățară să se cațere în copaci, pentru că mai înainte nu știau. Se duceau și la rîu să se scalde, și era tare plăcut să te întorci seara acasă, la mătușa Clementina, și, împreună cu ceilalți, să dezlegi cuvinte încrucișate. Băieții erau foarte mulțumiți acolo, la mătușa Clementina. Apoi se întoarseră acasă la bunica, și le păru bine. Bătrîna ședea în fotoliul balansoar și voia să le curețe urechile cu acele ei de cap. Duminica se duceau la cimitir, unde venea și Diomira. Cumpărau flori și, la întoarcere, se abăteau pe la bar, să ia un punci cald. La cimitir, dinaintea mormîntului, bunica plîngea și se ruga. Dar ce greu era să te gîndești că toate gropile acelea, și crucile, și cimitirul aveau în vreun fel de-a face cu mama, cu mama care se lăsa păcălită de măcelar, și o ștergea pe bicicletă, și fuma, și greșea strada, și plîngea cu

hohote noaptea. Acuma patul era mult prea mare pentru ei, şi aveau cîte o pernă fiecare. Nu se gîndeau prea des la mama, fiindcă asta le făcea rău, şi le era şi, nu ştiu cum, ruşine. Încercau uneori să-şi aducă aminte cum era. Fiecare, pe tăcute, fără s-o ştie celălalt. Şi tot mai greu le era să asocieze în mintea lor părul ei scurt şi cîrlionţat, şi peştişorii negri de pe frunte, şi buzele. Punea multă pudră ocru, asta îşi aducea bine aminte. Şi încet-încet nu mai rămase în amintirea lor decît un punct galben ; cu neputinţă să mai refacă forma chipului şi a obrajilor. De altfel, acum înţelegeau că n-o prea iubiseră, şi poate că nici ea pe ei. Dacă i-ar fi iubit, n-ar fi luat otravă, aşa auziseră ei vorbind pe Diomira, şi pe portar, şi pe cucoana de la etajul de jos, şi pe mulţi alţii. Anii treceau, şi băieţii creşteau, şi atîtea lucruri se petreceau, iar chipul acela pe care nu-l iubiseră cine ştie ce dispăru pentru totdeauna.

MICILE VIRTUȚI

CUVÎNT ÎNAINTE

• Eseurile adunate aici au apărut în ziare şi reviste diferite. Mulţumesc ziarelor şi revistelor, care mi-au permis să le retipăresc.

Ele au fost scrise în anii şi în locurile următoare :

Iarna în Abruzzo, scris la Roma în toamna anului 1944, publicat în „Aretusa".

Pantofii rupţi, scris la Roma în toamna anului 1945, publicat în „Politecnico".

Portretul unui prieten, scris la Roma în 1957, apărut în „Radiocorriere."

Elogiu şi compătimire a Angliei, scris la Londra în primăvara anului 1961, publicat în „Mondo."

La Maison Volpé, scris la Londra în primăvara anului 1960, publicat în „Mondo."

El şi eu, scris la Roma în vara anului 1962, şi poate pînă acuma inedit.

Fiul omului, scris la Torino în 1946, publicat în „Unità."

Meseria mea, scris la Torino în toamna anului 1949, publicat în „Ponte" ;

Tăcerea, scris la Torino în 1951 publicat în „Cultura e realtà" ;

Raporturile umane, scris la Roma în primăvara anului 1953, publicat în „Terza generazione" ;

Micile virtuţi, scris la Londra în primăvara anului 1960 şi publicat în „Nuovi Argomenti".

Datele sînt importante şi edificatoare fiindcă explică schimbările în stil. N-am făcut corecturi aproape la nici una din aceste scrieri, nefiind capabilă să corectez o scriere de-a mea decît în momentul precis în care o scriu. Dacă trece un timp, nu mai ştiu să corectez. Aşadar, acest volum nu are, poate, un stil prea uniform, şi pentru aceasta cer scuze.

Dedic această carte unui prieten al meu, al cărui nume îl trec sub tăcere. Nu este prezent în nici una din aceste scrieri şi totuşi, în cea mai mare parte din ele, a fost interlocutorul meu tainic. Multe din aceste eseuri nu le-aş fi scris dacă n-aş fi vorbit uneori cu el. A dat consistenţă şi libertate de expresie unor anume lucruri pe care le gîndisem.

Îi exprim aici afecţiunea mea şi mărturia adevăratei mele prietenii trecută, ca orice prietenie adevărată, prin focul celor mai violente neînţelegeri.

Roma, octombrie 1962

PARTEA ÎNTÎI

IARNĂ ÎN ABRUZZO

Deus nobis haec otia fecit. [1]

În Abruzzo nu există decît două anotimpuri : vară şi iarnă. Primăvara e cu ninsori şi vîntoasă ca iarna, iar toamna e călduroasă şi limpede ca vara. Vara începe în iunie şi se termină în noiembrie. Zilele lungi însorite pe dealurile mici şi aride, praful galben de pe stradă şi dizenteria copiilor se termină, şi începe iarna. Lumea nu mai trăieşte atunci pe stradă, copiii desculţi dispar de pe treptele bisericii. În satul despre care vorbesc, aproape toţi bărbaţii dispăreau după ultimele recolte ; se duceau să muncească la Terni, la Sulmona, la Roma. Era un sat de zidari ; şi unele case erau construite cu gust, aveau terase şi colonete ca nişte mici vile, şi te mirai să găseşti, intrînd acolo, bucătării mari, întunecoase, cu şunci atîrnate şi camere spaţioase, sărăcăcioase şi goale. În bucătării ardea focul şi erau diferite feluri de focuri, erau focuri mari din butuci de stejar, focuri din vreascuri şi frunze, focuri din mărăcini culeşi unul cîte unul pe drum. Era mai uşor să identifici săracii şi bogaţii uitîndu-te la focul aprins, decît uitîndu-te la case şi la oameni, la haine şi la pantofi, care erau cam la toţi la fel.

[1] Dumnezeu ne-a dat această singurătate. (lat.).

Cînd am venit în satul despre care vorbesc, la început toate chipurile mi se păreau la fel, toate femeile se asemănau, bogate şi sărace, tinere şi bătrîne. Aproape toate nu mai aveau dinţi în gură ; acolo femeile îşi pierd dinţii la treizeci de ani din cauza muncilor şi a hranei proaste, a chinurilor naşterilor şi alăptărilor care se succed fără răgaz. Dar apoi am început încet-încet să o deosebesc pe Vincenzina de Secondina, pe Annunziata de Addolorata, şi am început să intru în fiecare casă şi să mă încălzesc la focurile lor diferite.

Cînd începea să cadă prima zăpadă, o tristeţe mocnită punea stăpînire pe noi. Trăiam acolo în exil ; oraşul nostru era departe şi departe erau cărţile, prietenii, întîmplările variate şi schimbătoare ale unei existenţe adevărate. Aprindeam focul în soba noastră verde, cu burlanul lung care trecea de-a curmezişul tavanului ; ne strîngeam toţi în camera unde era soba şi acolo se gătea şi se mînca, soţul meu scria la masa mare ovală, copiii împînzeau podeaua cu jucării. Pe tavanul camerei era zugrăvit un vultur ; iar eu priveam vulturul şi mă gîndeam că acela era exilul. Exilul era vulturul, era soba cea verde care zumzăia, era vasta şi tăcuta cîmpie şi zăpada neclintită. La cinci băteau clopotele bisericii Santa Maria şi femeile se duceau la vecernie cu şalurile lor negre şi faţa roşie. În fiecare seară eu şi soţul meu făceam o plimbare ; în fiecare seară mergeam ţinîndu-ne de braţ, afundîndu-ne picioarele în zăpadă. Casele care se înşirau de-a lungul străzii erau locuite de oameni cunoscuţi şi

prieteni ; şi toţi ieşeau în prag şi ne spuneau : „Multă sănătate". Uneori, cîte unul întreba : „Dar cînd o să vă întoarceţi la voi acasă ?" Soţul meu spunea : „Cînd s-o termina războiul" „Şi cînd o să se termine războiul ăsta ? Tu care le ştii pe toate şi eşti profesor, cînd o să se termine ?" Neştiind să-i pronunţe numele, îi spuneau soţului meu „profesorul" şi veneau de departe să-i ceară părerea despre cele mai variate lucruri, despre anotimpul cel mai potrivit ca să-ţi scoţi măselele, despre ajutoarele băneşti ce le dădea primăria şi despre taxe şi impozite.

Peste iarnă cîte un bătrîn era răpus de o pneumonie, clopotele de la Santa Maria băteau de mort şi Domenico Orecchia, dulgherul, făcea cosciugul. O femeie a înnebunit şi a fost dusă la ospiciul din Collemaggio, şi satul a vorbit despre asta vreme îndelungată. Era o femeie tînără şi curată, cea mai curată din tot satul ; spuneau că i se întîmplase din prea multă curăţenie. Lui Gigetto di Calcedonio i s-au născut două gemene, pe lîngă cei doi gemeni pe care-i mai avea, şi a făcut gălăgie mare la primărie pentru că nu voiau să-i dea ajutorul, dat fiindcă avea multe pogoane de pămînt şi o grădină de zarzavat mare cît şapte oraşe. Pe Rosa, femeia de serviciu de la şcoală, o vecină a scuipat-o în ochi şi ea umbla cu ochiul bandajat ca să i se plătească despăgubirea. „Ochiul e delicat, scuipatul e sărat" explica. Şi despre asta s-a vorbit îndelung, pînă n-a mai fost nimic de spus.

Nostalgia sporea în noi zi de zi. Cîteodată era chiar plăcută, ca o tovărăşie duioasă şi uşor îm-

bătătoare. Soseau scrisori din oraşul nostru cu ştiri despre nunţi şi despre decesuri de la care noi eram excluşi. Cîteodată nostalgia era acută şi amară, şi devenea ură ; atunci uram pe Domenico Orecchia, pe Gigetto di Calcedonio, pe Annunziatina şi clopotele de la Santa Maria. Dar era o ură pe care o ţineam ascunsă, recunoscînd-o nedreaptă ; şi casa noastră era mereu plină de lume, unii veneau să nè ceară servicii, alţii să ni le ofere. Cîteodată croitoreasa venea să ne facă *sagnoccole* [1]. Se încingea cu o cîrpă şi freca ouăle şi o trimitea pe Crocetta prin tot satul să vadă cine ar putea să ne împrumute un ceaun cît mai mare. Faţa ei roşie avea un aer preocupat şi ochii îi străluceau de o voinţă imperioasă. Ar fi dat şi foc casei numai să-i iasă bine tăiţeii. Rochia şi părul i se făceau albe de făină şi masa ovală pe care soţul meu obişnuia să scrie se acoperea cu *sagnoccole*.

Crocetta era femeia noastră de serviciu. De fapt nu era femeie fiindcă avea patrusprezece ani. Ne-o găsise croitoreasa. Croitoreasa împărţea lumea în două categorii : cei ce se piaptănă şi cei ce nu se piaptănă. De cei ce nu se piaptănă trebuie să te păzeşti pentru că, fireşte, au păduchi. Crocetta se pieptăna, deci a intrat în serviciu la noi şi istorisea copiilor poveşti lungi cu morţi şi cu cimitire. Era odată un copil şi i-a murit mama. Tatăl şi-a luat altă nevastă dar mama vitregă nu-l iubea pe copil. De aceea l-a omorît

[1] Un fel de tăiţei laţi ce se fierb în apă sărată şi se prepară apoi ca macaroanele (n.t.)

în timp ce tatăl era la cîmp și a făcut din el rasol. Tatăl se întoarce acasă și mănîncă, dar după ce a mîncat, oasele rămase în farfurie încep să cînte:

Ii maștera rea din fire
M-a fiert bine în tingire
Și tata s-a lăcomit
Și pe dată m-a 'nghițit.

Atunci tatăl își omoară nevasta cu coasa și o atîrnă de un cui în fața porții. Uneori mă surprind murmurînd cuvintele acestui cîntec, și atunci satul întreg îmi revine în minte, o dată cu izul acelor anotimpuri, o dată cu suflul înghețat al vîntului și cu dangătul clopotelor.

În fiecare dimineață ieșeam cu copiii, și lumea se mira și cîrtea că eu îi scoteam în frig și în zăpadă. „Cu ce au păcătuit bietele creaturi? — spuneau. Nu e timp de plimbare, doamnă. Întoarce-te acasă." Umblam mult prin întinderea albă și pustie și rarele persoane pe care le întîlneam se uitau cu milă la copii. „Cu ce au păcătuit?" îmi spuneau. Acolo, dacă un copil se naște iarna, nu-l scot din casă pînă cînd nu vine vara. La douăsprezece soțul meu ne ajungea din urmă cu poșta și ne întorceam acasă cu toții.

Le vorbeam copiilor despre orașul nostru. Erau foarte mici cînd îl părăsisem și nu și-l mai aminteau de loc. Le spuneam că acolo casele aveau multe etaje, că erau atîtea case și atîtea străzi, și atîtea prăvălii frumoase. „Dar și aici este Girò", spuneau copiii.

Prăvălia lui Girò era chiar în fața casei noastre. Girò stătea în prag ca o bufniță bătrînă și ochii lui rotunzi și nepăsători fixau strada. Vindea cam de toate: produse alimentare și lumînări, ilustrate, pantofi și portocale. Cînd sosea marfa și Girò descărca lăzile, puștii dădeau fuga să mănînce portocalele stricate pe care le arunca. De Crăciun venea și alviță, lichioruri, acadele. Dar el nu lăsa un ban din preț. „Ce rău ești, Girò", îi spuneau femeile. Răspundea: „Dacă ești bun, te mănîncă cîinii." De Crăciun se întorceau bărbații de la Terni, de la Sulmona, de la Roma, stăteau cîteva zile și plecau din nou, după ce tăiaseră porcii. Timp de cîteva zile nu se mînca decît jumări, „cîrnați nebuni"[1] și se bea vîrtos; apoi guițatul noilor purceluși umplea strada.

În februarie aerul se făcea umed și plăcut. Nori suri și grei rătăceau pe cer. Într-un an, în timpul dezghețului, s-au spart jgheaburile streșinilor. Atunci a început să plouă în casă și odăile erau adevărate bălți. Dar a fost așa în tot satul; nici o casă n-a rămas uscată. Femeile goleau gălețile de la ferestre și măturau afară apa pe ușă. Unii se culcau sub umbrela deschisă. Domenico Orecchia spunea că era pedeapsă pentru vreun păcat. Treaba asta a ținut mai bine de o săptămînă; apoi în sfîrșit orice urmă de zăpadă a dispărut de pe acoperișuri și Aristide a reparat jgheaburile.

[1] Cîrnați umpluți cu tot felul de ingrediente pe lîngă carnea de porc.

Sfîrşitul iernii trezea în noi un fel de nelinişte. Poate va veni cineva să ne vadă ; poate în sfîrşit se va întîmpla ceva. Exilul nostru trebuia totuşi să ia odată sfîrşit. Drumurile ce ne despărţeau de lume păreau mai scurte ; poşta sosea mai des. Toate degerăturile noastre se vindecau cu încetul.

Există o oarecare monotonă uniformitate în destinele oamenilor. Existenţele noastre se desfăşoară după legi străvechi şi imuabile, după o cadenţă a lor uniformă şi străveche. Visurile nu se împlinesc niciodată şi, de cum le vedem sfărîmate, înţelegem pe dată că bucuriile cele mai mari ale vieţii noastre sînt în afara realităţii. De cum le vedem sfărîmate, ne topim de dor după timpul în care clocoteau în noi. Soarta noastră se trece în această alternanţă de speranţe şi de nostalgii.

Soţul meu a murit la Roma în închisoarea de la Regina Coeli, la cîteva luni după ce am părăsit satul. Faţă de oroarea morţii sale singuratice, faţă de chinuitoarele alternative care i-au precedat moartea, mă întreb dacă aşa ceva ni s-a întîmplat nouă, nouă cei care cumpăram portocale de la Girò şi mergeam la plimbare prin zăpadă. Pe atunci aveam încredere într-un viitor fără griji, fericit, bogat în dorinţe împlinite, în experienţe şi fapte comune. Dar acela a fost timpul cel mai frumos din viaţa mea şi numai acum, că s-a dus pentru totdeauna, numai acuma ştiu.

PANTOFII RUPȚI

Eu umblu cu pantofii rupți și prietena cu care locuiesc în momentul de față umblă și ea cu pantofii rupți. Cînd sîntem împreună vorbim adeseori de pantofi. Dacă îi vorbesc de vremea cînd voi fi o bătrînă scriitoare celebră, ea imediat mă întreabă : „Ce pantofi o să ai ?" Atunci îi spun că voi avea pantofi de antilopă verde cu o cataramă mare aurie într-o parte.

Eu fac parte dintr-o familie în care toți au pantofi solizi și buni. Maică-mea a trebuit chiar să comande un dulăpior anume ca să țină în el pantofii, atît de mulți avea ! Cînd mă duc pe la ei, încep să strige de indignare și de durere la vederea pantofilor mei. Dar eu știu că se poate trăi și cu pantofii rupți. În perioada alianței cu Germania mă aflam singură aici la Roma și nu aveam decît o singură pereche de pantofi. Dacă i-aș fi dat la cizmar ar fi trebuit să stau două zile sau trei zile în pat, și asta nu era cu putință. Astfel că am continuat să-i port, și pe deasupra mai și ploua, încît simțeam cum, încetul cu încetul, se desfac, devin moi și diformi, și simțeam răceala caldarîmului sub tălpile picioarelor. Din cauza aceasta am și acuma mereu pantofii rupți, pentru că îmi amintesc de cei pe care îi purtam atunci și, prin comparație, nu mi se par chiar atît de rupți, iar dacă am bani, prefer să-i cheltuiesc altfel, deoarece pantofii nu mi se par ceva foarte esențial. Mai înainte fusesem răsfățată de viață, înconjurată me-

reu de o afecţiune plină de gingăşie şi atenţie, dar în anul acela aici la Roma m-am găsit pentru prima dată singură, şi de aceea Roma îmi este dragă, cu toate că pentru mine are prea multă istorie, prea multe amintiri chinuitoare şi puţine ore plăcute. Şi prietena mea are pantofii rupţi şi de aceea ne simţim bine împreună. Prietena mea n-are pe nimeni care s-o certe pentru pantofii ce-i poartă, are numai un frate care trăieşte la ţară şi umblă cu nişte cizme de vînător. Ea şi cu mine ştim ce se întîmplă cînd plouă şi picioarele sînt goale şi ude şi intră apa în pantofi şi se produce, la fiecare pas, acel zgomot uşor, ca un fel de clipocit.

Prietena mea are o faţă palidă, cu trăsături bărbăteşti, şi fumează cu un port-ţigaret negru. Cînd am văzut-o prima dată, şezînd la o masă, cu ochelarii cu ramă de baga, cu faţa ei misterioasă şi dispreţuitoare, cu port-ţigaretul negru între dinţi, m-am gîndit că părea un general chinez. Pe atunci nu ştiam că avea pantofii rupţi. Am aflat mai tîrziu.

Ne cunoaştem numai de cîteva luni, dar parcă ne-am cunoaşte de mulţi ani. Prietena mea n-are copii, eu însă am copii şi pentru ea e ciudat. Nu i-a văzut decît în fotografie, pentru că ei stau în provincie cu mama mea, şi chiar şi asta este ciudat între noi, că ea nu mi-a văzut niciodată copiii. Într-un anume fel ea nu are probleme, poate ceda ispitei de a-şi da viaţa la cîini, eu însă nu pot. Copiii mei trăiesc aşadar cu mama şi n-au pantofii rupţi pînă acuma. Dar cum vor fi cînd o să fie mari ? Vreau să spun :

ce pantofi o să aibă cînd vor fi mari ? Ce drum vor alege pentru pașii lor ? Vor hotărî să excludă din dorințele lor tot ceea ce este plăcut dar nu și necesar, sau vor susține că orice lucru este necesar și că omul are dreptul să aibă pantofi solizi și buni în picioare ?

Eu și prietena mea vorbim mult despre asta și despre cum va fi lumea atunci cînd eu voi fi o bătrînă scriitoare celebră și ea va colinda lumea cu o raniță în spinare, ca un bătrîn general, și copiii mei vor merge pe drumul lor cu pantofi buni și solizi în picioare și cu pasul ferm al celor care nu renunță, sau cu pantofii rupți și cu pasul rar și indolent al celor care știu ceea ce nu este necesar.

Cîteodată punem la cale căsătorii între copiii mei și copiii fratelui său, acela care umblă pe cîmp cu cizme de vînător. Vorbim așa pînă noaptea tîrziu, și bem ceai negru și amar. Avem o saltea și un pat, și în fiecare seară tragem la sorți care dintre noi să doarmă în pat. Dimineața cînd ne sculăm, pantofii noștri rupți ne așteaptă pe covor.

Prietena mea spune cîteodată că e sătulă de muncă și c-ar vrea să-și dea viața la cîini. Ar vrea să intre într-o cîrciumă și să-și bea toate economiile, sau să se bage în pat, să nu se mai gîndească la nimic, și să lase să i se taie gazul și lumina, să lase ca totul să se ducă încetul cu încetul pe gîrlă. Spune că așa va face după ce voi fi plecat eu. Pentru că viața noastră comună va mai dura puțin, în curînd eu voi pleca și mă voi întoarce la mama mea și la copiii mei, în-

tr-o casă unde nu-mi va fi îngăduit să port pantofi rupţi. Mama va avea grijă de mine, nu mă va lăsa să folosesc ace în loc de nasturi şi să scriu pînă noaptea tîrziu. Iar eu, la rîndul meu, voi avea grijă de copiii mei, învingînd ispita de a-mi da viaţa la cîini. Voi fi iarăşi gravă şi maternă, cum se întîmplă întotdeauna cînd sînt cu ei, o fiinţă diferită de cea de acum, o fiinţă pe care prietena mea nu o cunoaşte de loc.

Mă voi uita la ceas şi voi ţine socoteală de timp, vigilentă şi atentă la orice lucru, şi voi avea grijă ca copiii mei să aibă picioarele mereu uscate şi calde, pentru că ştiu că aşa trebuie să fie, dacă e cît de cît posibil, cel puţin în copilărie. Poate chiar pentru a învăţa pe urmă să umbli cu pantofi rupţi, este bine să ai picioarele uscate şi calde cînd eşti copil.

PORTRETUL UNUI PRIETEN

Oraşul care îi era drag prietenului nostru este mereu acelaşi ; sînt unele schimbări, dar lucruri mărunte ; s-au pus troleibuze, s-au făcut cîteva pasaje subterane. Cinematografe noi nu sînt. Cele vechi mai există cu numele de altădată, nume care redeşteaptă în noi, cînd le rostim, tinereţea şi copilăria. Acuma, noi locuim altundeva, într-un alt oraş cu totul deosebit, şi mai

mare ; şi dacă ne întîlnim şi vorbim despre oraşul nostru, vorbim despre el fără să ne pară rău că l-am părăsit, şi spunem că acuma n-am mai putea să trăim acolo. Dar cînd ne întoarcem acolo este de ajuns să străbatem holul gării şi să umblăm prin ceaţa străzilor ca să ne simţim la noi acasă ; iar tristeţea pe care ne-o inspiră oraşul de cîte ori ne întoarcem în el, stă tocmai în acest a ne simţi la noi acasă, şi a simţi în acelaşi timp că, la noi acasă, nu mai avem ce căuta ; pentru că aici, la noi acasă, în oraşul nostru, în oraşul unde ne-am petrecut tinereţea, rămîn acum puţine lucruri vii pentru noi şi sîntem întîmpinaţi de o puzderie de amintiri şi de umbre.

Oraşul nostru, de altfel, este melancolic prin însăşi natura lui. În dimineţile de iarnă, are un miros al lui particular de gară şi de funingine, împrăştiat pe toate străzile şi pe toate bulevardele ; sosind dimineaţa, îl găsim cenuşiu de negură, şi învăluit în mirosul acela al lui. Se cerne cîteodată, prin ceaţă, un soare palid care colorează în roz şi în liliachiu mormanele de zăpadă, ramurile despuiate ale arborilor ; pe străzi şi pe bulevarde zăpada a fost curăţată şi adunată în mici grămezi, dar grădinile publice sînt încă îngropate sub o cuvertură compactă, neatinsă şi pufoasă, groasă de un deget pe băncile părăsite şi pe marginile fîntînilor ; orologiul de pe aleea călăreţilor s-a oprit, de un timp incalculabil, la unsprezece fără un sfert. Dincolo de rîu se înalţă colina, albă şi ea de zăpadă dar pătată ici şi colo de un mărăciniş roşcat ; şi din vîrful

colinei domină o clădire portocalie, de formă circulară, care a fost cîndva Opera Nazionale Balilla. Dacă e puţin soare şi străluceşte cupola de sticlă a Expoziţiei Automobilului, şi rîul curge cu o licărire verde pe sub podurile mari de piatră, oraşul poate chiar să pară, pentru o clipă, vesel şi primitor ; dar este o impresie fugară. Natura adevărată a oraşului e melancolia ; rîul, pierzîndu-se în depărtare, piere într-o zare de neguri violacee, care te fac să te gîndeşti la asfinţit chiar dacă este amiază ; şi în oricare loc te-ai afla, respiri acelaşi miros greu şi trudnic de funingine şi auzi şuierat de trenuri.

Oraşul nostru seamănă, acum ne dăm seama, cu prietenul pe care l-am pierdut şi căruia îi era drag ; este, cum era şi el, laborios, încordat într-o activitate febrilă şi încăpăţînată ; şi este în acelaşi timp indolent şi dispus să lenevească şi să viseze. În oraşul care îi seamănă îl simţim retrăind pe prietenul nostru, oriunde ne ducem ; în orice colţ şi la orice cotitură ni se pare că poate să apară deodată silueta lui înaltă, cu paltonul de culoare închisă cu gaică la spate, faţa ascunsă în guler, pălăria trasă pe ochi. El măsura oraşul cu pasul lui mare, îndărătnic şi singuratic ; se ascundea ca într-o vizuină în cafenelele cele mai dosnice şi pline de fum, se descotorosea iute de palton şi de pălărie, dar păstra, aruncat în jurul gîtului, fularul lui urît de culoare deschisă ; îşi răsucea în jurul degetelor şuviţele lungi ale părului castaniu, şi apoi se ciufulea deodată cu o mişcare fulgerătoare. Umplea foi

după foi cu scrisul lui mare şi rapid, ştergînd cu furie ; şi preamărea, în versurile lui, oraşul :

Aceasta e ziua cînd urcă neguri din ape
În oraşul frumos, între pajişti şi dealuri,
Estompîndu-l ca o aducere-aminte...

Versurile lui ne răsună în urechi cînd ne reîntoarcem în oraş sau cînd ne gîndim la el ; şi nici măcar nu mai ştim dacă sînt versuri frumoase, într-atîta fac parte din noi, într-atît reflectă pentru noi imaginea tinereţii noastre, a zilelor acum foarte îndepărtate în care le ascultam pentru prima dată rostite chiar de glasul prietenului nostru ; şi descopeream cu profundă uimire că şi despre cenuşiul, greoiul şi nepoeticul nostru oraş se putea face poezie.

Prietenul nostru trăia în oraş ca un adolescent ; şi pînă la sfîrşit a trăit aşa. Zilele lui erau ca şi ale adolescenţilor, foarte lungi şi pline de timp ; ştia să găsească vreme ca să studieze şi să scrie, ca să-şi cîştige existenţa şi să rătăcească pe străzile care-i erau dragi ; iar noi care bîjbîiam între lene şi activitate, pierdeam orele neştiind să hotărîm dacă eram leneşi sau harnici. Mulţi ani n-a vrut să se supună unui orar de birou, să accepte o profesie definită ; dar cînd a consimţit să se aşeze la o masă de birou, a devenit un funcţionar meticulos şi un muncitor neobosit, păstrîndu-şi totuşi destul răgaz pentru visare ; lua masa extrem de repede, mînca puţin şi nu dormea niciodată.

Era, uneori, foarte trist ; dar noi am crezut, vreme îndelungată, că avea să se vindece de acea tristeţe cînd se va hotărî să devină adult, fiindcă tristeţea lui ni se părea aceea a unui băieţandru, melancolia voluptoasă şi distrată a băiatului care n-a atins încă pămîntul şi se mişcă în lumea aridă şi solitară a visurilor. Uneori, seara, venea să ne vadă ; palid, cu fularul său la gît, şi îşi răsucea părul sau mototolea o foaie de hîrtie ; nu rostea toată seara un singur cuvînt ; nu răspundea la nici una din întrebările noastre. În sfîrşit, ca împins de un resort, îşi lua paltonul şi pleca. Umiliţi, noi ne întrebam dacă tovărăşia noastră îl dezamăgise, dacă încercase să se însenineze lîngă noi şi nu reuşise ; sau dacă, dimpotrivă, îşi propusese pur şi simplu să petreacă o seară în tăcere, sub o lampă care să nu fie a lui.

De altfel, a discuta cu el, nu era niciodată uşor, nici cînd se arăta vesel ; dar o întîlnire cu el, chiar dacă se schimbau numai cîteva cuvinte, putea fi mai tonică şi mai stimulatoare decît oricare alta. În tovărăşia lui deveneam mult mai inteligenţi ; ne simţeam îndemnaţi să punem în cuvintele noastre tot ce aveam mai bun şi mai serios în noi ; fugeam de locurile comune, de gîndurile neprecise, de incoerenţe.

Ne simţeam adesea umiliţi lîngă el ; pentru că nu ştiam să fim sobri ca el, nici modeşti ca el, nici generoşi şi dezinteresaţi ca el. Ne trata, pe noi, prietenii lui, cu asprime şi nu ne ierta nici unul din defectele noastre ; dar dacă eram

mîhniţi sau bolnavi, se arăta deodată grijuliu ca o mamă. Refuza din principiu să cunoască lume nouă ; dar se putea întîmpla ca, dintr-o dată, să se arate expansiv şi afectuos, generos în întîlniri şi proiecte, cu cineva neaşteptat şi nemaivăzut înainte, cineva care putea fi, întrucîtva, chiar demn de dispreţ. Dacă îi atrăgeam atenţia că acea persoană era, sub multe aspecte, antipatică sau demnă de dispreţ, el spunea că o ştia prea bine, fiindcă îi plăcea să ştie întotdeauna totul, nu ne acorda niciodată satisfacţia de a-i povesti ceva nou ; dar din ce pricină se purta cu acea persoană atît de prietenos şi de ce refuza în schimb cordialitatea unor oameni mai merituoşi, nu ne-o spunea şi noi n-am ştiut-o niciodată. Uneori îi trezea curiozitatea cîte o persoană care îi părea că provine dintr-o lume mondenă, şi o frecventa ; poate se gîndea s-o folosească într-unul din romanele sale ; dar în aprecierea rafinamentului social şi al manierelor se înşela şi lua drept cristal cioburile ordinare ; iar în privinţa asta, dar numai în asta, era foarte naiv. Se înşela asupra rafinamentului manierelor ; dar în ce priveşte rafinamentul spiritului sau al culturii, nu se lăsa amăgit.

Avea un fel zgîrcit şi precaut de a da mîna cînd saluta, cîteva degete întinse şi retrase imediat ; avea un fel sfiit şi parcimonios de a scoate tutun din pungă şi a-şi umple pipa, şi avea un fel atît de brusc şi neaşteptat de a ne dărui bani dacă ştia că avem nevoie, un fel atît de brusc şi neaşteptat încît rămîneam năuciţi ; era, spu-

nea el, avar cu banii pe care-i avea, şi suferea cînd se despărţea de ei ; dar îndată ce se despărţea de ei nu-i mai păsa. Dacă eram departe de el, nu ne scria, nici nu răspundea scrisorilor noastre, sau răspundea cu cîteva fraze scurte şi glaciale ; fiindcă, spunea, nu ştia să-şi iubească prietenii cînd erau departe, nu voia să sufere din cauza absenţei lor şi atunci în gîndul lui îi prefăcea imediat în scrum.

Nu a avut niciodată soţie, nici copii, nici o casă a lui. Locuia la o soră măritată care-l iubea şi pe care o iubea ; dar avea şi în familie aceleaşi maniere necioplite şi se purta ca un copil sau ca un străin. Venea cîteodată prin casele noastre şi scruta cu un aer încruntat şi blajin copiii care ni se năşteau, familiile pe care ni le înjghebam ; se gîndea şi el să-şi facă o familie, dar se gîndea într-un fel care devenea, cu trecerea anilor, tot mai complicat şi mai întortocheat ; atît de întortocheat încît nu putea încolţi din el nici cea mai simplă concluzie. Îşi crease, cu anii, un sistem de gînduri şi de principii atît de încurcat şi de rigid, încît îi interzicea înfăptuirea şi celei mai simple realităţi ; şi cu cît mai prohibită şi imposibilă devenea acea simplă realitate, cu atît mai profundă îi era dorinţa de a o cuceri, încurcîndu-se şi ramificîndu-se ca o vegetaţie contorsionată şi sufocantă. Era, uneori, atît de trist şi noi am fi vrut totuşi să-i venim în ajutor ; dar nu ne-a îngăduit niciodată un cuvînt de compătimire, un gest de mîngîiere ; şi s-a întîmplat chiar ca noi, imitînd felul lui de a fi, să

respingem în ceasul nostru de durere mila lui. N-a fost pentru noi un învăţător, deşi ne-a învăţat atîtea lucruri ; fiindcă vedeam bine absurdele şi întortocheatele complicaţii de gîndire, în care îşi întemniţa sufletul său simplu ; şi am fi vrut şi noi să-l învăţăm ceva, să-l învăţăm să trăiască într-un fel mai elementar şi mai respirabil ; dar n-am izbutit niciodată să-l învăţăm nimic, pentru că atunci cînd încercam să-i expunem argumentele noastre, ridica o mînă şi spunea că el ştia dinainte tot.

Avea, în ultimii ani, o faţă brzădată şi suptă, pustiită de gînduri chinuite ; dar a păstrat pînă la sfîrşit, în trăsături, delicateţea unui adolescent. A devenit, în ultimii ani, un scriitor celebru ; dar aceasta nu a schimbat cu nimic obiceiurile lui îndărătnice, nici modestia atitudinii sale, nici smerenia, conştiincioasă pînă la scrupul, a muncii sale de fiecare zi. Cînd îl întrebam dacă îi plăcea să fie celebru, răspundea, cu un zîmbet trufaş, că se aşteptase la asta dintotdeauna ; avea, uneori, un rînjet viclean şi trufaş, copilăros şi răuvoitor, care fulgera şi dispărea. Dar faptul de a se fi aşteptat dintotdeauna la asta, însemna că, o dată obţinut, lucrul nu-i mai făcea nici o bucurie ; fiindcă era incapabil să se bucure de lucruri şi să le iubească, de îndată ce le avea. Spunea că-şi cunoştea acum arta atît de profund, încît ea nu-i mai oferea nici o taină ; şi nemaioferindu-i taine, nu-l mai interesa. Noi înşine, prietenii lui, ne spunea el, nu mai avem secrete pentru el şi

îl plictiseam infinit ; iar noi, umiliţi că-l plictiseam, nu reuşeam să-i spunem că vedeam bine unde greşeşte : nu voia să se plece să iubească desfăşurarea cotidiană a existenţei, care curge uniform şi aparent fără taine. Îi rămînea aşadar de cucerit realitatea de fiecare zi ; dar aceasta se vădea prohibită şi inaccesibilă pentru el care era, în acelaşi timp, însetat şi scîrbit de ea ; şi astfel nu putea decît s-o privească parcă din depărtări nemărginite.

A murit pe timp de vară. Oraşul nostru e pustiu vara şi pare foarte mare, luminos şi sonor ca o piaţă ; cerul e limpede dar nu luminos, de o paloare lăptoasă ; rîul curge neted ca o stradă, fără să emane umiditate, nici răcoare. Rafale de praf se ridică de pe străzi ; trec, venind dinspre rîu, care mari încărcate cu nisip ; astfaltul bulevardului e presărat cu pietricele care se coc în catran. Afară, sub umbrele mari cu franjuri, măsuţele cafenelelor sînt pustii şi încinse.

Nu era acolo nici unul din noi. A ales, ca să moară, o zi oarecare din acel august torid ; şi a ales o cameră de hotel în apropierea gării ; vrînd să moară, în oraşul care era al lui, ca un străin. Îşi închipuise moartea lui într-o poezie mai veche, scrisă cu mulţi, foarte mulţi ani în urmă :

Nu va fi necesar să părăsesc patul.
Doar zorii intra-vor în camera goală.
Va fi de-ajuns fereastra să-mbrace totul
Într-un licăr netulburat, ca o lumină.

Va aşterne o umbră firavă pe chipul supus.
Amintirile fi-vor ghemotoace de umbră
Pitulate întocmai ca jăratecul vechi
În cămin. Amintirea va fi văpaia
Care şi ieri mai muşca în ochii stinşi.

Ne-am dus, curînd după moartea lui, pe colină. Erau cîrciumi pe stradă, cu bolte de viţă cu struguri roşcaţi, jocuri de popice, grămezi de biciclete, erau case de ţară cu ciorchini de ştiuleţi de porumb, cu iarba cosită întinsă la uscat pe saci ; priveliştea, de margine de oraş şi din prag de toamnă, care îi era dragă.

Am privit cum urca noaptea de septembrie pe coastele ierboase şi pe cîmpurile arate. Eram cu toţii foarte buni prieteni şi ne cunoşteam de atîţia ani ; oameni care muncisem şi gîndisem totdeauna împreună. Aşa cum se întîmplă cu acei care se iubesc şi au fost loviţi de o nenorocire, încercam acuma să ne iubim mai mult, să ne purtăm de grijă şi să ne apărăm unul pe altul ; fiindcă simţeam că el, în felul lui tainic, ne purtase de grijă şi ne ocrotise întotdeauna. Era mai mult ca oricînd prezent pe acea margine a colinei.

Orice priviri cînd se-ntoarnă, păstrează-o aromă
De iarbă si lucruri pătrunse de soare-n seară
Pe plajă. Păstrează un suflu de mare.
Precum o mare nocturnă e astă umbră vagă
De temeri şi-nfiorări străvechi, ce atinge cerul
Şi-n orice seară revine. Vocile moarte
Sînt asemeni cu spargerea-n valuri a mării.

ELOGIU ŞI COMPĂTIMIRE A ANGLIEI

Anglia este frumoasă şi melancolică. La drept vorbind, eu nu cunosc multe ţări ; dar s-a născut în mine bănuiala că Anglia este cea mai melancolică ţară din lume.

Este o ţară de mare civilizaţie. Acolo sînt rezolvate cu multă înţelepciune problemele cele mai esenţiale ale vieţii, ca boala, bătrîneţea, şomajul, impozitele.

Este o ţară care ştie să aibă, cred, un guvern bun, şi aceasta se observă în cele mai mici amănunte ale vieţii de toate zilele.

Este o ţară în care domneşte cel mai mare respect, şi cea mai mare voinţă de respect, pentru aproapele nostru.

Este o ţară care s-a arătat întotdeauna gata să primească străini — naţiile cele mai diferite — şi, cred, nu-i asupreşte.

Este o ţară unde se ştie cum trebuie construite casele. Dorinţa omului de a se bucura de o casă mică, numai pentru el şi pentru familia lui, cu grădină pe care el însuşi o poate cultiva, e considerată legitimă şi oraşele sînt deci alcătuite din acest gen de case mici.

Chiar şi casele cele mai modeste pot să aibă un aspect plăcut.

Şi un oraş mare ca Londra, monstruos de imens, este totuşi alcătuit în aşa fel, încît aceasta nu se observă şi nu apasă. Ochiul nu se rătăceşte în imensitatea lui, ci este atras şi amă-

git de străzile mici, de casele mici, de parcurile verzi.

Parcurile se întînd în oraş ca nişte lacuri, ca să odihnească privirea, ca s-o recreeze, s-o elibereze şi s-o spele de funingine.

Pentru că oriunde oraşul nu este verde, este imediat învăluit într-o pătură densă de funingine şi miroase aşa cum miros gările, a trenuri vechi, a cărbune şi a praf.

Gările sînt punctele unde Anglia este mai evident întunecată. Acolo se îngrămădesc fiare vechi, resturi de cărbune, grămezi contorsionate şi ruginite de şine scoase din uz. Sînt înconjurate de jalnice răzoare de varză, de flaneluţe sărăcăcioase, întinse la uscat, şi barăci pline de cîrpăceli, ca nişte rufe vechi.

De asemeni foarte întunecată este periferia Londrei, unde străzile cu căsuţe la fel se multiplică şi se prelungesc pînă îţi dau ameţeală. Aceeaşi ameţeală o încercăm văzînd aici la Londra unele vitrine de magazine, încărcate cu pantofi toţi la fel, cu vîrf ascuţit şi tocuri cui. Pantofi de te dor picioarele numai uitîndu-te la ei. Sau vitrine înţesate pînă la refuz cu rufărie de damă, atît de înţesate încît îţi piere pofta să mai cumperi combinezoane sau ciorapi, de plini ce-ţi sînt ochii de ei. Privind atîta belşug, se naşte în tine senzaţia că n-ai nevoie de nimic, şi un dezgust pentru ciorapi şi combinezoane care parcă va avea să dureze în veci.

Pe fondul zidurilor de cărămidă roşie ale caselor mici, se detaşează frunzuliţele verzi ale

copacilor, mici, de un verde crud, o delicată broderie de frunze.

Din cînd în cînd se vede pe stradă un copac înflorit, de un trandafiriu delicat sau viu aprins, graţios la vedere, gingaşă podoabă a străzii. Totuşi, privindu-l, simţi că nu este acolo din întîmplare, ci dintr-un calcul, supus unui plan precis. Şi faptul că nu este acolo din întîmplare, ci fiindcă e supus unui plan precis, întristează frumuseţea lui.

Un copac înflorit, în Italia, pe strada unui oraş, ar fi de o surprinzătoare veselie. Ar fi acolo din întîmplare, izvorît din bucuria pămîntului, şi nu dintr-un calcul al unei voinţe determinate.

La Londra, în acest oraş negru şi cenuşiu, omul a pus, cu precisă hotărîre, oarecare culoare. Poţi să dai deodată peste un mic portal albastru, sau roz, sau roşu printre fraţii lui negri. Trec, prin aerul cenuşiu, autobuzele vopsite în roşu aprins. Culori care în altă parte ar fi vesele, dar aici nu sînt vesele, ţinute în frîu de o intenţie precisă şi bine determinată, zîmbet trist şi palid al cuiva care nu ştie să zîmbească. Roşii sînt şi maşinile pompierilor, care nu au un urlet de sirenă, ci un clinchet dulce de clopoţei.

Anglia nu este niciodată vulgară. Este conformistă, dar nu vulgară. Nu este niciodată obraznică, fiind tristă. Vulgaritatea izvorăşte din obrăznicie şi din aroganţă. Mai izvorăşte şi din capriciu, din fantezie.

Credem, uneori, că vedem apărînd vulgaritatea în vocea spartă şi în rîsul strident al unei femei, în culorile violente ale machiajului ei, sau în părul ei cîlţos. Dar ne dăm seama imediat că peste tot, în această ţară, vulgaritatea este înfrîntă de melancolie.

Englezii sînt lipsiţi de fantezie. Se îmbracă toţi la fel. Femeile pe care le vezi pe stradă au toate acelaşi impermeabil de celofan, transparent şi glasat, asemănător cu corturile de pe plajă, cu feţele de masă din restaurante. Au toate pe braţ un coş de răchită. Oamenii de afaceri poartă uniforma pe care o ştim, gambetă neagră, pantaloni în dungi şi umbrelă. Artiştii din cartierul Chelsea, şi studenţii cu visuri de artă, de boemă şi de viaţă dezordonată, poartă bărbi roşcate, neîngrijite, tăiate rotund, şi haine în carouri cu buzunare lăbărţate. Fetele de tipul acesta poartă pantaloni negri mulaţi, pulovere cu guler pe gît şi pantofi albi pe ploaie.

Tinerii cred, îmbrăcîndu-se astfel, că-şi afirmă, ca şi cum ar striga în gura mare, situaţia lor liberă, scrîşnitoare, anticonformistă, originalitatea şi capriciul propriei lor gîndiri. Nu-şi dau seama, totuşi, că strada găzduieşte mii de personaje aidoma lor, cu acelaşi păr, cu aceeaşi expresie de naivă sfidare pe faţă, cu aceiaşi pantofi.

Englezii sînt lipsiţi de fantezie: totuşi dovedesc fantezie în două lucruri, numai în două. Rochiile de seară ale doamnelor bătrîne şi cafenelele.

Doamnele bătrîne poartă rochiile cele mai ciudate. Şi îşi vopsesc faţa cu roz şi cu galben, fără economie. Se transformă, din vrăbiuţe liniştite, în păuni şi fazani luxurianţi.

Nu trezesc nici o mirare în jurul lor. Poporul englez, de altfel, nu cunoaşte mirare. Nu întoarce niciodată capul pe stradă ca să-şi privească aproapele.

Şi în cafenele, în restaurante, Anglia îşi manifestă fantezia. Obişnuieşte să le dea nume străine ca să le facă mai atrăgătoare: „Pustza", „Chez nous", „Roma", „Le Alpi". Prin geamurile mari, vezi plăpînde plante agăţătoare, lampioane chinezeşti, piscuri ascuţite de stîncă, albăstrime de gheţari. Sau vezi cranii, oase încrucişate, pereţi negri, covoare negre, lumînări mortuare, şi domneşte în ele, fiind adeseori pustii, o tăcere îndoliată.

Anglia, nefiind de loc mulţumită de sine, îşi dă silinţa să îmbrace penele atracţiei străine, sau caută fiorul unei seducţii funerare.

De altminteri băuturile şi mîncărurile ce se găsesc în interiorul acestor puste, acestor Alpi, acestor morminte, au toate acelaşi gust mizerabil. Fantezia n-a ajuns pînă la băuturi şi la mîncăruri: a rămas încurcată în draperii, în covoare şi în lămpi.

Englezii, de obicei, nu se arată miraţi. Dacă cuiva i se întîmplă să leşine pe stradă, totul este prevăzut. În cîteva secunde i se găseşte

un scaun, un pahar cu apă, şi o infirmieră în uniformă.

Leşinurile sînt prevăzute, şi în jurul accidentatului totul se mişcă prompt, automat, ca să dea ajutor.

Englezii se miră în schimb grozav atunci cînd, la restaurant, cerem puţină apă. Ei nu beau apă, setea lor fiind veşnic potolită de nenumărate ceşti de ceai. Nu gustă vin, nici nu se ating de apă. De aceea cererea unui pahar cu apă îi dezorientează, acel pahar cu apă care soseşte atît de repede cînd se întîmplă să leşini pe stradă.

În sfîrşit îl aduc, un pahar mic cu puţină apă călduţă, pe o tavă, şi cu o linguriţă.

Poate au dreptate să camufleze cafenelele, restaurantele, sub aspecte străine. Pentru că atunci cînd aceste localuri sînt făţiş englezeşti, domneşte în ele o atît de jalnică disperare, încît inspiră celor ce intră gînduri de sinucidere.

Adeseori m-am întrebat care să fie motivul unei asemenea dezolări, în cafenelele englezeşti. Ea provine, poate, din dezolarea raporturilor sociale. Orice loc unde englezii se adună ca să stea de vorbă, musteşte melancolie. De fapt nu există nimic mai trist pe lume decît o conversaţie englezească, mereu preocupată să nu atingă nimic esenţial ci să rămînă la suprafaţă. Ca să nu jignească aproapele, pătrunzînd în intimitatea lui, care este sacră, conversaţia englezească bîzîie în jurul unor subiecte ex-

trem de plicticoase pentru toţi, numai să fie neprimejdioase.

Englezii sînt un popor cu totul lipsit de cinism. În fond, ei sînt întotdeauna serioşi, dincolo de rîsetele lor care izbucnesc pe neaşteptate şi se frîng surde, fără ecou. Ei cred încă în unele valori esenţiale care, oriunde în altă parte, au fost uitate; în seriozitatea muncii, a învăţăturii, a fidelităţii faţă de sine, faţă de prieteni, faţă de cuvîntul dat.

Civilizaţia, respectul aproapelui, buna guvernare, a şti să te gîndeşti la exigenţele omului şi să le satisfaci, să-i acorzi asistenţă la bătrîneţe şi la boală, toate acestea sînt desigur rodul unei străvechi, profunde inteligenţe. Totuşi această inteligenţă nu este vizibilă sau sensibilă în nici un fel la oamenii care trec pe stradă. Privind în jur, nu vezi nici o urmă de a ei. Stînd de vorbă, întîmplător, cu primul om care trece, în zadar vom aştepta cuvinte de înţelepciune umană.

Cînd intrăm într-un magazin, vînzătoarea ne primeşte cu cuvintele *„Can I help you?"* [1] Dar sînt vorbe goale. Ea se dovedeşte imediat cu totul nepricepută să ne ajute, şi de loc dispusă să încerce s-o facă. Nu se întrezăreşte în ea nici o dorinţă de a stabili o înţelegere cu noi, de a colabora cu noi, nici o bunăvoinţă de a ne mulţumi. Căutînd ceea ce dorim, ea nu priveşte nici cu doi centimetri dincolo de nasul său.

[1] Pot să vă ajut? (engl.)

Vînzătoarele engleze sînt cele mai proaste vînzătoare din lume.

Este, totuşi, o prostie din care lipseşte total cinismul, insolenţa, aroganţa, dispreţul. Este o prostie cu totul lipsită de vulgaritate. Ea nu este de loc josnică, şi de aceea nu jigneşte. Ochii vînzătoarelor engleze au acea fixitate goală, uimită, pe care o au, în fîneţele nemărginite, ochii oilor.

Cînd ieşim din magazin, ochiul vînzătoarei ne urmăreşte, uimit, gol, fără să fi formulat asupra noastră nici un fel de judecată, nici un gînd. Este un ochi care ne uită imediat, îndată ce ieşim din raza foarte scurtă a irisului său.

Aşadar, dacă se întîmplă să dăm întîmplător peste o vînzătoare mai puţin proastă, ne simţim dispuşi, de uimire, să cumpărăm întregul magazin.

Italia este o ţară gata să se supună celor mai rele guverne. Este o ţară unde totul merge prost, după cum se ştie. Este o ţară unde domneşte dezordinea, cinismul, incompetenţa, zăpăceala. Totuşi, pe străzi, simţi circulînd inteligenţa ca un sînge viu. Este o inteligenţă care, evident, nu foloseşte la nimic. Ea nu este cheltuită în folosul nici unei instituţii care să poată îmbunătăţi, cît de puţin, condiţia umană. Totuşi încălzeşte inima şi o mîngîie, chiar dacă este vorba de o mîngîiere înşelătoare şi poate nesocotită.

În Anglia inteligenţa se traduce în opere, dacă o căutăm însă în jurul nostru pe stradă,

printre oamenii care trec, nu găsim din ea nici o singură licărire, şi aceasta, desigur în mod stupid şi nedrept, ni se pare o privaţiune şi ne face să ne îmbolnăvim de melancolie.

Melancolia englezească ne contagiază imediat. Este o melancolie ovină, uimită, un fel de teamă buimacă în care, la suprafaţă, plutesc discuţiile despre timp, despre anotimpuri, despre toate lucrurile de care se poate vorbi îndelung fără a pătrunde în adîncime, fără a jigni şi fără a fi jigniţi, un lung şi uşor bîzîit de ţînţar.

Poporul englez apare totuşi conştient, într-o oarecare măsură, de tristeţea lui, de tristeţea pe care ţara lui o inspiră străinilor. Cu străinii, are aerul de a se scuza şi se arată mereu nerăbdător să plece altundeva. Trăieşte aici într-un veşnic exil, visînd la alte ceruri.

Mă miră întotdeauna faptul că în Italia, cine are copii adolescenţi, nu visează decît să-i trimită în Anglia în vacanţa de vară. Mai ales dacă este vorba de băieţi care, cum se întîmplă adesea în adolescenţă, trec printr-o perioadă de timiditate, de mizantropie, de bosumflare, de irascibilitate. Părinţii italieni se gîndesc la Anglia ca la un remediu specific pentru aceste boli. În realitate, în Anglia nu se săvîrşeşte niciodată nici un miracol. Este o ţară unde rămîi absolut ceea ce eşti.

Cine e timid, rămîne timid, şi cine e mizantrop, rămîne mizantrop. În plus, peste timiditatea şi mizantropia iniţială se revarsă şi

marea, nemărginita melancolie engleză, ca o preerie nemărginită unde privirile ţi se pierd.

Afară de asta, părinţii speră în zadar că în timpul acestor şederi estivale copiii lor vor învăţa engleza, limbă foarte greu de învăţat, pe care prea puţini străini o ştiu, şi pe care fiecare englez o vorbeşte în felul său.

Anglia este o ţară unde rămîi absolut ceea ce eşti. Sufletul nu are nici cea mai mică izbucnire. Rămîne acolo, nemişcat, neschimbat, ocrotit de o climă dulce, temperată, umedă, fără salturi între anotimpuri, aşa cum rămîne acolo neschimbată, în orice anotimp, iarba verde a pajiştilor, de nici n-ai putea s-o gîndeşti mai verde ; căci niciodată nu înţeapă muşcătura gerului, niciodată nu pîrjoleşte soarele. Sufletul nu scapă de năravurile lui şi nici nu capătă altele noi. Întocmai ca iarba, sufletul se leagănă în tăcere, în singurătatea sa verde, adăpată de o ploaie călduţă.

Se află acolo catedrale foarte frumoase. Nu înghesuite între case şi prăvălii, ci înconjurate de pajişti verzi. Se află minunate cimitire, simple pietre scrise, împrăştiate prin iarbă într-o linişte adîncă, la picioarele catedralelor. Nu le apără nici un zid, ele se află acolo, în perpetuă intimitate cu viaţa, totuşi cufundate într-o linişte supremă.

În ţara melancoliei, gîndul este mereu îndreptat către moarte. Nu se teme de moarte,

asemănînd umbra morţii cu vasta umbră a copacilor, cu tăcerea care sălăşluieşte în sufletul pierdut în somnul său verde.

LA MAISON VOLPÉ

Aici la Londra, în apropierea casei mele, există un loc numit „La Maison Volpé". Ce-o fi nu ştiu, n-am intrat niciodată acolo ; îmi zic că ar putea să fie un restaurant sau o cafenea. Poate nu voi intra niciodată acolo ; numele acela îşi va păstra misterul pentru mine. Dar am impresia că atunci cînd îmi voi aduce aminte de Londra şi de timpul ce l-am petrecut aici, vor vibra în urechea mea acele silabe, şi toată Londra va fi rezumată pentru mine în acel nume parizian.

De afară nu se vede decît o uşă cu geamuri cu draperii compacte de tul de un cafeniu stins ; dincolo de draperiile compacte nu se vede nimic ; draperiile sînt vechi, prăfuite şi decolorate ; este poate un restaurant, dar, trecînd pe acolo, nu simţi nici un miros, nici rău, nici bun ; pe de altă parte, trecînd, n-am văzut niciodată vreun suflet de om intrînd sau ieşind pe uşa deasupra căreia sînt trasate în negru şi aur literele acelui nume ciudat : „La Maison Volpé".

Orice ar fi, cafenea, restaurant sau sală de dans, am impresia că tot ce s-ar putea mînca sau bea acolo, trebuie să fie vechi şi plin de praful şi moliile de care sînt pline draperiile. Strada este aproape o stradă de periferie. Între o pompă de benzină şi un magazin de frigidere, „La Maison Volpé", întotdeauna închisă ermetic, aruncă taina sa nocturnă, promisiunea unor plăceri secrete, exotice şi poate păcătoase care este cuprinsă în literele cu negru şi aur ale numelui său.

La Londra sînt multe localuri ca „La Maison Volpé" ; răsar în punctele cele mai neaşteptate, au nume extravagante, şi de afară nu se înţelege bine ce sînt ; ele emană o atmosferă nocturnă, exotică şi vag păcătoasă, şi dacă intri acolo, găseşti, în plină zi, o tainică penumbră abia risipită de slabe lumini azurii ; vezi covoare pluşate, pereţi vopsiţi în negru, dar imediat te decepţionează şi te derutează zaharniţele pline de zahăr maroniu de pe mese, zahăr de trestie care se consumă aici. Ne dăm seama curînd că în aceste locuri nu se întîmplă absolut nimic neobişnuit ; şi nu se bea decît o cafea spălăcită şi călduţă, subţiată cu lapte. La mese stau oameni îmbrăcaţi cu oarecare grijă ; se înţelege, după felul cum sînt îmbrăcaţi, că n-au intrat acolo din întîmplare, în treacăt, ci cu intenţia fermă de a petrece cîteva ore chiar în locul acela şi, poate, de a se distra. Ce fel de distracţie poate fi să-ţi petreci timpul într-un asemenea local cu totul lipsit de veselie, nu ştiu ; nu se văd îndră-

gostiți care se îmbrățișează, și conversația este o șușoteală cuviincioasă ; lumea n-are aerul să se avînte într-o discuție mai intimă, pasionată, aprinsă, una din acele discuții intime care se desfășoară, între bărbat și femeie sau între prieteni, în cafenelele noastre. În acea șușoteală cuviincioasă nu există nici un fel de intimitate. Tot mobilierul, penumbra, draperiile, covoarele par să fie puse acolo anume ca să sugereze intimitatea ; dar ea rămîne o intenție abstractă, un vis îndepărtat.

Italienii, cînd se întîlnesc la Londra, vorbesc despre restaurante. În toată Londra nu există un singur restaurant unde să-ți facă plăcere să te aduni ca să stai de vorbă și să mănînci. Aici restaurantele sînt sau prea aglomerate, sau prea pustii. Și au toate un caracter ori pretențios, ori mizer. Uneori aceste două caractere se contopesc ; uneori sărăcia e învinsă de pretenție, fotolii rigide cu speteze înalte, doamne îmbrăcate în blănuri, carafe de argint ; uneori predomină dezolarea, o delăsare fără viață ; peste tot, de altfel, se mănîncă aproximativ aceleași mîncări, aceleași biftecuri negricioase și încrețite, cu o mică roșie fiartă alături și o frunză de salată fără untdelemn și fără sare.

Există restaurante în care se mănîncă numai pui fript. Șiruri-șiruri de pui se învîrtesc în frigare. Chelnerii trec în goană de la o masă la alta ducînd farfurii calde cu pui. Nu se zărește în jur nici urmă de vreun alt fel de mîncare. Ieșim de acolo cu o asemenea greață de pui, încît ni

se pare că nu vom mai putea gusta niciodată o bucăţică de pui cît vom trăi. Există şi restaurante care se numesc *„The eggs and I"* [1]. Acolo nu găseşti decît ouă, ouă răscoapte, îngheţate şi marmoreene, pe care a fost proiectat un mic strop de maioneză.

În Anglia se face mare publicitate în jurul restaurantelor şi a mîncării. La cinematograf, pe străzi, în gările metroului, în revistele ilustrate, se văd imagini mari şi colorate de mîncăruri şi băuturi. *Oh, it is luxurious! it is delicious!* [2]

La cinematograf asistăm la lungi vizionări publicitare de restaurante chinezeşti, indiene, spaniole, cu orchestre, palmieri, flori, clienţi care mănîncă cu un fes sau un sombrero pe cap, extaziindu-se în faţa unei farfurii unde totuşi ni se pare că întrezărim obişnuitul biftec negricios şi nelipsita frunză de salată. Se succed pe ecran grămezi roşietice de fragi şi păşuni fără sfîrşit care pe urmă devin îngheţata Kiaora (pe care o puteţi găsi „aici şi imediat") sau paharul de carton al laptelui Fresko *(„Fresko is delicious! andfull of vitamins!"* [3]*)*. Oraşul este plin de invitaţii la băutură şi la mîncare. În orice colţ de stradă se vede un afiş cu un ou fiert şi cu înţeleapta sugestie: *„go to work on an egg"* [4]. Sau *„Drinka pinta milka day"*. *„Baby*

[1] Ouăle şi eu (engl.).
[2] Oh! Asta e minunat! Asta e delicios! (engl.).
[3] Fresko este delicios! Şi bogat în vitamine! (engl.).
[4] Du-te la lucru după ce-ai mîncat un ou. (engl.)

cham? I love Baby cham!" [1] Sau mai departe: *„Have a chicken for your week-end"* [2].

Dar cu toată vîlva ce se face în jurul mîncării, ea rămîne, pentru oameni, pur şi simplu *food* [3]; ceva generic şi melancolic. În romane se citeşte că se aduce *„some food"* [4]; nici o precizare afectuoasă. Miile de cutiuţe expuse în magazinele alimentare, au pe ele imaginile celor mai felurite şi seducătoare animale, fazani, potîrnichi, căprioare şi cerbi; poartă apetisante nume exotice şi crîmpeie de peisaje îndepărtate unde ar fi foarte frumos să te duci. Dar cine trăieşte aici de cîtva timp, nu se lasă înşelat; ştie bine că conţinutul acelor cutiuţe este tot *food,* adică nimic. Nimic care să poată fi mîncat cu simpatie cordială, cu plăcere tihnită.

Îţi dai seama, după ce trăieşti un timp aici, că nu se pot face imprudenţe cumpărînd mîncare. Nu poţi să intri într-o cofetărie, să alegi vreo prăjitură, s-o duci acasă şi s-o mănînci. Acest gest simplu şi nevinovat, aici nu se poate săvîrşi. Pentru că acele prăjituri, frumos îmbrăcate în ciocolată şi garnisite cu migdale, sînt, cînd le mănînci, ca plămădite din cărbune sau din nisip. Trebuie adăugat, de dragul dreptăţii, că nu fac nici un rău. Sînt numai proaste, inofensive dar proaste, vechi de sute de ani, după gust, dar inofensive. Prăjiturile din mormintele

1 „Bea o pintă de lapte pe zi". Baby „cham". Îmi place Baby „cham" (engl.)

2 Cumpăraţi un pui pentru week-end (engl.)

3 Hrană (engl.).

4 Ceva de mîncare (engl.).

Faraonilor, de lîngă mumii, trebuie să aibă același gust. Nici caramele nu poți cumpăra cu inima ușoară. Pot să fie tari ca piatra, și să ți se lipească de dinți umplîndu-ți gura cu un gust ciudat de sare.

O tristețe opacă învăluie orice loc unde se vinde sau se distribuie mîncare. Chiar și vitrinele fructăriilor, pline cu fructe frumoase la vedere, grămezi de grepfrut și ciorchini de banane, aceste vitrine de fructării care sînt identice peste tot, în gările metroului, în cele mai îndepărtate suburbii, și în cele mai îndepărtate sate pierdute printre lanuri, sînt tot triste. Poate fiindcă sînt atît de inexorabil identice una cu alta. Poate fiindcă știm că acele fructe, cînd le mănînci, n-au nici un gust. Dar poate numai fiindcă este vorba de mîncare, adică de un lucru care aici este trist.

Și totuși englezii sînt obsedați de ideea mîncării. Străbătînd cele mai pustii și îndepărtate drumuri de țară, la marginea unei păduri dese și sălbatice sau la poalele unui povîrniș mărăcinos și prăpădit, dai peste o tăbliță pe care scrie *„teas, luncheons, snacks"* [1]. Privim în jur, întrebîndu-ne cum și cine ar putea să împlinească o astfel de promisiune ademenitoare. Nu se vede țipenie de om. Dar iată că, doar cîțiva pași mai încolo, te așteaptă o rulotă unde efectiv poți să capeți ceai, obișnuita cafea dulceagă și călduță, și sandvișuri cu șuncă. Pe tejghea se află și un mare glob de sticlă unde

[1] Ceaiuri, prînzuri, gustări (engl.).

bolboroseşte nişte oranjadă, în care au pus să plutească, poate ca să dea o mai apropiată idee de prospeţime, două sau trei portocale de cauciuc.

Uneori, în loc de rulotă, întîlneşti în plină cîmpie o căsuţă zebrată, cu inscripţia *„farm"* [1] şi obişnuita promisiune de *„snacks"*. Intrăm cu gîndul că vom mînca acolo mîncăruri rustice şi neobişnuite. *Farm* este ticsit de londonezi în trecere care mănîncă, la patru după-amiază, morun cu cartofi prăjiţi. Găseşti şi acolo obişnuitul glob cu oranjadă şi paharele de carton cu laptele *Fresko (Fresko is delicious !)* înşirate pe tejghea. *Snacks*-urile sînt sandvişuri. Acelea de la *farm* sînt făcute cu obişnuita pîine pregătită în pachete de hîrtie cadrilată, gata tăiată în felii şi numai miez, care se vînd în orice Lyon's şi în orice magazin englez de coloniale. De jur împrejur se întinde cîmpia, frumoasă, verde, foşnitoare şi umedă, sălbatică şi în acelaşi timp blîndă ca nici o altă cîmpie din lume, tăcută, incomestibilă şi inodoră. Nu se simte nici un miros de bălegar, de animale, de pămînt arat sau de fîn, nu se aude nici unul din zgomotele pe care sîntem obişnuiţi să le auzim la ţară, huruit de care sau tropăit de cai. Vaci inodore şi curate pasc într-un ţarc. Nimeni nu le supraveghează ; nu se văd ciobani, cîini sau ţărani. Uneori, în plină cîmpie, putem găsi un *„pub"* [2] somptuos împodobit înăuntru cu catifea roşie

[1] Fermă (engl.).
[2] Cîrciumă, bodegă. (engl.).

şi cornişe aurite. Un *pub* identic cu cele din centrul Londrei ; nici o diferenţă. În colţ se află un şemineu, unde ard cărbuni falşi sau o falsă buturugă ; fals, dar bine imitat. Se bea bere în pahare translucide, mari şi grele. Se aduce bere din pivniţă în găleţi de tablă sau de zinc, care în mod fatal te fac să te gîndeşti la lături. Tot aşa, de altfel, se întîmplă uneori şi la Londra. De ce nu se foloseşte un alt soi de recipient ? Nu există nici un de ce. Englezii sînt insensibili la unele asociaţii de idei. Şi poate că acele găleţi sînt semnul dispreţului profund, al urei tainice pe care englezii o încearcă faţă de orice băutură sau mîncare. Mie chiar mi se pare că unele cuvinte întrebuinţate pentru a desena mîncăruri sau băuturi, au un sunet jignitor şi dovedesc ură şi dispreţ : *Snacks* — *squash* — *poultry*[1]. Nu par oare insulte astfel de cuvinte ? Înseamnă pur şi simplu sandvişuri, oranjadă, pui.

Dacă stai şi te gîndeşti bine, ura englezilor pentru mîncare este, poate, singura sursă a acelei tristeţi obscure, care învăluie orice loc unde se vinde sau se distribuie mîncare. O cafenea sau un restaurant, dacă nu ţii cont de un oarecare decor burghez, seamănă în mod impresionant cu o cantină pentru săraci. Iar noaptea, în anumite nopţi ale săptămînii, chiar la uşile celor mai elegante restaurante din centru, în faţa celor mai misterioase localuri cu numele cele mai ciudate, chiar în faţa misterioasei Maison Volpé, se văd cutii cenuşii de

[1] Gustări, sucuri, păsări (engl.)

tablă pentru gunoi, foarte mari şi peste măsură de pline. Cutiile de gunoi nu sînt vesele în nici o ţară din lume. Dar eu cred că în nici o ţară din lume nu sînt ca aici, mari, cenuşii, vizibile şi revărsate, impregnate de fumul cenuşiu din aer şi grele de o jalnică melancolie.

EL ŞI EU

Lui îi e întotdeauna cald ; mie îmi e întotdeauna frig. Vara, cînd este într-adevăr cald, se plînge într-una de cît îi este lui de cald. Se supără dacă vede că îmi pun seara un pulover.

El ştie să vorbească bine cîteva limbi ; eu nu vorbesc bine nici una.

El are un teribil simţ de orientare ; eu de loc. În oraşele străine, după o zi, el se mişcă uşor ca un fluture. Eu mă rătăcesc în propriul meu oraş ; trebuie să cer îndrumări ca să mă întorc la propria mea casă. El nu poate suferi să ceară explicaţii ; cînd mergem prin oraşe necunoscute, cu maşina, nu vrea să întrebăm şi îmi cere să mă uit pe harta topografică. Eu nu ştiu să mă uit pe hărţile topografice, mă încurcă cerculeţele acelea roşii, iar el se supără.

Lui îi place teatrul, pictura şi muzica ; mai ales muzica. Eu nu pricep nimic din muzică, prea puţin îmi pasă de pictură şi mă plictisesc

la teatru. Îmi place şi înţeleg un singur lucru pe lume şi acesta este poezia.

Lui îi plac muzeele, iar eu mă duc acolo cu efort şi cu un neplăcut sentiment de obligaţie şi osteneală. Lui îi plac bibliotecile şi eu le urăsc.

Lui îi plac călătoriile, oraşele străine şi necunoscute, restaurantele. Eu aş rămîne întotdeauna acasă, nu m-aş mişca niciodată.

Îl însoţesc totuşi, în multe călătorii. Îl însoţesc la muzee, în biserici, la operă. Îl însoţesc şi la concerte şi adorm.

Şi cum cunoaşte dirijori de orchestră şi cîntăreţi, după spectacol îi place să se ducă să-i felicite. Îl urmez prin coridoarele lungi ce duc la cabinele cîntăreţilor, îl ascult vorbind cu oameni îmbrăcaţi în cardinali şi în regi.

Nu este timid ; iar eu sînt timidă. Uneori, însă, l-am văzut timid. Cu agenţii de circulaţie, cînd se apropie de maşina noastră înarmaţi cu carneţel şi creion. Cu aceia devine timid, simţindu-se vinovat.

Şi chiar dacă nu se simte vinovat. Cred că are respect pentru autorităţi.

Eu mă tem de autorităţi şi el nu. El le respectă. Eu, dacă văd un poliţist apropiindu-se ca să ne amendeze, mă gîndesc imediat că vrea să mă ducă la închisoare. El nici nu se gîndeşte la închisoare ; dar, din respect, devine timid şi politicos.

De aceea, din cauza respectului său pentru autorităţi, în timpul procesului Montesi, ne-am certat pînă la delir.

Lui îi plac tăieţeii, carnea de miel, cireşele, vinul roşu. Mie îmi place minestrone[1], papara de pîine, omleta, verdeţurile.

Îmi spune mereu că nu mă pricep de loc la mîncare ; şi că sînt ca acei călugări rotofei care înfulecă la supe de buruieni în umbra mănăstirilor lor ; iar el, el este un rafinat, are gusturi fine. La restaurant se interesează îndelung despre vinuri ; cere să i se aducă două sau trei sticle, le cercetează şi chibzuieşte, mîngîindu-şi tacticos barba.

În Anglia sînt unele restaurante unde chelnerul foloseşte următorul mic ceremonial : îi toarnă clientului două degete de vin ca să guste dacă îi este pe plac. El nu putea să sufere acest mic ceremonial ; şi de fiecare dată nu-l lăsa pe chelner să-l îndeplinească, luîndu-i sticla din mînă. Eu îl mustram, atrăgîndu-i atenţia că trebuie să îngădui fiecăruia să se achite de îndatoririle lui.

Tot aşa, la cinematograf nu vrea niciodată ca plasatorul să-l conducă spre loc. Îi dă imediat bacşişul, dar se îndreaptă întotdeauna spre alte locuri decît cele pe care i le arăta plasatorul cu lanterna.

La cinematograf vrea să stea foarte aproape de ecran. Dacă mergem cu prieteni şi aceştia, ca majoritatea oamenilor, caută locuri departe de ecran, el se refugiază singur într-unul din primele rînduri. Eu văd bine, indiferent dacă stau aproape sau departe ; dar, fiind cu prieteni,

[1] Supă în care se pun şi paste, sau orez, sau crutoane.

din politețe, rămîn cu ei ; și totuși sufăr, deoarece s-ar putea ca el, de la locul lui, la două palme de ecran, să fie supărat pe mine fiindcă nu m-am așezat lîngă el.

Amîndurora ne place cinematograful ; și sîntem dispuși să vedem, în orice moment al zilei, orice fel de film. Dar el cunoaște istoria cinematografului în cele mai mici amănunte ; ține minte regizori și actori, chiar din cei mai vechi, de multă vreme dispăruți și uitați ; și e gata să facă kilometri ca să meargă să caute, în cele mai îndepărtate periferii, filme străvechi din timpul filmului mut, unde va apare, măcar cîteva secunde, un actor drag celor mai îndepărtate amintiri din copilărie. Îmi amintesc o după-amiază de duminică la Londra ; rula într-o suburbie îndepărtată de la marginea orașului un film despre Revoluția franceză, un film din 1930 pe care el îl văzuse cînd era copil și unde apărea cîteva clipe o actriță celebră în vremea aceea. Ne-am dus cu mașina în căutarea acelei străzi foarte îndepărtate ; ploua, era ceață, am colindat ore de-a rîndul prin mahalale toate la fel, printre șiruri cenușii de case mici, burlane, felinare și garduri ; aveam pe genunchi harta topografică, nu reușeam să citesc și el se înfuria ; în sfîrșit, am găsit cinematograful, ne-am așezat într-o sală cu totul pustie. Dar după un sfert de oră el și voia să plece, imediat după scurta apariție a actriței care îl interesa ; eu însă, după atîta drum, voiam să văd cum se termina filmul. Nu-mi amintesc dacă a preva-

lat voinţa mea sau a lui ; poate a lui, şi am plecat după un sfert de oră ; şi din cauză că era tîrziu, căci cu toate că plecasem de acasă după-amiaza devreme, se făcuse ora cinei. Dar rugîndu-l să-mi spună cum sfîrşea povestea, nu am obţinut nici un răspuns care să mă satisfacă ; deoarece, spunea el, povestea n-avea nici o importanţă, şi singurul lucru care conta erau cele cîteva clipe, profilul, gestul, buclele acelei actriţe.

Eu nu-mi amintesc niciodată numele actorilor ; şi fiindcă nu prea sînt fizionomistă, recunosc uneori cu greu chiar pe cei mai celebri. Faptul acesta îl irită peste măsură ; îl întreb cine este acela sau celălalt, provocîndu-i indignarea ; „n-ai să-mi spui — zice — n-ai să-mi spui că nu l-ai recunoscut pe William Holden !"

Efectiv, nu l-am recunoscut pe William Holden. Şi totuşi îmi place şi mie cinematograful ; dar cu toate că îl frecventez de atîţia ani, n-am ştiut să-mi fac din el o cultură. El, dimpotrivă, şi-a făcut din cinematograf o cultură ; şi-a făcut o cultură din tot ceea ce i-a trezit curiozitatea ; şi eu n-am ştiut să-mi fac o cultură din nimic, nici din lucrurile pe care le-am iubit cel mai mult în viaţă ; ele au rămas în mine ca imagini răzleţe, hrănindu-mi, e adevărat, viaţa cu amintiri şi emoţii dar fără să umple golul, pustiul din cultura mea.

Îmi spune că sînt lipsită de curiozitate, dar nu e-adevărat. Încerc un sentiment de curiozitate pentru puţine, foarte puţine lucruri ; şi cînd le-am cunoscut, păstrez din ele cîte o imagine

răzleaţă, cadenţa unei fraze sau a unui cuvînt. Dar universul meu, unde se ivesc asemenea cadenţe şi imagini, izolate una de alta şi nu legate de vreo urzeală dacă nu tainică, mie însămi necunoscută şi nevăzută, este arid şi melancolic. Universul lui, dimpotrivă, este de un verde luxuriant şi bogat populat şi cultivat, o cîmpie fertilă şi irigată, unde răsar păduri, păşuni, livezi şi sate.

Pentru mine orice activitate este în cel mai înalt grad dificilă, obositoare, nesigură. Sînt foarte leneşă şi, dacă vreau să realizez ceva, am o nevoie absolută de a trîndăvi ore îndelungate întinsă pe divan. El nu trîndăveşte niciodată, face întotdeauna ceva ; scrie foarte repede la maşină, cu radioul deschis ; cînd se duce după-amiaza să se odihnească, are cu el şpalturi de corectat sau o carte plină de adnotări ; vrea, în aceeaşi zi, să mergem la cinematograf, apoi la o recepţie şi apoi la teatru. Reuşeşte să facă, şi să mă facă să fac, într-o singură zi, o sumedenie de lucruri diferite ; să se întîlnească cu oamenii cei mai feluriţi ; şi dacă eu sînt singură şi încerc să fac ca el, nu realizez nimic, pentru că acolo unde aveam de gînd să stau o jumătate de oră, rămîn blocată toată după-amiaza, sau pentru că mă rătăcesc şi nu găsesc străzile, sau pentru că persoana cea mai plicticoasă şi pe care doream cel mai puţin s-o întîlnesc, mă tîrăşte cu ea în locul unde doream cel mai puţin să mă duc.

Dacă-i povestesc cum s-a desfăşurat o după-amiază de-a mea, găseşte că este o după-amiază

cu totul ratată şi se amuză, mă tachinează şi se supără ; şi spune că eu, fără el, nu sînt bună de nimic.

Eu nu ştiu să-mi împart timpul. El ştie.

Lui îi plac recepţiile. Se duce îmbrăcat în culori deschise, cînd toţi sînt îmbrăcaţi în culori închise ; gîndul de a-şi schimba costumul, ca să se ducă la o recepţie, nici nu-i trece prin cap. Se duce chiar şi cu impermeabilul lui vechi şi cu pălăria lui pleoştită ; o pălărie de fetru pe care şi-a cumpărat-o la Londra şi pe care o poartă trasă pe ochi. Stă acolo numai o jumătate de oră ; îi place, timp de o jumătate de oră, să stea de vorbă, cu un pahar în mînă ; mănîncă multe prăjituri, eu aproape nici una fiindcă, văzîndu-l pe el mîncînd atîtea, îmi zic că cel puţin eu, din politeţe şi rezervă, trebuie să mă abţin de la mîncare ; după o jumătate de oră, cînd încep să mă acomodez puţin şi să mă simt bine, el devine nerăbdător şi mă ia de acolo.

Eu nu ştiu să dansez, iar el ştie.

Nu ştiu să scriu la maşină ; şi el ştie.

Nu ştiu să conduc maşina. Dacă îi propun să-mi scot şi eu carnet, nu vrea. Spune că tot n-aş reuşi niciodată. Cred că îi place să depind, sub multe aspecte, de el.

Eu nu ştiu să cînt şi el ştie. Este bariton. Dacă ar fi studiat canto, ar fi poate un cîntăreţ celebru.

Dacă ar fi învăţat muzica, ar fi devenit poate un dirijor de orchestră. Cînd ascultă discurile, dirijează orchestra cu un creion. În acelaşi timp scrie la maşină şi răspunde la telefon. Este un om care reuşeşte să facă mai multe lucruri în acelaşi timp.

Este profesor şi cred că-şi face bine meseria. Ar fi putut să facă multe meserii. Dar nu regretă nici una din meseriile pe care nu le-a făcut. Eu n-aş fi putut să fac decît o meserie, o singură meserie ; meseria pe care am ales-o şi pe care o fac aproape din copilărie. Nici eu nu regret nici una din meseriile pe care nu le-am făcut ; dar eu tot n-aş fi ştiut să fac nici una.

Eu scriu povestiri şi am lucrat cîţiva ani la o editură.

Nu lucram prost, dar nici bine. Totuşi îmi dădeam seama că poate n-aş fi ştiut să lucrez în nici o altă parte. Aveam raporturi de prietenie cu tovarăşii mei de lucru şi cu şeful meu. Simţeam că, dacă n-aş fi avut în jurul meu aceste raporturi de prietenie, m-aş fi ofilit şi n-aş mai fi ştiut să lucrez.

Am nutrit îndelung în ascuns ideea de a putea, într-o zi, să lucrez la scenarii pentru cinema. Totuşi n-am avut niciodată ocazia sau n-am ştiut s-o caut. Acum am pierdut speranţa de a lucra vreodată la scenarii. El a lucrat la scenarii o vreme, cînd era mai tînăr. A lucrat şi el la o editură. A scris povestiri. A făcut toate lucrurile pe care le-am făcut eu şi multe altele pe deasupra.

Imită foarte bine oamenii, mai ales pe o bătrînă contesă. Poate ar fi reuşit să se facă şi actor.

O dată, la Londra, a cîntat într-un teatru. Era Iov. A trebuit să închirieze un frac ; şi stătea acolo, în frac, în faţa unui soi de pupitru ; şi cînta. Cînta cuvintele lui Iov, ceva între recitare şi canto. Eu, într-o lojă, muream de frică. Îmi era frică să nu se încurce sau să nu-i cadă pantalonii de la frac.

Era înconjurat de oameni în frac şi de doamne în rochii de seară, care erau îngerii şi diavolii şi celelalte personaje din *Iov*.

A fost un mare succes şi i s-a spus că e foarte talentat.

Dacă eu aş fi iubit muzica, aş fi iubit-o cu pasiune. Însă nu o înţeleg şi la concerte, unde uneori mă obligă să-l însoţesc, nu sînt atentă şi mă gîndesc la ale mele. Sau cad într-un somn adînc.

Îmi place să cînt. Nu ştiu să cînt şi cînt foarte fals ; cînt totuşi, uneori, foarte încet, cînd sînt singură. Ştiu, fiindcă mi-au spus alţii, cît de fals cînt ; vocea mea trebuie să fie ca mieunatul unei pisici. Dar eu însămi nu-mi dau seama de nimic ; şi simt, cînd cînt, o mare plăcere. El, dacă mă aude, mă imită ; spune că acest cîntat al meu este în afara muzicii ; ceva inventat de mine.

Cînd eram copil mîrîiam nişte crîmpeie de melodie inventate de mine. Era o lungă melopee tînguitoare care îmi umplea ochii de lacrimi.

Nu-mi pasă că nu înţeleg pictura, artele figurative ; dar sufăr că nu iubesc muzica pentru că mi se pare că spiritul meu suferă din lipsa acestei iubiri. Totuşi nu e nimic de făcut ; nu voi înţelege muzica niciodată, niciodată nu o voi iubi. Dacă uneori aud o muzică ce-mi place, nu ştiu să mi-o reamintesc ; şi atunci cum aş putea să iubesc un lucru pe care nu ştiu să-l ţin minte ?

Dintr-un cîntec îmi aduc aminte cuvintele. Pot să repet la infinit cuvintele care îmi plac. Repet şi melodia ce le însoţeşte, în felul meu, cu mieunatul meu ; şi simt miorlăind aşa un fel de fericire.

Mi se pare că, scriind, urmez o cadenţă şi un metru muzical. Poate muzica era foarte aproape de universul meu, şi universul meu, cine ştie de ce, n-a primit-o.

Toată ziua la noi în casă se aude muzică. El ţine toată ziua radioul deschis. Sau pune discuri. Eu protestez din cînd în cînd, cer puţină linişte ca să pot lucra ; dar el spune că o muzică atît de frumoasă este desigur binefăcătoare pentru orice muncă. Şi-a cumpărat un număr nemaipomenit de discuri. Are, spune el, una din cele mai frumoase discoteci din lume.

Dimineaţa, în halat de baie, cu apa picurînd încă de pe el, deschide radioul, se aşază la maşina de scris şi îşi începe ziua laborioasă, furtunoasă şi gălăgioasă. Este în toate supraabundent ; umple cada de baie pînă se revarsă ; umple ceainicul şi ceaşca de ceai pînă dă pe

afară. Are un număr excesiv de mare de cămăşi şi cravate. Rar, însă, cumpără pantofi.

Spune mama lui că, de copil, era un model de ordine şi de exactitate ; şi se pare că, o dată, la ţară, într-o zi de ploaie, cînd trebuia să traverseze nişte şanţuri pline de noroi cu ghetuţe albe şi hăinuţă albă, la sfîrşitul plimbării era tot imaculat şi fără o singură pată de noroi pe haină şi pe ghetuţe. Acum nu mai este în el nici o urmă din cel de altădată, din copilul imaculat. Hainele lui sînt întotdeauna pline de pete. A devenit foarte dezordonat.

Păstrează însă, cu îndărătnicie, toate recipisele de la gaz. Găsesc prin sertare străvechi recipise de gaz, din locuinţe de unde am plecat de mult, pe care el refuză să le arunce.

Găsesc şi nişte ţigări de foi, foarte vechi şi zbîrcite, şi ţigarete din lemn de cireş.

Eu fumez ţigări *Stop*, lungi, fără filtru. El, cîteodată, ţigări din acelea de foi.

Eu sînt foarte dezordonată. Am devenit, însă, îmbătrînind, dornică de ordine şi cîteodată fac cu mare zel ordine în dulapuri. Cred că îmi aduc aminte de mama. Fac ordine în dulapurile de rufe, de cuverturi şi acopăr toate sertarele, vara, cu pînze albe. Rar fac ordine în hîrtiile mele deoarece mama, care nu obişnuia să scrie, nu avea hîrtii. Ordinea mea şi dezordinea mea sînt pline de păreri de rău, de remuşcări, de sentimente complexe. La el dezordinea este triumfală. A hotărît că, pentru un om ca el, care studiază, a avea masa în dezordine este legitim şi just.

El nu îndreaptă în mine nehotărîrea, nesiguranța în orice acțiune, sentimentul de vină. Are obiceiul să rîdă și să mă tachineze pentru fiecare acțiune a mea cît de mică. Dacă mă duc să fac piața, el, uneori pe furiș, mă urmărește și mă spionează. Apoi mă tachinează pentru felul cum am făcut tîrguielile, pentru felul cum am cîntărit portocalele în mînă, alegînd cu grijă, spune el, pe cele mai proaste din toată piața ; își bate joc pentru că mi-a trebuit o oră ca să fac piața, am cumpărat de la o tarabă ceapa, de la alta țelina și de la alta fructele. Uneori face el piața, ca să-mi demonstreze cum poate fi făcută rapid ; cumpără totul de la o singură tarabă, fără nici o ezitare ; și face în așa fel încît i se trimite coșul acasă. Nu cumpără țelină pentru că nu poate s-o sufere.

Astfel am mai mult ca oricînd bănuiala că greșesc în tot ceea ce fac. Dacă însă o dată descopăr că el este acela care greșește, i-o repet pînă la exasperare. Fiindcă eu, uneori, sînt foarte plicticoasă.

Furiile lui sînt neprevăzute și se revarsă ca spuma de bere. Furiile mele sînt tot neprevăzute. Dar ale lui se evaporează imediat ; ale mele, dimpotrivă, lasă o trenă jeluitoare și insistentă, foarte plicticoasă cred, un fel de mieunat amar.

Plîng, uneori, în vîltoarea furiilor sale ; și plînsul meu, în loc să-l înduioșeze și să-l calmeze, îl face să turbeze și mai tare. Spune că plînsul meu este doar o comedie ; și poate este

adevărat. Pentru că eu, cu toate lacrimile mele şi furiile lui, sînt pe deplin liniştită.

Pentru durerile mele reale nu plîng niciodată. Într-o vreme, în furiile mele, obişnuiam să arunc pe jos farfurii şi vase de bucătărie. Dar acuma nu. Poate pentru că am îmbătrînit şi furiile mele sînt mai puţin violente ; şi apoi n-aş îndrăzni să mă ating de farfuriile noastre, care îmi sînt dragi, şi pe care le-am cumpărat într-o zi la Londra, la „Portobelloroad."

Preţul acestor farfurii şi al multor alte lucruri pe care le-am cumpărat, a suferit, în memoria lui, o mare scădere. Fiindcă îi place să-şi spună că a cheltuit puţin şi că a făcut o afacere bună. Eu ştiu preţul acelui serviciu de masă, a fost şaisprezece lire sterline ; dar el spune douăsprezece. Tot aşa şi pentru tabloul cu regele Lear, care se află în sufrageria noastră ; un tablou pe care el l-a cumpărat tot la „Portobello", şi pe care l-a curăţat cu ceapă şi cartofi ; şi acuma spune că l-a plătit cu un preţ pe care eu mi-l amintesc mult mai mare.

Acum cîţiva ani a cumpărat la „standard" douăsprezece covoraşe de pus în faţa patului. Le-a cumpărat pentru că erau ieftine şi i se părea că trebuie să facă provizie ; le-a cumpărat din spirit polemic, găsind că eu nu eram în stare să cumpăr nimic pentru casă. Aceste covoraşe din preş de culoarea drojdiei de struguri au devenit în scurtă vreme respingătoare ; au devenit de o rigiditate cadaverică ; şi eu le uram, văzîndu-le atîrnate pe sîrma din balconul

de la bucătărie. Obişnuiam să i le reproşez, ca un exemplu de cheltuială nesăbuită ; dar el spunea că costaseră puţin, foarte puţin, aproape nimic. A trebuit mult timp pînă să reuşesc să le arunc ; fiindcă erau atît de multe, şi fiindcă în momentul cînd să le arunc mă gîndeam că ar putea servi drept otrepe. Atît lui, cît şi mie ne vine greu să aruncăm lucrurile ; la mine trebuie să fie un spirit semit de conservare, şi rodul marii mele nehotărîri ; la el trebuie să fie o apărare împotriva lipsei de cumpătare şi a impulsivităţii sale.

El obişnuieşte să cumpere bicarbonat şi aspirină în cantităţi mari.

Uneori e bolnav de misterioasele lui indispoziţii ; nu ştie să explice ce simte ; stă o zi în pat, înfofolit în pături ; nu i se vede decît barba şi vîrful nasului său roşu. Ia atunci bicarbonat şi aspirină în doze de cal ; şi spune că eu nu pot să-l înţeleg pentru că eu, eu sînt întotdeauna sănătoasă, sînt ca acei călugări rotofei şi voinici care se expun fără pericol vîntului şi intemperiilor ; el însă este fin şi delicat, şi suferă de boli misterioase. Pe urmă seara nu mai are nimic şi se duce la bucătărie să-şi fiarbă tăiţeii.

Cînd era tînăr, era frumos, slab, subţirel, nu avea pe atunci barbă, ci o mustaţă lungă şi moale ; şi semăna cu actorul Robert Donat. Aşa era acum aproape douăzeci de ani, cînd l-am cunoscut ; şi purta, îmi amintesc, nişte bluze cadrilate, elegante, de flanelă. M-a condus, îmi

amintesc, într-o seară, la pensiunea unde locuiam atunci ; am mers împreună pe *via* Nazionale. Eu mă simţeam de pe atunci foarte bătrînă, împovărată de experienţă şi de greşeli ; şi el mi se părea un băieţandru, departe de mine cu o mie de secole. Ce ne-am spus în seara aceea, pe *via* Nazionale, nu pot să-mi amintesc ; presupun că nimic important ; ideea că aveam să devenim, într-o zi, soţ şi soţie era la o mie de secole de mine. Apoi ne-am pierdut din vedere ; şi cînd ne-am întîlnit din nou nu mai semăna cu Robert Donat, ci mai curînd cu Balzac. Cînd ne-am întîlnit din nou, mai purta încă bluze cadrilate, dar acum, purtate de el, păreau accesorii pentru o expediţie polară ; acuma avea barbă şi pe cap acea pleoştită pălărioară din fetru de lînă ; văzîndu-l, totul te făcea să te gîndeşti la o apropiată plecare spre Polul Nord. Fiindcă, cu toate că îi este mereu atît de cald, adeseori se îmbracă de parcă ar avea în jur zăpadă, gheaţă şi urşi albi ; sau se îmbracă, dimpotrivă, ca un plantator de cafea din Brazilia ; dar întotedauna se îmbracă altfel decît toţi ceilalţi.

Dacă îi reamintesc vechea noastră plimbare pe *via* Nazionale spune că îşi aduce aminte, dar eu ştiu că minte şi nu-şi aminteşte nimic ; iar eu uneori mă întreb dacă noi eram acele două fiinţe, acum aproape douăzeci de ani, de pe *via* Nazionale ; două fiinţe care au vorbit atît de politicos, de civilizat, în soarele care apu-

nea ; care au vorbit poate puţin despre toate şi despre nimic ; doi interlocutori amabili, doi tineri intelectuali la plimbare ; atît de tineri, atît de bine crescuţi, atît de distraţi, atît de dispuşi să-şi facă unul despre altul o părere binevoitoare, atît de dispuşi să-şi ia rămas bun unul de la altul pentru totdeauna, în acel asfinţit, la acel colţ de stradă.

FIUL OMULUI

A fost războiul şi lumea a văzut năruindu-se atîtea case şi acuma nu se mai simte sigură în casă aşa cum era altădată liniştită şi sigură. Este ceva de care nu te vindeci şi vor trece anii dar nu ne vom vindeca niciodată. Chiar dacă avem din nou o lampă pe masă şi o mică glastră de flori şi portretele celor dragi, nu ne mai încredem în nici unul dintre aceste lucruri deoarece a trebuit să le părăsim o dată pe neaşteptate sau le-am căutat în zadar printre dărîmături.

Este inutil să crezi că ne putem vindeca de douăzeci de ani ca aceia pe care i-am trăit. Acela dintre noi care a fost un persecutat nu-şi va regăsi niciodată liniştea. Dacă noaptea zbîrnîie soneria, pentru noi nu poate însemna decît cuvîntul „siguranţă". Şi este inutil să ne spunem şi să ne repetăm nouă înşine că acum înapoia cuvîntului „siguranţă" se află, poate, chipuri de prieteni cărora le putem cere asistenţă şi ocrotire. În noi acel cuvînt generează întotdeauna neîncredere şi spaimă. Dacă mă uit la copiii mei cînd dorm, mă gîndesc uşurată că nu va trebui să-i trezesc noaptea şi să fug. Dar nu este o uşurare deplină şi profundă. Mi se pare întotdeauna că într-o zi sau alta va trebui din

nou să ne sculăm noaptea şi să fugim, şi să lăsăm totul în urma noastră, odăi liniştite şi scrisori şi amintiri şi haine.

O dată îndurată, experienţa răului nu se mai uită. Cine a văzut casele năruindu-se ştie prea bine ce bunuri labile sînt glastrele de flori, tablourile, pereţii albi. Ştie prea bine din ce este făcută o casă. O casă este făcută din cărămizi şi var şi se poate nărui. O casă nu este foarte solidă. Se poate nărui dintr-o clipă într-alta. Dincolo de luminoasele glastre de flori, dincolo de ceainice, de covoare, de podele lustruite cu ceară, este cealaltă faţă adevărată a casei, faţa atroce a casei năruite.

Nu ne vom mai vindeca de acest război. Zadarnic. Nu vom mai fi niciodată oameni senini, oameni care gîndesc şi studiază şi îşi orînduiesc viaţa în linişte. Vedeţi ce au făcut din casele noastre. Vedeţi ce au făcut din noi. Nu vom mai fi niciodată oameni liniştiţi.

Am cunoscut realitatea sub faţa ei cea mai întunecată. Acum nici nu ne mai scîrbeşte. Mai sînt încă unii care se plîng de faptul că scriitorii se folosesc de un limbaj amar şi violent, că povestesc lucruri dure şi triste, că prezintă realitatea în hotarele ei cele mai jalnice.

Noi nu putem minţi în cărţi şi nu putem minţi în nici unul din lucrurile pe care le facem. Şi poate acesta este singurul bine pe care ni l-a adus războiul. Să nu minţim şi să nu tolerăm ca alţii să ne mintă. Aşa sîntem acuma noi tinerii, aşa este generaţia noastră. Ceilalţi, mai bătrîni, sînt încă foarte îndrăgostiţi de minciună,

de voalurile şi măştile cu care se înconjoară realitatea. Limbajul nostru îi întristează şi îi jigneşte. Nu înţeleg atitudinea noastră faţă de realitate. Noi sîntem aproape de lucruri în substanţa lor. Este singurul bun pe care ni l-a dat războiul, dar ni l-a dat numai nouă, tinerilor. Celorlalţi, mai vîrstnici ca noi, nu le-a dat decît nesiguranţă şi frică. Şi nouă, tinerilor, ne este frică, şi noi ne simţim nesiguri în casele noastre, dar nu sîntem fără apărare în faţa acestei frici. Avem o duritate şi o forţă pe care ceilalţi, înaintea noastră, nu le-au cunoscut niciodată.

Pentru unii războiul a început numai cu războiul, cu casele năruite şi cu nemţii, dar pentru alţii a început mai înainte, încă din primii ani ai fascismului şi în felul acesta acel sentiment de nesiguranţă şi de pericol neîncetat este încă şi mai mare. Pericolul, sentimentul că trebuie să te ascunzi, sentimentul că trebuie să părăseşti pe neaşteptate căldura patului şi a caselor, pentru atîţia dintre noi a început cu mulţi ani în urmă. S-a strecurat în distracţiile tinereşti, ne-a urmărit pe băncile şcolii şi ne-a învăţat să vedem duşmani peste tot. Aşa a fost pentru atîţia dintre noi, în Italia şi aiurea, şi credeam că într-o bună zi vom putea merge în pace pe străzile oraşelor noastre, dar astăzi cînd poate am putea să mergem în pace, astăzi noi ne dăm seama că nu ne-am vindecat de răul acela. Aşadar sîntem nevoiţi să căutăm mereu forţe noi, mereu o nouă duritate de contrapus oricărei realităţi. Sîntem împinşi să căutăm o seninătate

lăuntrică ce nu răsare din covoare şi din glastre de flori.

Nu există pace pentru fiul omului. Vulpile şi lupii au vizuinele lor, dar fiul omului n-are unde să-şi pună capul. Generaţia noastră este o generaţie de oameni. Nu este o generaţie de vulpi şi de lupi. Fiecare dintre noi ar dori foarte mult să-şi pună capul undeva, fiecare ar dori o mică vizuină uscată şi caldă. Dar nu există pace pentru fiii oamenilor. Fiecare dintre noi o dată în viaţa lui şi-a făcut iluzia că poate să adoarmă pe ceva, să pună stăpînire pe o certitudine oarecare, pe o credinţă oarecare şi să-şi odihnească mădularele. Dar toate certitudinile de atunci ne-au fost smulse şi credinţa nu este niciodată ceva pe care să poţi în sfîrşit aţipi.

Şi sîntem oameni fără lacrimi acum. Ceea ce-i înduioşa pe părinţii noştri nu ne mai înduioşează de loc. Părinţii noştri şi oamenii mai bătrîni ca noi ne dojenesc pentru felul cum ne creştem copiii. Ar vrea să ne minţim copiii aşa cum ne minţeau ei pe noi. Ar vrea ca copiii noştri să se joace cu păpuşi de pluş în odăi drăguţe, proaspăt zugrăvite în roz, cu pomişori şi iepuraşi pictaţi pe pereţi. Ar vrea să înconjurăm cu văluri şi cu minciuni copilăria lor, să le ascundem cu grijă realitatea în adevărata ei substanţă. Dar noi n-o putem face. N-o putem face cu nişte copii pe care i-am trezit noaptea şi i-am îmbrăcat convulsiv în întuneric, ca să fugim sau să ne ascundem, sau pentru că sirena de alarmă sfîrteca cerul. N-o putem face cu nişte copii care au văzut spaima şi oroarea pe

faţa noastră. Noi nu ne putem apuca să povestim acestor copii că i-a adus barza sau să spunem despre cine a murit că este plecat într-o călătorie lungă.

Este o prăpastie iremediabilă între noi şi generaţiile de mai înainte. Pericolele lor erau derizorii şi casele lor se prăbuşeau foarte rar. Cutremure şi incendii nu erau fenomene care să se producă continuu şi pentru toţi. Femeile tricotau şi comandau masa bucătăresei şi îşi primeau prietenele în case ce nu se prăbuşeau. Fiecare medita şi studia şi se îngrijea să-şi orînduiască viaţa în pace. Erau alte timpuri şi poate se trăia bine. Dar noi sîntem legaţi de această teamă a noastră şi, în fond, bucuroşi de destinul nostru de oameni.

MESERIA MEA

Meseria mea este aceea de a scrie şi o ştiu bine şi de multă vreme. Sper să nu fiu înţeleasă greşit : despre valoarea a ceea ce pot scrie nu ştiu nimic. Ştiu că a scrie este meseria mea. Cînd mă apuc să scriu, mă simt extraordinar de la largul meu şi mă mişc într-un element pe care am impresia că-l cunosc extraordinar de bine ; întrebuinţez instrumente ce-mi sînt cunoscute şi familiare şi le simt sigure în

mîinile mele. Dacă fac orice alt lucru, dacă învăţ o limbă străină, dacă încerc să învăţ istoria sau geografia sau stenografia sau dacă încerc să vorbesc în public sau să tricotez sau să călătoresc, sufăr şi mă întreb într-una cum fac ceilalţi astfel de lucruri ; întotdeauna mi se pare că trebuie să existe un mod potrivit pentru a face aceste lucruri, pe care ceilalţi îl cunosc şi eu nu. Şi îmi pare că sînt surdă şi oarbă şi simt ca un fel de greaţă în mine. Cînd scriu, dimpotrivă, nu mă gîndesc niciodată că există poate un mod mai potrivit de care se folosesc ceilalţi scriitori. Nu-mi pasă de loc cum fac ceilalţi scriitori. Să ne înţelegem, eu pot scrie numai povestiri. Dacă încerc să scriu un studiu de critică sau un articol pentru un ziar la comandă, merge destul de prost. Trebuie să caut cu trudă, ca în afara mea, ceea ce scriu atunci. Pot s-o fac ceva mai bine decît să învăţ o limbă străină sau să vorbesc în public, dar numai ceva mai bine. Şi am întotdeauna impresia că-mi înşel aproapele cu vorbe luate cu împrumut sau şterpelite de ici, de colo. Şi sufăr şi mă simt în exil. În schimb, cînd scriu o povestire sînt ca unul care se află în patrie, pe străzi cunoscute din copilărie şi printre zidurile şi copacii care sînt ai lui. Meseria mea este să scriu povestiri, lucruri inventate ori lucruri pe care mi le amintesc din viaţa mea, dar oricum povestiri, lucruri unde nu e vorba de cultură ci numai de memorie şi de fantezie. Aceasta este meseria mea şi o voi face pînă la moarte. Sînt foarte

mulţumită de această meserie şi n-aş schimba-o pentru nimic în lume. Am înţeles că este meseria mea cu multă vreme în urmă. Între cinci şi zece ani încă mă îndoiam, şi îmi închipuiam că voi putea ori să pictez, ori să cuceresc nişte ţări în goana calului, ori să inventez nişte maşini noi foarte importante. Dar de la zece ani am ştiut-o mereu şi trudeam cum puteam la romane şi poezii. Mai păstrez încă acele poezii. Primele sînt stîngace şi cu versurile greşite, dar destul de amuzante; în schimb cu cît trecea timpul făceam poezii tot mai puţin stîngace, dar tot mai plicticoase şi idioate. Eu însă nu ştiam şi îmi era ruşine de poeziile stîngace, în schimb cele nu aşa de stîngace dar idioate mi se păreau foarte frumoase, mă gîndeam mereu că într-o bună zi vreun poet celebru le va descoperi şi le va publica şi va scrie lungi articole despre mine, îmi închipuiam cuvinte şi fraze din acele articole şi le scriam în sinea mea în întregime. Mă gîndeam că voi dobîndi premiul Fracchia. Auzisem că exista acest premiu pentru scriitori. Neputînd publica poeziile mele în volum, fiindcă pe atunci nu cunoşteam nici un poet celebru, le copiam frumos pe un caiet şi desenam o floricică pe frontispiciu şi făceam tabla de materii şi tot. Ajunsesem să scriu poezii cu multă uşurinţă. Scriam aproape una pe zi. Îmi dădusem seama că, dacă n-aveam poftă să scriu, era de ajuns să citesc poezii de Pascoli, sau de Gozzano sau de Corazzini pentru ca pofta să-mi vină imediat. Îmi ieşeau sau pascoliene, sau gozzaniene sau corazziniene, şi la

urmă foarte dannunziene, cînd am descoperit că exista şi el. Totuşi nu mă gîndeam niciodată că voi scrie poezii toată viaţa, voiam, mai devreme sau mai tîrziu, să scriu romane. În anii aceia am scris trei sau patru. Unul era intitulat „Marion sau ţigăncuşa" şi un altul intitulat „Molly şi Dolly" (umoristic şi poliţist) şi încă unul intitulat „O femeie" (dannunzian : la persoana a doua : povestea unei femei părăsite de soţ : îmi amintesc că era o bucătăreasă negresă) şi apoi unul foarte lung şi complicat, poveşti teribile cu fete răpite şi caleşti, îmi era chiar frică să-l scriu cînd eram singură în casă ; nu-mi amintesc nimic, îmi amintesc numai că era o frază care îmi plăcea foarte mult şi mi-au dat lacrimile cînd am scris-o : „El zise : Ah ! pleacă, Isabella". Capitolul se termina cu această frază care era foarte importantă pentru că o rostea bărbatul care era îndrăgostit de Isabella fără să ştie, încă nu şi-o mărturisise nici sieşi. Nu-mi amintesc nimic despre acel bărbat, parcă avea o barbă roşcată, Isabella avea păr lung negru cu reflexe albăstrii, altceva nu ştiu ; ştiu că mult timp mă cuprindea un fior de bucurie cînd repetam în sinea mea : „Ah ! pleacă, Isabella !" Repetam adeseori şi o frază pe care o găsisem într-un roman foileton în *Stampa* şi care spunea aşa : „Asasin al lui Gilonne, unde mi-ai dus copilul?" Dar de romanele mele nu eram atît de sigură ca de poezii. Recitîndu-le, descopeream întotdeauna o parte slabă, ceva greşit care strica tot şi pe care îmi era imposibil să-l modific. Deocamdată mă tot încurcam între modern şi vechi,

nu reuşeam să le situez bine în timp ; ba erau mănăstiri şi caleşti şi o atmosferă de revoluţie franceză, ba erau poliţişti cu vînă de bou ; şi deodată apărea o mică burghezie cenuşie cu maşini de cusut şi pisici ca în cărţile Carolei Prosperi, şi alături de mănăstiri şi caleşti nu mergeau de loc. Oscilam între Carola Prosperi şi Victor Hugo şi povestirile lui Nick Carter ; nu ştiam prea bine ce voiam să fac. Îmi plăcea foarte mult şi Annie Vivanti. Este o frază în *Devoratorii,* cînd ea îi scrie necunoscutului şi îi spune : „Rochia mea e cernită". Şi aceasta e o frază pe care am repetat-o multă vreme în sinea mea. În timpul zilei murmuram aceste fraze ce-mi plăceau atîta : „Asasin al lui Gilonne", „pleacă, Isabella", „rochia mea e cernită" şi mă simţeam nespus de fericită.

Mi-era uşor să scriu poezii. Poeziile mele îmi plăceau foarte mult, mi se păreau aproape perfecte. Nu înţelegeam ce diferenţă era între ele şi poeziile adevărate, publicate, ale poeţilor adevăraţi. Nu înţelegeam de ce, cînd le dădeam de citit fraţilor mei, rîdeau şi îmi spuneau că mai bine aş fi învăţat la limba greacă. Îmi ziceam că poate fraţii mei nu prea se pricepeau la poezie. Între timp trebuia să mă duc la şcoală şi să învăţ greaca, latina, matematica, istoria, şi sufeream mult şi mă simţeam în exil. Îmi petreceam zilele scriindu-mi poeziile şi copiindu-le în caiete, şi nu-mi făceam lecţiile şi atunci puneam ceasul să sune la cinci dimineaţa. Ceasul suna dar eu nu mă trezeam. Mă trezeam la şapte cînd nu mai era timp de învăţat

şi trebuia să mă îmbrac ca să merg la şcoală. Nu eram mulţumită, îmi era mereu o frică teribilă şi aveam o senzaţie de dezordine şi de vină. La şcoală învăţam istoria în ora de latină, greaca în ora de istorie, şi aşa mereu şi nimic nu se prindea de mine. O bună bucată de vreme m-am gîndit că merita osteneala, fiindcă poeziile mele erau atît de frumoase, dar la un moment dat mi s-a strecurat în suflet îndoiala că n-ar fi chiar atît de frumoase şi am început să mă plictisesc scriindu-le, căutînd subiectele cu efort, şi mi se părea că am epuizat toate subiectele posibile, că am întrebuinţat toate cuvintele şi toate rimele ; speranţa — constanţa, paner — mister, vînt — cuvînt, aroganţa — speranţa. Nu mai găseam nimic de spus. Atunci a început o perioadă foarte urîtă pentru mine, şi îmi petreceam după-amiaza bîjbîind printre cuvinte care nu-mi mai făceau nici o plăcere, cu un sentiment de vină şi de ruşine cînd mă gîndeam la şcoală ; nu-mi trecea niciodată prin cap că mi-am greşit meseria, de scris voiam să scriu, numai nu puteam să înţeleg de ce dintr-o dată zilele îmi deveniseră atît de aride şi sărace în cuvinte.

Primul lucru serios pe care l-am scris a fost o povestire. O povestire scurtă, de cinci sau şase pagini ; mi-a ieşit aşa ca prin minune, într-o seară, şi cînd m-am dus să mă culc eram obosită, buimăcită şi uimită. Aveam impresia că este ceva serios, primul lucru serios pe care îl făcusem vreodată ; poeziile şi romanele cu

fete şi caleşti mi se păreau deodată foarte departe, într-o epocă apusă pentru totdeauna, fiinţe naive şi ridicole dintr-o altă epocă. În această povestire existau într-adevăr personaje. Isabella şi bărbatul cu barba roşcată nu erau personaje ; eu nu ştiam nimic despre ei, în afară de frazele şi de cuvintele de care mă folosisem pentru ei, şi erau lăsaţi la voia întîmplării şi a toanelor voinţei mele. Cuvintele şi frazele de care mă foloseam pentru ei le pescuisem la întîmplare ; era ca şi cum aş fi avut un sac şi aş fi tras din el la întîmplare cînd o barbă, cînd o bucătăreasă negresă sau altceva care putea să fie folosit. De data aceasta în schimb nu fusese un joc. De data aceasta inventasem persoane cu nume pe care nu mi-ar fi fost posibil să le schimb : nimic din ele n-aş fi putut schimba şi ştiam o sumedenie de amănunte despre ele, ştiam cum le fusese viaţa pînă în ziua povestirii mele, chiar dacă în povestire nu vorbisem de ea fiindcă nu fusese necesar. Şi ştiam totul despre casă, despre pod şi despre lună şi despre rîu. Aveam atunci şaptesprezece ani şi căzusem la latină, la greacă şi la matematică. Plînsesem mult cînd aflasem. Dar acuma că îmi scrisesem povestirea, nu-mi mai era aşa de ruşine. Era vară, o noapte de vară. Fereastra era deschisă spre grădină şi fluturi întunecaţi zburau în jurul lămpii. Îmi scrisesem povestirea pe hîrtie cu pătrăţele şi mă simţisem fericită cum nu mi se mai întîmplase în viaţa mea, şi bogată în gînduri şi cuvinte. Bărbatul se numea Maurizio şi

femeia se numea Anna şi copilul se numea Villi şi mai era şi podul şi luna şi rîul. Aceste lucruri existau în mine. Iar bărbatul şi femeia nu erau nici buni, nici răi, ci comici şi cam prăpădiţi, şi îmi părea pe atunci că descopăr că aşa trebuie să fie întotdeauna oamenii din cărţi, comici şi prăpădiţi laolaltă. Povestirea aceea mi se părea frumoasă din orice parte o priveam ; n-avea nici o greşeală ; totul se întîmpla la timp, în momentul potrivit. Acuma mi se părea că aş putea să scriu milioane de povestiri.

Şi am scris într-adevăr un număr oarecare, la intervale de o lună sau două, unele destul de frumoase şi unele nu. Am descoperit atunci că oboseşti cînd scrii un lucru în mod serios. Dacă nu oboseşti este un semn prost. Nu poţi spera că vei scrie ceva serios aşa cu uşurinţă, parcă cu o singură mînă, zburătăcind ici şi colo ca un fluture. N-o poţi scoate la capăt aşa de uşor. Cînd scrii un lucru serios, te prinzi în laţul lui, te cufunzi în el pînă la gît ; şi dacă ai sentimente foarte puternice care-ţi tulbură inima, dacă eşti foarte fericit sau foarte nefericit din vreo pricină oarecare, să zicem terestră, care n-are nimic de-a face cu ceea ce scrii, atunci, dacă ceea ce scrii este autentic şi demn de viaţă, orice alt sentiment adoarme în tine. Nu poţi spera să-ţi păstrezi neatinsă şi proaspătă scumpa ta fericire, sau scumpa ta nefericire, totul se îndepărtează şi piere şi eşti singur cu pagina ta, nici o fericire şi nici o nefericire nu poate dăinui în tine dacă nu este strict legată de această pagină a ta ; nu posezi nimic altceva

şi nu aparţii altora şi, dacă nu ţi se întîmplă aşa, atunci e semn că pagina ta n-are nici o valoare.

Pentru un timp, aşadar, o perioadă care a durat cam şase ani, am scris nişte povestiri scurte. Întrucît descoperisem că existau personajele, mi se părea că a avea un personaj este de ajuns pentru a face o povestire. Aşa că tot timpul vînam personaje, priveam lumea în tramvai şi pe stradă, şi cînd găseam o figură ce mi se părea potrivită să figureze într-o povestire, ţeseam în jurul ei particularităţi morale şi o mică poveste. Vînam şi amănunte despre îmbrăcămintea şi aspectul oamenilor sau despre interioarele caselor sau despre locuri ; dacă intram într-o odaie nouă mă străduiam s-o descriu în gînd şi mă străduiam să găsesc vreun amănunt mărunt care ar fi de efect într-o povestire. Aveam un carneţel unde scriam unele amănunte pe care le descoperisem, sau mici comparaţii sau episoade pe care speram să le pun în povestiri. În carneţel scriam de exemplu aşa : „El ieşea din baie tîrînd după el, ca o coadă lungă, cordonul halatului de baie ". „Ce rău pute closetul în casa asta — îi spuse fetiţa. Cînd mă duc acolo, nu respir de loc, adaugă cu tristeţe". „Buclele sale ca nişte ciorchini de struguri". „Cuverturi roşii şi negre pe patul desfăcut". „Faţă palidă ca un cartof curăţat". Totuşi am descoperit că aceste fraze îmi foloseau rar cînd scriam o povestire. Carneţelul devenea un fel de muzeu de fraze, cu totul cristalizate şi îmbălsămate, foarte greu

utilizabile. Am încercat de nenumărate ori să bag în vreo povestire cuverturile roşii şi negre, sau buclele ca nişte ciorchini de struguri şi n-am izbutit niciodată. Aşadar carneţelul nu putea fi de folos. Am înţeles atunci că nu există „păstrare" în această meserie. Dacă îţi zici „amănuntul ăsta e frumos şi nu vreau să-l stric în povestirea pe care o scriu acum, sînt destule lucruri frumoase, îl ţin la păstrare pentru o altă povestire pe care o voi scrie", atunci acel amănunt se cristalizează în tine şi nu-l mai poţi folosi. Cînd scrii o povestire trebuie să arunci în ea tot ce ai mai bun şi tot ce ai văzut, tot ce ai cules mai bun în viaţă. Şi amănuntele se consumă, se tocesc dacă le porţi în tine mult timp fără să le foloseşti. Nu numai amănuntele dar totul, toate ideile fericite şi gîndurile. Pe vremea cînd îmi scriam povestirile scurte, umblînd după personaje bine găsite şi după amănunte minuţioase, pe vremea aceea am văzut o dată trecînd pe stradă un cărucior pe care se transporta o oglindă, o oglindă mare cu ramă aurită. Se reflecta în ea cerul verde al înserării şi eu m-am oprit s-o privesc, cînd trecea, cu o mare fericire şi cu senzaţia că se întîmpla ceva important. Mă simţeam foarte fericită şi înainte de a vedea oglinda, dar deodată mi s-a părut că trece însăşi imaginea fericirii mele, oglinda verde şi strălucitoare în rama ei aurită. Mult timp m-am gîndit că am s-o pun în vreo povestire, mult timp amintirea căruciorului cu oglinda pe el îmi dădea poftă de scris.

Dar n-am reuşit niciodată să-l pun nicăieri şi la un moment dat mi-am dat seama că murise în mine. Şi totuşi a fost foarte important. Fiindcă pe vremea cînd îmi scriam povestirile scurte mă opream mereu asupra unor oameni şi unor lucruri cenuşii şi mizere, căutam o realitate vrednică de dispreţ şi fără măreţie. În plăcerea pe care o aveam atunci de a descoperi amănunte mărunte, era o maliţiozitate din partea mea, un interes avid şi meschin pentru lucrurile mici, mici ca puricii, era o stăruitoare şi flecară căutare de purici. Mi s-a părut că oglinda pe cărucior îmi oferea posibilităţi noi, poate facultatea de a privi o realitate mai măreaţă şi strălucitoare, o realitate mai fericită, care nu cerea descrieri minuţioase şi procedee iscusite ci se putea realiza într-o imagine strălucitoare şi fericită.

În povestirile acelea scurte pe care le scriam atunci erau personaje pe care în fond eu le dispreţuiam. Întrucît descoperisem că e frumos ca un personaj să fie mizer şi comic, din prea multă comicitate şi compătimire făceam din ele nişte fiinţe atît de demne de dispreţ şi lipsite de măreţie, încît eu însămi nu le puteam iubi. Acele personaje ale mele aveau mereu ticuri sau manii sau o diformitate fizică sau o meteahnă cam grotescă, aveau o mînă ruptă şi atîrnată de gît cu o legătură neagră, sau urcioare la ochi, sau erau bîlbîiţi, sau se scărpinau undeva în timp ce vorbeau, sau şchiopătau puţin. Totdeauna aveam nevoie să le caracterizez într-un

fel oarecare. Era pentru mine un mijloc de a scăpa de teama că ar putea să pară îndoielnice, de a le prinde umanitatea de care în mod inconştient mă îndoiam. Fiindcă atunci nu înţelegeam — dar pe vremea oglinzii pe cărucior începeam vag să înţeleg — că nu mai era vorba de personaje, ci de marionete, destul de bine zugrăvite şi asemănătoare cu oameni adevăraţi, dar tot marionete. Cînd le inventam, le şi caracterizam imediat, le însemnam cu un amănunt grotesc şi era în asta ceva perfid, era în mine atunci un fel de resentiment răutăcios faţă de realitate. Nu era un resentiment bazat pe ceva real, fiindcă pe atunci eram o fată fericită, dar se ivea ca o reacţie la naivitate, era vorba de acel resentiment particular care este apărarea celui naiv, totdeauna dispus să creadă că este luat în rîs, a ţăranului care se află de puţină vreme la oraş şi vede hoţi peste tot. La început eram mîndră de asta, fiindcă mi se părea un mare triumf al ironiei asupra naivităţii şi asupra acelor deprimări patetice ale adolescenţei de care se resimţeau atît de mult poeziile mele. Ironia şi răutatea mi se păreau arme foarte importante în mîinile mele ; mi se părea că îmi folosesc pentru a scrie ca un bărbat, fiindcă pe atunci doream teribil să scriu ca un bărbat, aveam oroare să se vadă că eram femeie după lucrurile pe care le scriam. Aproape întotdeauna făceam personaje bărbaţi ca să fie cît mai mult cu putinţă departe şi desprinse de mine.

Devenisem destul de capabilă să conturez o povestire, să elimin din ea toate lucrurile inutile, să redau amănuntele şi discuţiile la momentul potrivit. Făceam nişte povestiri seci şi lucide, conduse bine pînă la sfîrşit, fără stîngăcii, fără greşeli de ton. Dar s-a întîmplat că, la un moment dat, m-am săturat. Feţele persoanelor de pe stradă nu-mi mai spuneau nimic interesant. Unii aveau un urcior la ochi şi unii aveau pălăria dată pe ceafă şi unii aveau un şal în locul cămăşii, dar nu mă mai interesa. Mă săturasem să privesc lucruri şi oameni şi să-i descriu în gînd. Lumea tăcea pentru mine. Nu mai găseam cuvinte ca s-o descriu, nu mai aveam cuvinte care să-mi facă multă plăcere. Nu mai posedam nimic. Încercam să-mi reamintesc oglinda, dar şi aceasta murise în mine. Duceam înlăuntrul meu o povară de lucruri îmbălsămate, feţe mute şi cuvinte de scrum, locuri şi gesturi şi voci care nu vibrau, care apăsau, moarte, în inima mea. Şi pe urmă am avut copii şi la început, cînd erau foarte mici, nu reuşeam să înţeleg cum s-ar putea scrie cînd ai copii. Nu înţelegeam cum aş fi putut să mă despart de ei ca să urmăresc un individ oarecare într-o povestire. Începusem să-mi dispreţuiesc meseria. Din cînd în cînd mă apuca un dor disperat de ea, mă simţeam în exil, dar mă străduiam s-o dispreţuiesc şi s-o iau în derîdere, ca să mă ocup numai de copii. Credeam că trebuie să fac aşa. Mă ocupam de sufleul de orez sau de sufleul de orz şi dacă era soare sau nu era soare şi dacă bătea vîntul sau dacă

nu bătea vîntul ca să duc copiii la plimbare. Copiii mi se păreau un lucru prea important ca să-ţi mai poţi pierde vremea cu nişte povestiri stupide, cu stupide personaje îmbălsămate. Dar mi-era un dor cumplit şi cîteodată noaptea îmi venea aproape să plîng amintindu-mi cît era de frumoasă meseria mea. Îmi ziceam că o voi regăsi într-o bună zi, dar nu ştiam cînd ; îmi ziceam că va trebui să aştept ca copiii mei să devină oameni în toată firea şi să plece de lîngă mine. Fiindcă ceea ce nutream atunci pentru copiii mei era un sentiment pe care încă nu mă învăţasem să-l stăpînesc. Dar pe urmă am învăţat puţin cîte puţin. Nici nu mi-a trebuit prea mult timp. Mai pregăteam încă sucul de roşii şi grişul, dar între timp mă gîndeam la nişte lucruri de scris. Locuiam pe atunci într-un sat foarte frumos, în sud. Îmi aminteam de străzile şi colinele din oraşul meu şi acele străzi şi acele coline se uneau cu străzile şi colinele din satul unde stăteam acum, şi se înfiripa o natură nouă, ceva ce puteam iarăşi să iubesc. Îmi era dor de oraşul meu şi îl iubeam mult în amintire, îl iubeam şi îl înţelegeam cum poate nu mi se întîmplase niciodată cînd locuiam acolo, şi iubeam şi satul unde stăteam acuma, un sat prăfuit şi alb în soarele sudului, pajişti mari cu iarbă aspră şi arsă se întindeau sub ferestrele mele şi îmi răzbătea puternic în suflet amintirea străzilor din oraşul meu, a platanilor şi a caselor înalte, şi toate acestea începeau să ardă vesel înlăuntrul meu, şi aveam o mare poftă

de scris. Am scris o povestire lungă, cea mai lungă din cîte scrisesem vreodată. Reîncepeam să scriu ca unul care n-a scris niciodată, fiindcă trecuse atîta timp de cînd nu mai scrisesem şi cuvintele erau ca spălate şi proaspete, totul era din nou ca intact şi plin de prospeţime şi de aromă. Scriam după-masă cînd copiii erau la plimbare cu o fată din sat, scriam cu aviditate şi cu bucurie, şi era o toamnă minunată şi mă simţeam în fiecare zi atît de fericită. În povestire puneam şi oameni inventaţi şi oameni adevăraţi de acolo din sat; şi îmi veneau chiar unele cuvinte care se rosteau mereu pe-acolo şi pe care eu nu le ştiam înainte, unele ocări şi unele expresii; şi aceste cuvinte noi dospeau şi fermentau şi dădeau viaţă şi tuturor celorlalte cuvinte vechi. Personajul principal era o femeie, dar foarte foarte diferită de mine. Acum nu mai doream atîta să scriu ca un bărbat, fiindcă avusesem copiii şi mi se părea că ştiu atîtea lucruri în privinţa sucului de roşii, şi chiar dacă nu le puneam în povestire totuşi faptul că le ştiam folosea meseriei mele; într-un fel misterios şi îndepărtat şi aceasta folosea meseriei mele. Mi se părea că femeile ştiu despre copiii lor nişte lucruri pe care un bărbat nu le poate şti niciodată. Scriam povestirea în mare grabă, ca şi cum mi-ar fi fost frică să nu fugă. Eu îi ziceam roman, dar poate nu era un roman. De altfel pînă acuma mi s-a întîmplat întotdeauna să scriu în grabă şi lucruri mai curînd scurte; iar la un moment dat mi s-a părut şi că înţe-

leg de ce. Fiindcă am nişte fraţi mult mai mari decît mine şi cînd eram mică, dacă vorbeam la masă, îmi spuneau mereu să tac. Aşa mă obişnuisem să spun mereu lucrurile în mare grabă, totdeauna cu frica să nu înceapă iar ceilalţi să vorbească între ei şi să nu mă mai asculte. S-ar putea să pară o explicaţie cam stupidă ; totuşi trebuie să fi fost chiar aşa.

Am spus că atunci cînd scriam ceea ce eu numeam un roman, era o epocă foarte fericită pentru mine. Nu se întîmplase niciodată nimic grav în viaţa mea, nu ştiam ce e boala şi trădarea şi singurătatea şi moartea. Nimic nu se prăbuşise niciodată în viaţa mea, în afară de lucruri neînsemnate, nimic nu-mi fusese smuls din ceea ce-i era drag inimii mele. Suferisem numai de lenevoasele melancolii ale adolescenţei şi de chinul de a nu şti cum să scriu. Atunci eram fericită într-un fel deplin şi liniştit, fără frică şi fără îngrijorare, şi cu o totală încredere în consistenţa şi stabilitatea fericirii pe lume. Cînd sîntem fericiţi, ne simţim mai reci, mai lucizi şi desprinşi de realitatea noastră. Cînd sîntem fericiţi, avem tendinţa să creăm personaje foarte deosebite de noi, să le vedem în lumina îngheţată a lucrurilor străine, ne desprindem ochii de sufletul nostru fericit şi satisfăcut, şi-i fixăm fără milă asupra altor fiinţe, fără milă, cu o judecată zeflemistă şi crudă, ironică şi mîndră, în timp ce fantezia şi energia inventivă acţionează cu putere în noi. Reuşim uşor să facem nişte personaje, multe personaje,

fundamental deosebite de noi şi reuşim să facem nişte povestiri solid construite şi parcă uscate într-o lumină clară şi rece. Ceea ce ne lipseşte atunci, cînd sîntem copleşiţi de acea particulară fericire fără lacrimi, fără nelinişte şi fără teamă, ceea ce ne lipseşte atunci este un raport intim şi duios cu personajele noastre, cu locurile şi lucrurile pe care le povestim. Ceea ce ne lipseşte este solicitudinea. Aparent sîntem mult mai generoşi, în sensul că găsim întotdeauna puterea să ne interesăm de alţii, să dăruim celorlalţi îngrijirile noastre ; nu ne ocupăm atîta de noi înşine neavînd nevoie de nimic. Dar acel interes al nostru pentru ceilalţi, atît de lipsit de duioşie, nu prinde decît puţine aspecte, destul de exterioare, ale persoanei lor. Lumea are o singură dimensiune pentru noi, este lipsită de secrete şi de umbre, durerea pe care nu o cunoaştem reuşim să o ghicim şi să o creăm în virtutea forţei fanteziei de care sîntem însufleţiţi dar o vedem mereu în lumina aceea sterilă şi îngheţată a lucrurilor ce nu ne aparţin, ce nu au rădăcini în noi.

Fericirea sau nefericirea noastră personală, condiţia noastră *terestră*, are o mare importanţă faţă de ceea ce scriem. Am spus mai înainte că în momentul cînd scrii eşti înclinat în chip miraculos să ignorezi împrejurările prezente ale propriei tale vieţi. Desigur aşa este. Dar faptul că sîntem fericiţi sau nefericiţi ne face să scriem într-un fel sau într-altul. Cînd sîntem fericiţi, fantezia noastră are mai multă forţă ; cînd sîn-

tem nefericiţi, atunci acţionează mai viguros memoria noastră. Suferinţa face ca fantezia noastră să devină slabă şi leneşă; se mişcă ea, dar mai apatic şi cu lîncezeală, cu mişcările slabe ale bolnavilor, cu oboseala şi precauţia membrelor dureroase şi febricitante; ne e greu să ne desprindem privirea de viaţa noastră şi de sufletul nostru, de setea şi de îngrijorarea care ne stăpînesc. În lucrurile pe care le scriem ies atunci mereu la iveală amintirile trecutului nostru, glasul nostru propriu răsună într-una şi nu reuşim să-i impunem tăcere. Între noi şi personajele pe care le inventăm atunci, pe care fantezia noastră vlăguită reuşeşte totuşi să le inventeze, se naşte un raport special, duios şi parcă matern, un raport cald şi umed de lacrimi, de o intimitate carnală şi sufocantă. Avem rădăcini profunde şi dureroase în fiecare fiinţă şi în fiecare lucru din lume, din lumea care a devenit plină de ecouri şi de tresăriri şi de umbre şi de care ne leagă o devotată şi pasionată milă. Riscul nostru este atunci de a naufragia într-un tău întunecos de apă moartă şi stătătoare, şi de a tîrî cu noi creaturile gîndului nostru, de a le lăsa să piară cu noi în bulboana călduţă şi obscură, printre şoareci morţi şi flori putrezite. Există o primejdie în durere aşa cum există o primejdie în fericire, faţă de lucrurile pe care le scriem. Fiindcă frumuseţea poetică este un amestec de cruzime, de trufie, de ironie, de tandreţe carnală, de fantezie şi de memorie, de claritate şi de obscuritate şi dacă nu reuşim să

dobîndim toate aceste laolaltă, rezultatul nostru este sărac, şubred şi foarte puţin viabil.

Şi, luaţi seama, nu poţi spera că te vei consola de tristeţe scriind. Nu poţi să-ţi faci iluzia că te va mîngîia şi legăna meseria ta. Au existat în viaţa mea unele duminici interminabile, dezolate şi pustii, în care doream cu ardoare să scriu ceva ca să mă consolez de singurătate şi de plictiseală, ca să fiu alinată şi legănată de fraze şi cuvinte. Dar n-a fost chip să reuşesc să scriu un rînd. Meseria mea m-a respins atunci întotdeauna, n-a vrut să ştie de mine. Fiindcă această meserie nu este niciodată o consolare sau o distracţie. Nu este o tovărăşie. Această meserie este un stăpîn, un stăpîn care este în stare să ne biciuiască pînă la sînge, un stăpîn care strigă şi condamnă. Trebuie să ne înghiţim şi lacrimile, să strîngem din dinţi, să ne ştergem sîngele rănilor şi să-l slujim. Să-l slujim cînd ne-o cere el. Atunci ne şi ajută să stăm în picioare, să ne proptim zdravăn cu picioarele în pămînt, ne ajută să învingem nebunia şi delirul, disperarea şi febra. Dar vrea să fie el cel care comandă, şi refuză întotdeauna să ne dea ascultare cînd avem nevoie de el.

Mi s-a întîmplat să cunosc bine durerea după timpul acela cînd am stat în sud, o durere adevărată, ireparabilă şi fără leac, care mi-a frînt toată viaţa, şi cînd am încercat s-o mai potrivesc într-un fel, am văzut că eu şi viaţa mea deveniserăm ceva de nerecunoscut faţă de ceea ce fuseserăm înainte. De neschimbat rămînea meseria mea, dar este profund greşit să spui că

era neschimbată ; uneltele erau tot aceleaşi dar felul în care le întrebuinţam era altul. La început o detestam, îmi inspira repulsie, dar ştiam bine că pînă la urmă o voi sluji din nou şi mă va salva. Astfel mi s-a întîmplat uneori să-mi zic că n-am fost chiar atît de nenorocită în viaţa mea, şi sînt nedreaptă cînd învinuiesc destinul şi îi tăgăduiesc orice bunăvoinţă faţă de mine, deoarece mi-a dat trei copii şi meseria mea. De altfel nici n-aş putea să-mi închipui viaţa mea fără această meserie. A existat întotdeauna, nu m-a părăsit niciodată nici pentru un moment, şi cînd o credeam adormită, totuşi ochiul ei vigilent şi strălucitor mă privea.

Aşa este meseria mea. Bani, vedeţi, nu prea aduce, ba chiar, ca să trăieşti, trebuie să faci şi o altă meserie. Totuşi cîteodată îmi rentează cîte ceva ; şi a avea bani mulţumită ei este un lucru foarte plăcut, întocmai ca a primi bani şi cadouri din mîinile fiinţei iubite. Aşa este meseria mea. Nu ştiu multe, spun, despre valoarea rezultatelor pe care mi le-a dat şi pe care va putea să mi le dea ; sau, mai bine-zis, cunosc valoarea relativă, desigur, nu absolută, a rezultatelor pe care mi le-a dat pînă acum. Cînd scriu ceva, de obicei gîndesc că este foarte important şi că sînt un scriitor foarte mare. Cred că li se întîmplă tuturor. Dar este un colţişor din sufletul meu unde ştiu foarte bine şi întotdeauna ceea ce sînt, adică un scriitor mărunt de tot. Jur că o ştiu. Dar nu prea îmi pasă. Numai că nu vreau să mă gîndesc la nume ; am

văzut că dacă mă întreb: „un scriitor mărunt ca cine?" mă întristează să mă gîndesc la numele altor mărunţi scriitori. Prefer să-mi zic că nimeni n-a fost niciodată ca mine, oricît de mic, oricît de purice sau de ţînţar de scriitor aş fi. Ceea ce este în schimb important, este să ai convingerea că-i chiar o mesere, o profesiune, un lucru pe care îl vei face toată viaţa. Dar, ca meserie, nu este o glumă. Mai sînt încă nenumărate primejdii, în afară de cele pe care le-am spus. Sîntem într-una ameninţaţi de primejdii grave chiar în gestul de a ne pregăti pagina. Este primejdia de a începe deodată să cochetezi şi să cînţi. Mie îmi vine mereu o poftă nebună de a începe să cînt, trebuie să fiu foarte atentă să nu fac aşa ceva. Mai e şi pericolul de a înşela cu cuvinte care nu există cu adevărat în noi, pe care le-am pescuit la întîmplare în afara noastră şi pe care le alipim cu îndemînare fiindcă am devenit mai curînd şmecheri. Există pericolul de a face pe şmecherul şi de a înşela. Este o meserie destul de grea, aţi văzut, dar cea mai frumoasă care există pe lume. Zilele şi întîmplările vieţii noastre, zilele şi întîmplările vieţii celorlalţi, la care asistăm, lecturi şi imagini şi gînduri şi vorbe o satură pe deplin şi o fac să sporească în noi. Este o meserie care se hrăneşte şi cu lucruri oribile, mănîncă ce e mai bun şi ce e mai rău din viaţa noastră, sentimentele noastre rele ca şi sentimentele bune se scurg în sîngele ei. Se hrăneşte şi sporeşte în noi.

TĂCERE

Am ascultat *Pelléas et Mélisande*. La muzică nu mă pricep de loc. Numai că s-a întîmplat să compar cuvintele vechilor librete de operă *(Plătesc cu sîngele meu — dragostea ce ţi-o port)*, cuvinte mari, sîngeroase, grele, cu cuvintele din *Pelléas et Mélisande (J'ai froid — ta chevelure)*[1] cuvinte retractile, acvatice. Din oboseala, din dezgustul pentru cuvinte mari şi sîngeroase, s-au născut aceste cuvinte acvatice, reci, retractile.

M-am întrebat dacă n-a fost acela *(Pelléas et Mélisande)* începutul tăcerii.

Pentru că printre viciile cele mai ciudate şi mai grave ale epocii noastre, trebuie menţionată tăcerea. Aceia dintre noi care astăzi au încercat să scrie romane, cunosc jena, nefericirea ce te cuprinde cînd vine momentul să pui să vorbească nişte personaje între ele. De-a lungul multor pagini, personajele noastre schimbă între ele observaţii neînsemnate, dar împovărate de o dezolată tristeţe : „Ţi-e frig ?" „Nu, nu mi-e frig". „Vrei puţin ceai ?" „Nu, mulţumesc". „Eşti obosit ?" „Nu ştiu. Da, poate sînt puţin obosit." Aşa vorbesc personajele noastre. Vorbesc aşa ca să înşele tăcerea. Vorbesc aşa fiindcă nu mai ştiu cum să vorbească. Puţin cîte puţin ies la iveală şi lucrurile mai importante, mărturisirile teribile : „L-ai omorît ?" „Da,

[1] Mi-e frig — părul tău (fr.).

l-am omorît". Smulse dureros tăcerii, ies la iveală puținele, sterilele cuvinte ale epocii noastre, ca semnale de naufragiați, focuri aprinse între coline foarte îndepărtate, slabe și disperate chemări pe care spațiul le înghite.

Atunci, cînd vrem ca personajele noastre să vorbească între ele, atunci măsurăm tăcerea adîncă ce s-a adunat puțin cîte puțin în noi. Am început să tăcem cînd eram copii, la masă, în fața părinților noștri care ne mai vorbeau cu acele vechi cuvinte crude și grele. Noi tăceam. Tăceam în semn de protest și de indignare. Tăceam ca să-i facem pe părinți să înțeleagă că acele cuvinte mari ale lor nu ne mai serveau la nimic. Noi aveam altele în rezervă. Tăceam, plin de încredere în cuvintele noastre noi. Aveam să cheltuim mai tîrziu acele cuvinte noi, cu oameni care aveau să le înțeleagă. Eram bogați de tăcerea noastră. Acuma sîntem rușinați și disperați de ea și îi cunoaștem toată sărăcia. N-am mai putut scăpa de ea. Acele mari cuvinte învechite, de care se foloseau părinții noștri, sînt bani scoși din circulație și nu-i primește nimeni. Iar cuvintele noi, ne-am dat seama că n-au valoare, nu poți cumpăra nimic cu ele. Nu folosesc ca să stabilești raporturi, sînt acvatice, reci, sterile. Nu ne folosesc ca să scriem cărți, nici ca să ținem legat de noi pe cineva care ne e drag, nici ca să salvăm un prieten.

Printre viciile epocii noastre, e știut lucru că există și sentimentul vinovăției ; se vorbește și se scrie mult despre el. Toți suferim de acest

viciu. Ne simţim implicaţi într-o treabă din zi în zi mai murdară. S-a vorbit şi despre sentimentul de panică; şi de acesta suferim cu toţii. Sentimentul de panică se naşte din sentimentul vinovăţiei. Şi cine se simte speriat şi vinovat, tace. Fiecare caută în felul său să se vindece de sentimentul de vinovăţie, de sentimentul de panică, de tăcere. Unii pleacă în călătorii. În dorinţa aprigă de a vedea ţări noi, oameni diferiţi, se află speranţa de a lăsa în urma ta fantasmele tulburi; se află speranţa tainică de a descoperi în vreun punct al pămîntului un om care va putea vorbi cu noi. Unii se îmbată, ca să uite fantasmele lor tulburi şi ca să vorbească. Şi mai sînt apoi toate lucrurile pe care le facem *ca să nu trebuiască să vorbim*: unii îşi petrec serile adormiţi într-o sală de cinema, cu o femeie alături căreia, astfel, nu sînt obligaţi să-i vorbească; unii învaţă să joace *bridge*; unii fac dragoste, care se poate face şi fără cuvinte. De obicei se spune că aceste lucruri se fac ca să *înşelăm timpul*; în realitate se fac *ca să înşelăm tăcerea*.

Există două feluri de tăcere: tăcerea cu tine însuţi şi tăcerea cu ceilalţi. Atît una, cît şi cealaltă formă ne fac să suferim. Tăcerea cu noi înşine este dominată de o violentă antipatie faţă de propria noastră fiinţă, de dispreţul pentru propriul nostru suflet, atît de laş încît nu merită să i se spună nimic. E clar că trebuie să rupem tăcerea cu noi înşine dacă vrem să încercăm să rupem tăcerea cu ceilalţi. E clar că n-avem nici un drept de a urî propria noastră

ființă, nici un drept de a trece sub tăcere gîndurile noastre față de sufletul nostru.

Mijlocul cel mai răspîndit pentru a scăpa de tăcere este să te duci să-ți faci psihoanaliza. Să vorbești neîntrerupt despre tine însuți unei persoane care ascultă, care este plătită ca să asculte ; să dezgolești rădăcinile tăcerii tale ; da, aceasta o să-ți dea poate o ușurare momentană. Dar tăcerea este universală și profundă. Tăcerea, o regăsim imediat ce ieșim pe ușa camerei unde acea persoană, plătită ca să asculte, ascultă. Recădem imediat în ea. Atunci acea ușurare de o oră ni se pare superficială și banală. Tăcerea este pe pămînt ; ca să se vindece numai unul din noi, timp de o oră, nu folosește cauzei comune.

Cînd ne supuneam psihoanalizei, ni se spune că trebuie să încetăm de a urî atît de tare propria noastră ființă. Dar, ca să ne eliberăm de această ură, ca să ne eliberăm de sentimentul de vinovăție, de sentimentul de panică, de tăcere, ni se sugerează să trăim conform naturii, să ne lăsăm în voia instinctului nostru, să urmăm pura noastră plăcere ; să facem din viața noastră o pură alegere. Dar a face din viață o pură alegere nu înseamnă a trăi conform naturii ; înseamnă a trăi contra naturii, fiindcă omului nu îi este dat să aleagă mereu ; omul nu și-a ales ora nașterii, nici propriul chip, nici propriii părinți, nici propria copilărie ; omul nu-și alege, de obicei, ora morții. Omul nu poate decît să accepte propriul lui chip, așa cum nu poate decît să accepte propriul său

destin ; şi singura alegere care îi este îngăduită este alegerea între bine şi rău, între drept şi nedrept, între adevăr şi minciună. Lucrurile ce ni se spun de către cei care ne fac psihoanaliza nu folosesc deoarece nu ţin cont de responsabilitatea noastră morală, de singura alegere care este îngăduită vieţii noastre ; care dintre noi s-a supus psihoanalizei, ştie bine că acea atmosferă de libertate efemeră de care ne bucurăm trăind numai după pura noastră plăcere, era o atmosferă rarefiată, nenaturală, în definitiv irespirabilă.

De obicei acest viciu al tăcerii care otrăveşte epoca noastră, este exprimat printr-un loc comun : „S-a pierdut gustul pentru conversaţie". Este expresia uşuratică, mondenă, a unui lucru adevărat şi tragic. Spunînd „gustul pentru conversaţie", nu spunem nimic care să ne ajute să trăim ; dar posibilitatea unui liber şi normal raport între oameni, aceasta da, ne lipseşte, şi ne lipseşte într-atîta, încît unii dintre noi s-au omorît fiindcă au fost conştienţi de această privaţiune. Tăcerea îşi seceră victimele în fiecare zi. Tăcerea este o boală mortală.

Niciodată ca astăzi destinele oamenilor n-au fost atît de strîns conectate unul de altul, aşa încît dezastrul unuia este dezastrul tuturor. Se verifică deci acest fapt ciudat : că oamenii se află strîns legaţi unul de destinul celuilalt, aşa încît prăbuşirea unuia singur doboară mii de alte fiinţe, şi în acelaşi timp toţi sînt sufocaţi de tăcere, incapabili să schimbe între ei vreun cuvînt sincer. De aceea — fiindcă dezastrul

unui singur om este dezastrul tuturor — mijloacele ce ni se oferă ca să ne vindecăm de tăcere se dovedesc inconsistente. Ni se sugerează să ne apărăm de disperare prin egoism. Dar egoismul n-a rezolvat niciodată nici o disperare. Sîntem şi prea obişnuiţi să numim boli viciile sufletului nostru şi să le suportăm, şi să ne lăsăm conduşi de ele, sau să le alinăm cu siropuri dulci, să le îngrijim ca şi cum ar fi boli. Tăcerea trebuie să fie cercetată şi judecată în forul moral. Nu ne este dat să alegem dacă să fim fericiţi sau nefericiţi. Dar *trebuie* să alegem să nu fim *diabolic* nefericiţi. Tăcerea poate să ajungă la o formă de nefericire închisă, monstruoasă, *diabolică ;* să vestejească zilele tinereţii, să facă amară pîinea. Poate să ducă la moarte, cum s-a spus.

Tăcerea trebuie să fie cercetată, şi judecată, în forul moral. Pentru că tăcerea, ca şi apatia, ca şi desfrîul, este un păcat. Faptul că este un păcat comun tuturor semenilor noştri în epoca noastră, că este rodul amar al epocii noastre nesănătoase, nu ne scuteşte de datoria de a recunoaşte natura ei, de a o numi cu adevăratul său nume.

RAPORTURILE UMANE

În centrul vieţii noastre stă problema raporturilor noastre umane ; îndată ce devenim conştienţi de ea, adică îndată ce ni se prezintă

ca o problemă clară şi nu ca o suferinţă confuză, începem să-i căutăm urmele şi să-i reconstituim istoria de-a lungul întregii noastre vieţi.

În copilărie, ochii ne sînt aţintiţi mai ales la lumea adulţilor, întunecoasă şi misterioasă pentru noi. Ea ne pare absurdă pentru că nu înţelegem nimic din cuvintele pe care adulţii le schimbă între ei, nici sensul hotărîrilor şi acţiunilor lor, nici cauzele schimbărilor lor de dispoziţie, a furiilor lor neaşteptate. Cuvintele pe care adulţii le schimbă între ei nu le înţelegem şi nu ne interesează, ba chiar ne plictisesc grozav. Ne interesează însă hotărîrile lor care pot schimba cursul fiecărei zile a noastre, supărările care mohorăsc mesele, trîntitul fără veste al uşilor şi izbucnirea vocilor în noapte. Am înţeles că într-un moment oarecare, dintr-un schimb liniştit de cuvinte se poate dezlănţui o furtună neprevăzută, cu zgomote de uşi trîntite şi de obiecte aruncate. Noi pîndim neliniştiţi cea mai mică stridenţă violentă în vocile ce vorbesc. Se întîmplă să fim singuri şi cufundaţi într-un joc şi deodată se ridică în casă acele voci supărate ; continuăm în mod mecanic să ne jucăm, să înfigem pietre şi ierburi într-o grămăjoară de pămînt ca să facem o colină ; dar între timp nu ne mai pasă de loc de colina aceea, simţim că nu vom putea fi fericiţi pînă cînd pacea nu se va fi întors în casă ; uşile se trîntesc şi noi tresărim ; cuvinte mînioase zboară de la o încăpere la alta, cuvinte

de neînţeles pentru noi, nu încercăm să le înţelegem, nici să descoperim motivele obscure ce le-au dictat, în mod confuz ne gîndim că trebuie să fie vorba de motive oribile ; tot misterul absurd al adulţilor apasă asupra noastră. De atîtea ori complică raporturile noastre cu lumea semenilor noştri, copiii ; de atîtea ori avem la noi un prieten venit să se joace, facem cu el o colină, şi o uşă trîntită ne spune că pacea s-a dus : aprinşi de ruşine ne facem că ne interesăm foarte mult de colină, ne silim să distragem atenţia prietenului nostru de la acele voci sălbatice care răsună prin casă : cu mîinile devenite deodată moi şi obosite, înfigem cu grijă nişte lemnişoare în grămada de pămînt. Sîntem absolut siguri că în casa prietenului nostru nu sînt niciodată certuri, nu se strigă niciodată cuvinte sălbatice ; în casa prietenului nostru toţi sînt bine-crescuţi şi senini, cearta este o particularitate ruşinoasă a casei noastre ; apoi într-o zi vom descoperi cu mare uşurare că sînt certuri şi în casa prietenului nostru, la fel ca şi la noi, sînt certuri poate în toate casele de pe pămînt.

Am intrat în adolescenţă cînd cuvintele pe care le schimbă adulţii între ei ne devin inteligibile : inteligibile dar fără importanţă pentru noi, pentru că ne-a devenit indiferent dacă în casa noastră domneşte pacea sau nu. Acum putem să urmărim urzeala certurilor domestice, să prevedem evoluţia şi durata lor ; şi nu ne mai speriem, uşile se trîntesc şi nu tresărim ; casa nu mai este pentru noi ceea ce era înainte;

nu mai este punctul de unde privim tot restul universului, este un loc unde întîmplător mîncăm şi locuim ; mîncăm în grabă plecînd o ureche distrată la cuvintele adulţilor, cuvinte care ne sînt inteligibile dar care ne par inutile ; mîncăm şi o ştergem în camera noastră ca să nu auzim toate aceste cuvinte inutile ; şi putem fi foarte fericiţi chiar dacă adulţii din jurul nostru se ceartă şi stau bosumflaţi zile în şir. Tot ce ne interesează nu se mai petrece între pereţii casei noastre, ci afară, pe stradă şi la şcoală ; simţim că nu putem fi fericiţi dacă la şcoală ceilalţi băieţi ne-au dispreţuit în vreun fel. Am face orice ca să scăpăm de acest dispreţ ; facem orice. Scriem poezioare comice ca să fim pe placul colegilor noştri, şi li le recităm cu strîmbături caraghioase de care pe urmă ne ruşinăm ; facem colecţie de înjurături ca să ne stimeze puţin, toată ziua vînăm înjurături prin cărţile şi vocabularele pe care le avem acasă ; şi fiindcă ni se pare că printre colegii noştri are succes un mod de a te îmbrăca bătător la ochi şi extravagant, împotriva voinţei mamei noastre, ne străduim să strecurăm şi noi în îmbrăcămintea noastră sobră cîte ceva mai bătător la ochi şi mai vulgar. Simţim în chip nelămurit că dacă ne dispreţuiesc, asta se datoreşte timidităţii noastre ; cine ştie, poate momentul acela îndepărtat în care făceam o colină de pămînt cu prietenul nostru, şi uşile se trînteau şi răsunau vocile sălbatice şi ruşinea ne ardea obrajii, momentul acela poate a sădit în noi rădăcinile timidităţii ; şi ne gîndim că va trebui să ne

străduim toată viaţa ca să scăpăm de timiditate, să învăţăm să ne mişcăm sub privirea celorlalţi cu aceeaşi îndrăzneală şi nepăsare ca atunci cînd sîntem singuri. Timiditatea noastră ni se pare cel mai grav obstacol în a dobîndi simpatia şi consensul universal ; şi ne este foame şi sete de acest consens, în visările noastre singuratice, ne vedem mergînd triumfal călare prin oraşe, în mijlocul unei mulţimi care ne aclamă şi ne adoră.

Acasă, pedepsim acuma cu un dispreţ profund, cu mutismul şi cu impenetrabilitatea feţei noastre pe acei adulţi care, timp de atîţia ani, ne apăsaseră cu absurdul lor mister ; ne-au obsedat, timp de atîţia ani, cu misterul lor, şi noi acuma ne răzbunăm opunîndu-le misterul nostru, o faţă impenetrabilă şi mută, o privire împietrită. Şi ne mai răzbunăm pe adulţii deacasă şi pentru dispreţul ce-l au pentru noi colegii noştri. Ni se pare că acel dispreţ nu acoperă numai persoana noastră, ci toată familia noastră, condiţia noastră socială, mobilele şi lucrurile din casa noastră, manierele şi obiceiurile părinţilor noştri. Izbucnesc din cînd în cînd prin casă furiile de altădată, acuma poate şi trezite de noi, de faţa noastră împietrită ; ne asaltează un vîrtej de cuvinte violente, uşile se trîntesc dar nu tresărim ; uşile se trîntesc acuma pentru noi, împotriva noastră care rămînem la masă nemişcaţi, cu un zîmbet orgolios ; mai tîrziu, singuri în camera noastră, acel zîmbet orgolios se va topi dintr-o dată şi vom izbucni în plîns, divagînd pe seama singurătăţii noastre şi a

neînţelegerii celorlalţi faţă de noi ; şi vom simţi o ciudată plăcere vărsînd lacrimi arzătoare, înăbuşind în pernă hohotele de plîns. Se iveşte atunci mama noastră, se înduioşează văzîndu-ne lacrimile, ne propune să ne ducă la o îngheţată sau la cinematograf ; cu ochii roşii şi umflaţi, dar cu faţa din nou împietrită şi de nepătruns, ne aşezăm lîngă mama la măsuţa unei cafenele, mîncînd îngheţata cu vîrful linguriţei ; şi în jurul nostru forfoteşte o mulţime de lume care ni se pare senină şi sprintenă în timp ce noi, noi sîntem tot ce este mai întunecat, mai stîngaci şi nesuferit pe faţa pămîntului.

Cine sînt ceilalţi şi cine sîntem noi ? ne întrebăm. Uneori stăm o după-amiază întreagă singuri în camera noastră să ne gîndim ; cu o uşoară senzaţie de ameţeală, ne întrebăm dacă ceilalţi există într-adevăr, sau noi sîntem cei care-i inventăm. Ne spunem că poate în lipsa noastră, toţi ceilalţi încetează să mai existe, dispar într-o clipită ; şi printr-o minune învie, răsăriţi deodată din pămînt, în momentul cînd privim. Nu ni se va întîmpla poate o dată ca, întorcîndu-ne pe neaşteptate, să nu găsim nimic, pe nimeni, să privim în neant ? Şi atunci, ne spunem, nu există nici un motiv să încercăm atîta tristeţe din pricina dispreţului celorlalţi ; a celorlalţi care poate nu există, care, deci, nu gîndesc nimic nici despre noi, nici despre ei. În timp ce sîntem cufundaţi în aceste gînduri ameţitoare, vine mama să ne propună să ieşim să luăm o îngheţată ; şi atunci ne simţim feri-

ciţi în mod inexplicabil, nespus de fericiţi pentru acea îngheţată pe care o vom mînca peste puţin ; şi cum se poate oare, ne întrebăm, o asemenea fericire în noi pentru perspectiva unei îngheţate, în noi care sîntem atît de adulţi în gîndurile noastre ameţitoare, atît de ciudat pierduţi într-o lume de umbre? Primim propunerea mamei, dar ne ferim să-i arătăm că ne face o plăcere atît de mare ; cu buzele pecetluite mergem cu ea către cofetărie.

Tot spunîndu-ne că ceilalţi poate nu există, că sînt inventaţi de noi, continuăm în mod inexplicabil să suferim pentru dispreţul ce ni-l arată colegii noştri de şcoală, pentru aspectul greoi şi stîngaci al persoanei noastre, atît de vrednică de dispreţ, chiar după părerea noastră, încît ne e ruşine de ea ; cînd ceilalţi ne vorbesc, am vrea să ne acoperim faţa cu amîndouă mîinile, atît de urîtă şi de informă ni se pare faţa noastră ; şi totuşi visăm mereu că cineva se va îndrăgosti de noi, ne va vedea în timp ce stăm la cofetărie cu mama, ne va urmări pe ascuns pînă acasă şi ne va scrie o scrisoare de dragoste; aşteptăm această scrisoare, în fiecare zi ne mirăm profund că n-am primit-o încă ; ştim pe dinafară fraze din ea, de atîta cît le-am murmurat în sinea noastră ; atunci, cînd va fi sosit scrisoarea aceea, vom avea într-adevăr un mister petrecut în afara casei, o poveste tainică care se va împleti toată în afara casei, pentru că acuma trebuie să ne mărturisim nouă înşine că misterul nostru este o nimica toată, este foarte puţin ceea ce se ascunde după fruntea

noastră de piatră pe care o întindem părinţilor noştri pentru sărutul de fiecare seară ; după acel sărut o ştergem fuga în camera noastră, în timp ce părinţii îşi pun pe şoptite întrebări bănuitoare.

Dimineaţa plecăm la şcoală după ce ne-am privit cu îngrijorare faţa în oglindă ; faţa noastră a pierdut catifelata fineţe a copilăriei ; ne gîndim atunci cu părere de rău la copilărie, la vremea cînd făceam coline din pămînt şi singura noastră durere era dacă în casă se certau ; acuma în casă nu se mai ceartă atît de des, fraţii noştri mai mari au plecat să locuiască pe socoteala lor, părinţii noştri au devenit mai bătrîni şi mai liniştiţi ; dar de casă nu ne mai pasă de loc ; mergem spre şcoală, singuri prin ceaţă ; cînd eram mici, mama ne ducea la şcoală, venea să ne ia ; acum sîntem singuri, teribili de răspunzători de tot ceea ce facem.

Iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi, a spus Dumnezeu. Nouă ni se pare absurd : Dumnezeu a spus un lucru absurd, a impus oamenilor un lucru care este imposibil de realizat. Cum să ne iubim aproapele care ne dispreţuieşte şi nu se lasă iubit ? Şi cum să ne iubim pe noi înşine, vrednici de dispreţ, greoi şi morocănoşi cum sîntem ? Cum să ne iubim aproapele care poate nu există şi este numai o mulţime de umbre, în timp ce Dumnezeu ne-a făcut pe noi, numai pe noi, şi ne-a pus aici pe un pămînt, care este o umbră, singuri, ca să ne hrănim cu gîndurile noastre ameţitoare ? Cînd eram copii am crezut în Dumnezeu, dar acum ne spunem că

poate nu există ; sau există şi nu-i pasă de noi, de vreme ce ne-a pus în situaţia aceasta crudă ; şi atunci este ca şi cum nu ar exista pentru noi. Totuşi refuzăm la masă un fel care ne place, şi ne petrecem noaptea culcaţi pe covoraşul din odaia noastră, ca să ne chinuim trupul şi să ne pedepsim de gîndurile noastre odioase şi să-i fim dragi lui Dumnezeu.

Dar Dumnezeu nu există, gîndim după o noapte întreagă petrecută pe duşumea cu toate mădularele înţepenite şi lungi frisoane de frig şi de somn. Dumnezeu nu există pentru că n-ar fi putut să invente această lume absurdă, monstruoasă, această complicată maşinărie unde o fiinţă omenească umblă singură, dimineaţa, printre case foarte înalte, locuite de aproapele, de aproapele care nu ne iubeşte şi pe care este imposibil să-l iubim. Şi din aproapele nostru face parte şi specia aceea monstruoasă, inexplicabilă, care este de un sex diferit de al nostru, înzestrată cu o teribilă facultate de a ne face tot binele şi tot răul, înzestrată cu o teribilă putere tainică asupra noastră. Vom putea noi vreodată să fim pe placul acestei specii deosebite, noi care sîntem aşa de dispreţuiţi de colegii de sexul nostru, judecaţi atît de plicticoşi şi fără valoare, atît de inapţi şi de stîngaci la toate ?

Se întîmplă apoi într-o bună zi că cel mai admirat, cel mai stimat dintre toţi colegii de şcoală, premiantul clasei, leagă deodată prietenie cu noi. Cum s-a întîmplat, nu ştim ; şi-a fixat asupra noastră, deodată, privirea azurie,

într-o zi ne-a însoţit pînă acasă şi a început să ne stimeze. După-amiaza vine la noi să-şi facă lecţiile ; avem în mînă preţiosul caiet al premiantului clasei, scris cu frumoasa lui caligrafie ascuţită, cu cerneală albastră ; putem să copiem lucrarea lui care este toată fără greşeli. Cum ne-a picat o asemenea fericire ? Cum l-am cucerit pe acest coleg atît de mîndru cu toţi, atît de greu accesibil ? Acuma se învîrteşte între pereţii camerei noastre, scuturînd lîngă noi coama lui roşcată, îndreptînd către obiectele similare din camera noastră profilul său ascuţit, presărat cu pistrui trandafirii ; nouă ni se pare că un animal rar de la tropice se află domesticit ca prin minune, între pereţii casei noastre. Face ocolul camerei noastre, ne întreabă de provenienţa lucrurilor, ne cere cîte o carte cu împrumut ; ia gustarea de după-amiază cu noi, scuipă cu noi jos de pe terasă sîmburii prunelor. Noi care eram dispreţuiţi de toţi, am fost preferaţi de cel mai inaccesibil, de cel mai nesperat dintre colegi. Ca să nu se plictisească cu noi şi să nu ne părăsească pentru totdeauna îi vorbim agitat, revărsăm tot ce ştim în materie de înjurături, de filme, de sport. După ce rămînem singuri, repetăm cu nesaţ silabele frumosului său nume sonor ; şi pregătim sute de lucruri pe care să i le spunem a doua zi ; nebuni de bucurie, începem să ni-l imaginăm întrutotul asemănător cu noi ; a doua zi încercăm să-i vorbim despre ceea ce pregătim, îi povestim totul despre noi, chiar şi ameţitoarele

noastre bănuieli că nu există oamenii şi lucrurile ; el ne priveşte descumpănit, rîde în silă, îşi bate puţin joc de noi. Atunci ne dăm seama că am greşit, că nu se poate vorbi cu el despre asta ; schimbăm vorba şi ne întoarcem la înjurături şi la sport.

Între timp la şcoală situaţia noastră s-a schimbat subit ; toţi încep să ne aprecieze, văzîndu-ne atît de apreciaţi de cel mai apreciat dintre colegi. Acum poezioarele comice pe care le-am scris şi le recităm sînt primite cu aplauze şi strigăte puternice ; vocea noastră mai înainte nu reuşea să se facă auzită în vacarmul vocilor, acuma toţi tac şi ne ascultă cînd vorbim, acuma ne pun întrebări, ne ţin de braţ, ne ajută la lucrurile în care sîntem mai puţin abili, la sporturi sau la lecţiile pe care nu ştim să le facem. Lumea nu ne mai apare ca o maşinaţie monstruoasă, ci ca o insuliţă simplă şi zîmbitoare, populată cu prieteni ; nu-i mulţumim lui Dumnezeu pentru o atît de norocoasă schimbare a soartei noastre, pentru că acum nu ne gîndim la Dumnezeu ; ni se pare imposibil să ne gîndim la ceva care să nu fie chipurile colegilor atît de prietenoşi în jurul nostru, scurgerea uşoară şi veselă a dimineţilor, frazele caraghioase ce le-am spus şi care i-au făcut să rîdă ; şi chiar chipul nostru în oglindă nu mai este ceva întunecat şi inform, este chipul pe care colegii noştri îl salută vesel dimineaţa. Susţinuţi astfel de prietenia colegilor de sexul nostru, privim cealaltă specie, persoanele de un sex deosebit de al nostru, cu mai puţină

oroare; aproape ni se pare că am putea să ne lipsim uşor de această specie diferită, să fim fericiţi chiar şi fără aprobarea ei; aproape dorim să ne petrecem întreaga viaţă în mijlocul acestor colegi ai noştri de şcoală, spunînd fraze caraghioase şi făcîndu-i să rîdă.

Apoi puţin cîte puţin, în mijlocul mulţimii acestor colegi, descoperim unul care este în mod deosebit mulţumit de a sta cu noi, şi ne dăm seama că avem să-i spunem nenumărate lucruri. Nu este premiantul clasei, nu este prea apreciat de ceilalţi, nu poartă haine bătătoare la ochi; hainele lui sînt însă dintr-un postav moale şi călduros, asemănătoare cu acelea pe care le alege pentru noi mama noastră; şi, mergînd cu el spre casă, ne dăm seama că pantofii lui sînt identici cu ai noştri, trainici şi simpli, nu bătători la ochi şi uşori ca cei ai celorlalţi colegi; rîzînd, îl facem să observe acest lucru. Descoperim puţin cîte puţin că la el sînt aceleaşi obiceiuri ca la noi acasă; că şi el face des baie, iar mama lui nu-i permite să se ducă să vadă filmele de dragoste, aşa cum nu ne permite nouă mama noastră. Este unul ca noi, este unul de aceeaşi condiţie socială cu a noastră. Acuma sîntem sătui pînă-n gît de tovărăşia premiantului clasei care continuă să vină pe la noi după-amiaza; ne-am săturat să tot repetăm obişnuitele înjurături, şi aruncăm cu dispreţ în capul premiantului clasei ideile ce ne interesează, îndoielile noastre despre existenţă; cu atîta dispreţ şi nepăsare şi trufie, încît premiantul clasei nu ne în-

ţelege bine, dar zîmbeşte timid ; vedem pe buzele premiantului clasei un zîmbet timid şi laş ; îi e frică să nu ne piardă. Nemaifiind încîntaţi de privirea lui azurie, acum, stînd lîngă premiantul clasei, dorim ochii rotunzi şi căprui ai celuilalt coleg ; şi premiantul clasei îşi dă seama şi suferă, iar noi sîntem mîndri că-l facem să sufere ; deci sîntem şi noi în stare să facem pe cineva să sufere.

Cu noul nostru prieten cu ochii rotunzi dispreţuim pe premiantul clasei şi pe ceilalţi colegi, atît de gălăgioşi şi vulgari, cu toate înjurăturile lor pe care le repetă într-una ; noi acum vrem să fim foarte distinşi, cu noul nostru prieten judecăm oamenii şi lucrurile din punctul de vedere al distincţiei şi al vulgarităţii. Descoperim că este distins să rămîi copil cît mai mult cu putinţă ; spre marea uşurare a mamei, renunţăm la tot ceea ce era ţipător şi bătător la ochi în îmbrăcămintea noastră ; în îmbrăcăminte ca şi în purtare şi în obiceiuri căutăm o simplitate copilăroasă. Petrecem după-amiezi extraordinare cu noul prieten ; nu ne mai săturăm vorbind şi ascultînd. Ne gîndim miraţi la scurta noastră prietenie cu premiantul clasei, pe care acum am încetat să-l frecventăm ; tovărăşia premiantului clasei era atît de obositoare, încît la sfîrşit ne simţeam muşchii feţii înţepeniţi de efortul de a rîde fals, şi o usturime la pleoape, o mîncărime pe piele ; era obositor să ne prefacem maliţioşi, să înghiţim confidenţe, să alegem într-una dintre cuvintele noastre puţinele care puteau fi desti-

nate premiantului clasei ; tovărăşia noului prieten este o plăcere, nu avem nimic de simulat şi nici de înghiţit, şi lăsăm ca vorbele noastre să curgă libere. Îi mărturisim şi ameţitoarele noastre bănuieli despre existenţă ; şi atunci ne povesteşte mirat că are şi el aceleaşi bănuieli : „dar tu exişti ?" întrebăm, şi el se jură că există şi sîntem nespus de mulţumiţi.

Regretăm cu prietenul nostru că sîntem de acelaşi sex, pentru că, dacă am fi fost de sex diferit, ne-am fi căsătorit, ca să putem sta mereu împreună. Nu ne-ar fi fost frică unuia de celălalt, nici ruşine, nici oroare ; aşa încă rămîne o umbră în viaţa noastră, care acuma ar putea să fie fericită : faptul că nu ştim dacă într-o zi o persoană de celălalt sex va putea să ne iubească. Persoanele de celălalt sex merg pe lîngă noi, ne ating uşor trecînd pe scară, au poate gînduri sau proiecte în legătură cu noi pe care nu le vom putea afla niciodată ; în mîinile lor se află destinul nostru, fericirea noastră. Există poate printre acestea o persoană care e numai bună pentru noi, care ar putea să ne iubească şi pe care noi am putea s-o iubim ; persoana potrivită pentru noi ; dar unde e ? cum s-o recunoaştem, cum s-o facem să ne recunoască în mulţimea din oraş ? În care casă din oraş, în care punct al pămîntului trăieşte persoana potrivită pentru noi, întru totul asemeni nouă, gata să răspundă la toate întrebările noastre, gata să ne asculte la nesfîrşit fără să se plictisească, să surîdă de defectele noastre, să trăiască toată viaţa cu chinul nostru ?

Ce cuvinte ar trebui să rostim ca să ne recunoască dintr-o mie? Cum ar trebui să ne înbrăcăm, unde ar trebui să ne ducem ca s-o întîlnim?

Chinuiţi de aceste gînduri, suferim de o imensă timiditate în prezenţa persoanelor de sex opus, de frică să nu fie una dintre ele persoana potrivită pentru noi şi să nu o pierdem cu un cuvînt. Cîntărim îndelung toate cuvintele înainte de a le rosti, şi le rostim în grabă, cu voce gîtuită; teama ne dă o privire întunecată şi mici gesturi seci; ne dăm seama, dar ne spunem că persoana făcută pentru noi va trebui să ne recunoască, şi după acele gesturi seci şi după acea voce gîtuită; dacă nu arată că ne observă, înseamnă că nu este persoana potrivită; persoana potrivită ne va recunoaşte şi ne va alege dintr-o mie. Aşteptăm persoana potrivită; în fiecare zi, sculîndu-ne dimineaţa ne spunem că întîlnirea ar putea să fie chiar pentru ziua aceea; ne îmbrăcăm şi ne pieptănăm cu nesfîrşită grijă, învingînd pofta de a ieşi cu un impermeabil vechi şi cu pantofi scîlciaţi; persoana potrivită poate să se afle chiar la colţul străzii. De o mie şi o mie de ori ne credem în prezenţa persoanei făcute anume pentru noi; inima ne bate tumultuos la sunetul unui nume, la arcuirea unui nas sau a unui surîs, numai pentru că în sinea noastră am hotărît deodată că acela este nasul, numele şi surîsul persoanei făcute pentru noi; un automobil cu roţile galbene, o doamnă bătrînă

ne fac să roşim năvalnic pentru că noi credem că este automobilul şi mama persoanei potrivite pentru noi ; automobilul cu care vom face călătoria noastră de nuntă, mama care va trebui să ne binecuvinteze. Deodată ne dăm seama că ne-am înşelat, nu era aceea persoana potrivită, că îi sîntem absolut indiferenţi şi nu suferim pentru că n-avem timp să suferim ; deodată automobilul cu roţile galbene, numele şi surîsul pălesc şi se năruie printre sutele de lucruri inutile ce înconjoară viaţa noastră. Dar nu avem timp să suferim ; sîntem pe punctul de a pleca în vilegiatură şi sîntem absolut siguri că în vilegiatură ne vom întîlni cu persoana potrivită ; ne despărţim aproape fără durere de prietenul nostru cu ochii rotunzi, siguri cum sîntem că trenul ne va duce la persoana potrivită ; şi prietenul din partea lui este sigur de acelaşi lucru pentru el ; cine ştie de ce deodată sîntem siguri că persoana potrivită se întîlneşte vara în vilegiatură. Trec lunile lungi ale verii, plicticoase şi în singurătate ; îi scriem prietenului nostru scrisori interminabile, ca să ne consolăm de ratarea întîlnirii, adunăm cu grijă aprecieri favorabile despre noi făcute de vechi cunoscuţi ai familiei sau de rude bătrîne şi le scriem prietenului nostru ; el, în ceea ce-l priveşte, ne scrie scrisori asemănătoare, cu aprecieri favorabile despre inteligenţa sau frumuseţea lui, făcute de bătrînele sale rude. Toamna, trebuie să ne mărturisim nouă înşine că nu s-a întîmplat nimic extraordinar ; dar nu sîntem decepţionaţi, este toamnă, ne revedem cu însufleţire

şi plăcere prietenul şi ceilalţi colegi ; ne aruncăm mulţumiţi în toamnă, persoana potrivită ne aşteaptă poate la colţul bulevardului.

Apoi ne desprindem de prietenul nostru, puţin cîte puţin. Îl găsim cam plicticos, „burghez" ; are mereu mania distincţiei, a fineţei. Noi acuma vrem să fim săraci ; ne interesăm de un grup de colegi săraci, ne ducem în fiecare zi plini de mîndrie în casa lor neîncălzită. Purtăm acum cu mîndrie vechiul nostru impermeabil ; contăm mereu să întîlnim persoana potrivită, dar trebuie să îndrăgească impermeabilul nostru vechi, trebuie să îndrăgească pantofii noştri scîlciaţi, ţigările noastre ieftine, mîinile noastre roşii şi goale. Îmbrăcaţi cu impermeabilul nostru vechi, umblăm singuri, spre seară, de-a lungul caselor de la periferie, am descoperit periferia, firmele micilor cîrciumi de pe splai, ne oprim atenţi în faţa unor prăvălioare unde sînt atîrnate nişte flaneluţe lungi roz, nişte salopete de muncitor şi nişte izmene de culoarea cafelei cu lapte ; ne încîntăm în faţa unei vitrine unde zac ilustrate vechi şi ace vechi de păr ; ne place tot ceea ce este vechi, prăfuit şi sărăcăcios ; umblăm prin oraş să vînăm lucruri sărăcăcioase şi prăfuite. Între timp plouă cu găleata pe impermeabilul nostru vechi care lasă apa să treacă prin el, şi pe capul nostru gol ; noi n-avem umbrelă, nu ieşim cu umbrelă nici morţi ; n-avem umbrelă, nici pălărie, nici mănuşi, nici bani ca să luăm tramvaiul ; tot ce avem se află în buzunar, o batistă mur-

dară, nişte ţigări strivite şi nişte chibrituri de bucătărie.

Deodată ne-am spus că săracii sînt aproapele, săracii sînt aproapele pe care trebuie să-l iubim. Supraveghem trecerea săracilor în jurul nostru ; pîndim ocazia de a conduce un cerşetor orb care trebuie să traverseze strada, de a oferi braţul nostru vreunei bătrîne care a alunecat într-o băltoacă ; mîngîiem timid, cu vîrful degetelor, părul murdar al copiilor care se joacă pe ulicioare, ne întoarcem acasă leoarcă de ploaie, zgribuliţi şi triumfători. Noi nu sîntem săraci, nu ne petrecem noaptea pe banca unei grădini publice, nu mîncăm o supă neagră dintr-un blid de cositor ; nu sîntem săraci, dar numai din întîmplare ; mîine vom fi foarte săraci.

Între timp prietenul pe care am încetat să-l frecventăm suferă din pricina noastră ; aşa cum suferise premiantul clasei cînd nu l-am mai frecventat pe el. Noi ştim asta, dar n-avem nici o remuşcare ; ba chiar avem un fel de plăcere surdă pentru că, dacă cineva suferă din cauza noastră, înseamnă că avem în mîinile noastre puterea de a face să sufere ; noi care ne crezusem atîta timp aşa de slabi şi de neînsemnaţi. Nici nu bănuim că sîntem poate cinici şi răi, pentru că nu bănuim că şi acel prieten al nostru este aproapele ; şi nici nu ne gîndim că aproapele sînt şi părinţii noştri ; aproapele sînt săracii. Ne privim cu severitate părinţii în timp ce mănîncă mîncăruri bune la masa bine lu-

minată ; şi noi mîncăm acele mîncăruri bune, dar ne zicem că este o întîmplare, şi va fi aşa încă foarte puţin timp ; în curînd nu vom avea decît o bucată de pîine neagră şi un blid de cositor.

Într-o zi întîlnim persoana potrivită. Rămînem indiferenţi pentru că n-am recunoscut-o ; ne plimbăm cu persoana potrivită pe străzile de la periferie, luăm cu încetul obiceiul să ne plimbăm împreună în fiecare zi. Din cînd în cînd, distraţi, ne întrebăm dacă nu cumva ne plimbăm cu persoana potrivită ; dar credem că nu. Sîntem prea liniştiţi ; pămîntul, cerul nu s-au schimbat ; minutele şi orele se scurg liniştit, fără bătăi puternice în inima noastră. Ne-am înşelat pînă acum de atîtea ori ; am crezut că ne aflăm în prezenţa persoanei potrivite, şi n-a fost aşa. Şi în prezenţa acelor false persoane potrivite, ne lăsam tîrîţi de un tumult atît de impetuos, încît aproape nu ne mai rămînea puterea de a gîndi ; ne pomeneam trăind ca în centrul unui ţinut incendiat ; copaci, case şi lucruri se aprindeau în jurul nostru. Şi apoi deodată focul se stingea, nu rămînea decît puţin jar călduţ ; în spatele nostru ţinuturile incendiate sînt atîtea că nici nu le mai putem număra. Acum nimic nu arde în jurul nostru. Timp de săptămîni şi luni, petrecem zilele cu persoana potrivită fără să ştim ; numai uneori, cînd, rămaşi singuri, ne gîndim la această persoană, arcuirea buzelor sale, anumite gesturi şi inflexiuni ale vocii, cînd ni le amintim, avem o mică tresărire a inimii ; dar nu ţinem cont

de o atît de mică, de surdă tresărire. Lucrul ciudat cu această persoană este că ne simţim mereu atît de bine şi în pace, cu o respiraţie largă, cu fruntea care timp de atîţia ani fusese mereu încruntată şi întunecată, deodată destinsă ; şi niciodată nu obosim vorbind şi ascultînd. Ne dăm seama că niciodată n-am avut o legătură asemănătoare cu nici o fiinţă omenească ; toate fiinţele omeneşti ni se păreau curînd atît de inofensive, atît de simple şi mici ; această persoană, în timp ce merge alături de noi cu pasul său deosebit de al nostru, cu profilul său sever, posedă o facultate infinită de a ne face tot binele şi tot răul. Totuşi noi sîntem nespus de liniştiţi.

Şi părăsim casa şi ne ducem să trăim cu această persoană pentru totdeauna ; nu pentru că ne-am convins că este persoana potrivită ; ba chiar nu sîntem de loc convinşi şi tot avem bănuiala că adevărata persoană potrivită pentru noi se ascunde cine ştie unde în oraş. Dar nu dorim să ştim unde se ascunde ; simţim că nu am mai avea să-i spunem mare lucru, deoarece spunem tot acestei persoane poate nepotrivită cu care acuma trăim ; iar binele şi răul din viaţa noastră noi vrem să-l primim de la ea şi cu ea. Izbucnesc uneori între noi şi această persoană ciocniri violente ; totuşi nu izbutesc să strice acea pace infinită care se află în noi.

După mulţi ani, numai după mulţi ani, după ce între noi şi această persoană s-a ţesut o reţea densă de obişnuinţe, de amintiri şi de ciocniri violente, vom şti în sfîrşit că era cu ade-

vărat persoana potrivită pentru noi, că n-am fi suportat o alta, că numai ei putem să-i cerem tot ceea ce este necesar inimii noastre.

Acuma, în noua casă în care am venit să trăim şi care este a noastră, nu mai vrem să fim săraci, ba chiar ne este puţin teamă de sărăcie ; simţim o afecţiune stranie pentru lucrurile care ne înconjoară, pentru o masă sau pentru un covor, noi care răsturnăm mereu cerneala pe covoarele părinţilor noştri ; această nouă afecţiune pentru un covor ne preocupă întrucîtva, ne este puţin ruşine de ea ; mai mergem cîteodată la plimbare pe străzile de la periferie, dar întorcîndu-ne acasă ne ştergem cu grijă pe ştergătorul de la uşă pantofii plini de noroi ; şi simţim o plăcere nouă aşezîndu-ne acasă, sub lampă, cu obloanele închise peste oraşul întunecos. Nu mai avem multă nevoie de prieteni pentru că toate gîndurile noastre le spunem persoanei care trăieşte cu noi, în timp ce mîncăm supa împreună la masa luminată ; celorlalţi ni se pare că nu merită osteneală să le mai povestim nimic.

Ni se nasc copii, şi creşte în noi teama de sărăcie ; ba chiar cresc în noi nenumărate temeri, de orice pericol posibil sau suferinţă care i-ar putea lovi pe copiii noştri în trupul lor muritor.

Carnea noastră, propriul nostru trup nu-l simţisem în trecut niciodată fragil şi muritor ; eram gata să ne aruncăm în cele mai neprevăzute aventuri, gata întotdeauna să plecăm spre locurile cele mai îndepărtate, printre leproşi şi ca-

nibali ; orice perspectivă de războaie, de epidemii sau de catastrofe cosmice ne lăsa cu totul nepăsători. Nu ştiam că există în trupul nostru atîta teamă, atîta fragilitate, niciodată nu bănuisem că ne putem simţi atît de legaţi de viaţă, printr-o legătură de teamă şi de duioşie sfîşietoare. Cît era de puternic şi de liber pasul nostru cînd umblam singuri, la nesfîrşit, prin oraş ! Duminica priveam cu mare compătimire familiile, taţii şi mamele plimbîndu-se agale pe străzi cu cărucioarele copiilor ; ni se părea un lucru plictisitor şi trist. Acum sîntem noi una din aceste familii, umblăm agale pe străzi, împingînd căruciorul ; şi nu sîntem trişti, sîntem poate chiar fericiţi, dar o fericire pe care ne este greu s-o recunoaştem, cu panica în care ne aflăm că am putea s-o pierdem dintr-o clipă într-alta pentru totdeauna ; copilaşul în căruciorul pe care-l împingem este aşa de mic, aşa de slab, dragostea ce ne leagă de el este atît de dureroasă, atît de speriată ! Ne este frică de o adiere de vînt, de un nor pe cer ; nu o să vină ploaia ? Noi care avusesem parte de atîta ploaie, cu capul gol, cu picioarele prin băltoace ! Acum avem o umbrelă. Şi ne-ar place să avem şi un suport de umbrele, acasă, în antreu ; ne năpădesc dorinţele cele mai ciudate, pe care niciodată, cînd mergeam singuri şi liberi prin oraş, n-am fi presupus că le-am putea avea ; am vrea un suport de umbrele şi nişte cuiere, nişte cearceafuri, nişte prosoape, un godin, un răcitor. Nu mai căutăm periferia, mergem pe bulevarde, printre vile şi

grădini ; sîntem atenţi ca oamenii prea murdari şi săraci să nu se apropie de copiii noştri, de frica păduchilor şi a bolilor ne ferim de cerşetori.

Ne iubim copiii într-un fel atît de dureros, atît de înspăimîntat, încît ni se pare că n-am avut niciodată altă fiinţă apropiată, că nu vom putea niciodată să avem alta. Nu sîntem încă obişnuiţi cu prezenţa copiilor noştri pe pămînt ; sîntem încă uimiţi şi tulburaţi de apariţia lor în viaţa noastră. Nu mai avem prieteni ; sau mai bine-zis, ne gîndim imediat cu ură la puţinii prieteni pe care îi avem dacă copilul nostru se simte rău ; parcă ni se pare că este vina lor, prin faptul că în compania lor ne-am sustras de la acea unică sfîşietoare tandreţe ; nu mai avem vocaţie ; am avut o vocaţie, o meserie dragă, şi acum, dacă îi mai dăm puţină atenţie, ne simţim imediat vinovaţi, ne întoarcem în grabă la acea unică tandreţe sfîşietoare ; o zi cu soare, un peisaj verde, pentru noi înseamnă numai că copilul nostru va putea să se bronzeze la soare sau să se joace în verdeaţă ; noi, pentru noi, am pierdut orice facultate de desfătare sau de contemplaţie. Aruncăm asupra lucrurilor o privire bănuitoare şi speriată ; ne uităm dacă nu sînt cuie ruginite, gîndaci, primejdii pentru copilul nostru. Am vrea să locuim în sate curate şi răcoroase, cu animale curate şi locuitori prietenoşi ; universul sălbatic care ne fascina nu ne mai fascinează.

Şi cum ne-am prostit, gîndim uneori cu părere de rău privind chipul copilului nostru care

ne este atît de familiar, familiar cum nu ne-a fost niciodată nici un lucru pe lume, privindu-l în timp ce stă pe jos şi face o colină de pămînt cu mîinile lui durdulii. Cum ne-am prostit şi cît de mărunte şi amorţite ne sînt gîndurile, mărunte de ar putea încăpea într-o coajă de alună şi totuşi atît de obositoare, atît de înăbuşitoare ! Unde e universul sălbatic care ne fascina, puterea noastră şi ritmul viu şi liber al tinereţii noastre, cutezătoarea descoperire a lucrurilor zi de zi, privirea noastră hotărîtă şi glorioasă, pasul nostru triumfător ? Unde este acum aproapele pentru noi ? Unde este acum Dumnezeu ? Dumnezeu, noi ne aducem aminte să-i vorbim numai cînd copilul nostru e bolnav ; atunci îi spunem să ne facă să pierdem toţi dinţii, tot părul, dar să ne vindece copilul. Îndată ce copilul s-a vindecat, uităm de Dumnezeu ; avem încă dinţi şi păr şi revenim la micile noastre gînduri amorţite şi obositoare ; cuie ruginite, gîndaci, pajişti răcoroase, păpici de făină. Am devenit şi superstiţioşi ; facem mereu coarne cu degetele în timp ce coasem sau scriem, ne sculăm deodată, aprindem şi stingem lampa de trei ori făcînd coarne, fiindcă ne-am spus din senin că numai asta ne va putea salva de nenorocire. Ne ferim cu îndîrjire de durere ; o simţim venind şi ne ascundem după fotolii, după perdele, ca să nu ne găsească.

Dar vine şi durerea. O aşteptasem, totuşi nu o recunoaştem imediat ; nu-i spunem imediat pe nume. Zăpăciţi şi increduli, încredinţaţi că totul se va putea remedia, coborîm scările ca-

sei, închidem uşa aceea pentru totdeauna; mergem la nesfîrşit pe şosele pline de praf. Sîntem urmăriţi, iar noi ne ascundem; ne ascundem în mănăstiri şi prin păduri, în păduri şi prin ulicioare, în calele navelor şi în beciuri. Ne învăţăm să cerem ajutor primului trecător, nu ştim dacă este un prieten sau un duşman, dacă va vrea să ne ajute sau să ne trădeze; dar n-avem de ales, şi pentru o clipă îi încredinţăm viaţa noastră. Ne învăţăm şi să dăm ajutor primului trecător. Şi păstrăm mereu în noi încrederea că peste puţin, peste cîteva ore sau peste cîteva zile, ne vom întoarce la casa noastră cu covoare şi lămpi; vom fi mîngîiaţi şi consolaţi; copiii noştri se vor aşeza la joacă cu un şorţ curat, cu papuci roşii. Dormim cu copiii noştri prin gări, pe treptele bisericilor, în aziluri pentru săraci; sîntem săraci, gîndim fără nici o mîndrie; puţin cîte puţin dispare în noi orice urmă de mîndrie copilăroasă. Ne este cu adevărat foame şi cu adevărat frig. Nu mai simţim teama; teama a pătruns în noi, este una cu oboseala noastră; este privirea înăsprită şi uitucă pe care o aruncăm lucrurilor.

Numai din cînd în cînd, din adîncul oboselii noastre, se iveşte iarăşi în noi conştiinţa lucrurilor, atît de dureroasă încît ne dau lacrimile; poate privim pămîntul pentru ultima oară. Niciodată n-am simţit cu atîta putere dragostea ce ne leagă de praful şoselelor, de ciripitul puternic al păsărilor, de acel ritm gîfîitor al respiraţiei noastre; dar ne simţim mai tari decît

acel ritm gîfîitor, îl simţim în noi aşa de surd, aşa de îndepărtat, ca şi cum n-ar mai fi al nostru ; niciodată nu ne-am iubit atîta copiii, greutatea lor în braţele noastre, mîngîierea părului lor pe obrajii noştri, totuşi nu ne mai este teamă nici pentru copiii noştri ; îi spunem lui Dumnezeu să-i ocrotească, dacă vrea. Îi spunem să facă cum vrea.

Şi acum sîntem într-adevăr adulţi, ne gîndim într-o dimineaţă privind în oglindă faţa noastră brăzdată, scobită ; privind-o fără nici o mîndrie, fără nici o curiozitate ; doar cu puţină milă. Avem din nou o oglindă între patru pereţi ; cine ştie, poate în curînd vom avea din nou un covor, poate o lampă. Dar am pierdut fiinţele cele mai dragi ; şi atunci ce ne mai pasă de covoare, de papuci roşii ? Învăţăm să punem bine şi să ne păstrăm obiectele morţilor ; să ne întoarcem singuri în locurile unde am fost cu ei ; să întrebăm, auzind în jurul nostru tăcerea. Nu ne mai este teamă de moarte ; privim în moarte în fiecare oră, în fiecare minut, amintindu-ne de marea ei tăcere, de chipul cel mai drag.

Şi acum sîntem într-adevăr adulţi, gîndim, şi ne simţim uimiţi că a fi adulţi înseamnă asta, şi nu într-adevăr tot ceea ce crezusem cînd eram copii, nu într-adevăr siguranţă de sine, nu într-adevăr o senină înstăpînire asupra tuturor lucrurilor de pe pămînt. Sîntem adulţi fiindcă avem în spatele nostru prezenţa mută a fiinţelor moarte, cărora le cerem o judecată asupra comportării noastre actuale, cărora le cerem iertare pentru supărările trecute ; am vrea să smul-

gem din trecutul nostru atîtea cuvinte crude ale noastre, atîtea gesturi crude pe care le-am făcut totuşi cînd ne temeam de moarte dar nu ştiam, nu înţelegeam cît de ireparabilă, cît de fără remediu e moartea ; sîntem adulţi pentru toate răspunsurile mute, pentru toată iertarea mută a morţilor pe care îi purtăm în noi. Sîntem adulţi pentru acel scurt moment pe care într-o zi ni s-a întîmplat să-l trăim, cînd ne-am uitat ca pentru ultima dată la toate lucrurile de pe pămînt şi am renunţat să le stăpînim, le-am restituit voinţei lui Dumnezeu ; şi dintr-o dată lucrurile de pe pămînt ne-au apărut la locul lor potrivit, sub cer, şi tot aşa şi fiinţele omeneşti, şi noi înşine, privind suspendaţi, din unicul loc potrivit care ne este dat ; fiinţe omeneşti, lucruri şi amintiri, totul ne-a apărut la locul său potrivit sub cer. În acel scurt moment am găsit un echilibru pentru viaţa noastră şovăitoare ; şi ni se pare că întotdeauna vom putea regăsi acel moment tainic, să căutăm acolo cuvintele pentru meseria noastră, cuvintele pentru aproapele nostru, să ne privim aproapele cu o privire întotdeauna dreaptă şi liberă, nu cu privirea temătoare sau dispreţuitoare a aceluia care se întreabă mereu, în prezenţa aproapelui său, dacă îi va fi stăpîn sau rob. Toată viaţa noi n-am ştiut să fim decît stăpîni sau robi ; dar în acel moment tainic, în acel moment de echilibru deplin, am ştiut că nu există pe pămînt adevărată stăpînire, nici adevărată robie. Astfel acuma, întorcîndu-ne la acel moment tainic, vom căuta să vedem în

ceilalţi dacă li s-a întîmplat să trăiască un moment identic sau dacă sînt încă departe de el ; aceasta este ceea ce e important să ştim. În viaţa unei fiinţe omeneşti este momentul cel mai înalt ; şi este necesar cînd sîntem alături de ceilalţi, să ne aţintim ochii la momentul cel mai înalt al destinului lor.

Ne dăm seama cu uimire că, adulţi fiind, nu ne-am pierdut vechea timiditate faţă de aproapele nostru ; viaţa nu ne-a ajutat de loc să scăpăm de timiditate. Sîntem încă timizi. Numai că nu ne mai pasă ; ni se pare că ne-am cucerit dreptul de a fi timizi ; sîntem timizi fără timiditate ; cutezător de timizi. Cu timiditate, căutăm în noi cuvintele potrivite. Ne bucurăm mult că le găsim, că le găsim cu timiditate dar aproape fără efort, ne bucurăm că avem în noi atît de multe cuvinte, atît de multe cuvinte pentru aproapele nostru, încît sîntem îmbătaţi de uşurinţă şi de naturaleţe. Şi istoria raporturilor umane nu se termină în noi niciodată ; fiindcă puţin cîte puţin devin chiar prea uşoare pentru noi, chiar prea naturale şi spontane raporturile umane ; aşa de spontane, aşa de fără efort, încît nu mai sînt bogăţie, nici descoperire, nici alegere ; sînt numai obişnuinţă şi satisfacţie, beţie de naturaleţe. Noi tot credem că ne putem întoarce la acel moment al nostru tainic, că putem întotdeauna afla acolo cuvinte potrivite, dar nu este adevărat că ne putem întoarce întotdeauna la el, de multe ori întoarcerile noastre sînt false ; aprindem o lumină falsă în ochii noştri, simulăm solicitu-

dine şi căldură faţă de aproapele nostru şi în realitate sîntem iarăşi crispaţi, ghemuiţi şi îngheţaţi în bezna din inima noastră. Raporturile umane trebuie redescoperite şi reinventate în fiecare zi. Trebuie să ne amintim întotdeauna că orice fel de întîlnire cu aproapele nostru este o acţiune omenească, deci este întotdeauna rău sau bine, adevăr sau minciună, caritate sau păcat.

Noi sîntem acum atît de adulţi, încît copiii noştri adolescenţi încep să ne privească cu ochi de piatră; suferim din pricina asta cu toate că ştim prea bine ce este privirea aceea; cu toate că ne aducem bine aminte că am avut şi noi o privire identică. Suferim şi ne plîngem, şuşotim întrebări bănuitoare, cu toate că acum ştim atît de bine cum se desfăşoară lungul lanţ al raporturilor umane, parabola lui lungă şi necesară, tot lungul drum pe care trebuie să-l străbatem ca să ajungem să avem puţină îndurare.

MICILE VIRTUŢI

În ceea ce priveşte educaţia copiilor, sînt de părere că trebuie să-i învăţăm nu micile virtuţi, ci cele mari. Nu economisirea, ci generozitatea şi indiferenţa faţă de bani; nu prudenţa, ci curajul şi dispreţul pentru primejdie,

nu viclenia, ci sinceritatea şi dragostea de adevăr ; nu diplomaţia, ci dragostea de aproapele nostru şi abnegaţia ; nu dorinţa de succes, ci dorinţa de a fi şi de a şti.

De obicei însă facem contrariul, ne grăbim să-i învăţăm respectul pentru micile virtuţi, întemeind pe acestea tot sistemul nostru educativ. Alegem, în felul acesta, drumul cel mai comod ; pentru că virtuţile mărunte nu includ nici un pericol material, ba chiar te pun la adăpost de loviturile soartei. Neglijăm să-i învăţăm virtuţile mari, şi totuşi le iubim şi am vrea ca copiii noştri să le aibă ; dar nutrim credinţa că ele vor izvorî spontan în sufletul lor într-o bună zi, considerîndu-le de natură instinctivă, pe cînd celelalte, cele mici, ni se par rodul unei reflecţii şi al unui calcul şi de aceea ne gîndim că trebuie să fie învăţate.

În realitate deosebirea este numai aparentă. Şi virtuţile mărunte provin din străfundul instinctului nostru, dintr-un instinct de apărare ; dar în ele raţiunea vorbeşte, rosteşte sentinţe, discută, strălucitor avocat al salvgardării personale. Marile virtuţi izvorăsc dintr-un instinct în care raţiunea nu vorbeşte, un instinct căruia mi-ar fi foarte greu să-i dau un nume. Şi tot ce este mai bun în noi este în instinctul acela mut ; şi nu în instinctul nostru de apărare, care argumentează, rosteşte sentinţe, discută cu vocea raţiunii.

Educaţia nu este decît un anumit raport pe care-l stabilim între noi şi copiii noştri, un anu-

mit climat în care înfloresc sentimentele, instinctele, gîndurile. Ori eu cred că un climat inspirat numai de respectul pentru virtuţile mici, va duce pe nesimţite la cinism, sau la teama de a trăi. Micile virtuţi, în sine, n-au nimic de-a face cu cinismul sau cu teama de a trăi ; dar toate împreună, şi fără cele mari, generează o atmosferă care duce la acele consecinţe. Nu înseamnă că virtuţile mărunte, în sine, ar fi de dispreţuit ; dar valoarea lor este de ordin complementar şi nu substanţial ; ele nu pot sta singure fără celelalte şi sînt, fără celelalte, o hrană sărăcăcioasă pentru natura umană. Modul de a exercita virtuţile mărunte, în măsură temperată şi cînd este cu totul indispensabil, omul poate să-l afle în jurul său şi să-l soarbă din văzduh ; fiindcă virtuţile mici sînt de un ordin foarte obişnuit şi răspîndit printre oameni. Dar marile virtuţi, acelea nu se află pe toate drumurile ; şi ele trebuie să fie prima substanţă a raporturilor cu copiii noştri, prima temelie a educaţiei. În afară de asta, ceea ce este mare poate să conţină ceea ce este mic, dar ceea ce este mic, conform naturii, nu poate să conţină ceea ce-i mare.

Nu e bine să căutăm a aminti şi a imita, în raporturile cu copiii noştri, metodele folosite cu noi de părinţii noştri. Vremea tinereţii şi copilăriei noastre nu era o vreme de virtuţi mărunte ; era o vreme de cuvinte tari şi răsunătoare, care totuşi puţin cîte puţin îşi pierdeau substanţa. Acuma este o vreme de cuvinte modeste şi reci, de sub care iese poate la iveală

dorința unei recuceriri. Dar este o dorință timidă și care se teme de ridicol. Așa ne învăluim cu prudență și cu viclenie. Părinții noștri nu cunoșteau nici prudența, nici viclenia ; nu cunoșteau teama de ridicol ; erau inconsecvenți și incoerenți, dar nu-și dădeau niciodată seama ; se contraziceau într-una, dar nu admiteau niciodată că s-au contrazis. Foloseau cu noi o autoritate pe care noi am fi cu totul incapabili să o folosim. Neclintiți în principiile lor, pe care le credeau indestructibile, domneau cu putere absolută asupra noastră. Ne asurzeau cu cuvinte tunătoare ; un dialog nu era posibil, fiindcă îndată ce bănuiau că n-au dreptate, ne porunceau să tăcem ; băteau cu pumnul în masă, făcînd să se cutremure camera. Noi ne amintim de gestul acela, dar n-am ști să-l imităm. Putem să ne înfuriem, să urlăm ca lupii ; dar dincolo de urletele noastre de lup este un hohot isteric de plîns, un behăit răgușit de miel.

Deci, noi nu avem autoritate ; nu avem arme. Autoritatea, în noi, ar fi o ipocrizie și o ficțiune. Sîntem prea conștienți de slăbiciunea noastră, prea melancolici și nesiguri, prea conștienți de inconsecvențele și incoerențele noastre, prea conștienți de defectele noastre ; am privit prea adînc în noi și am văzut prea multe lucruri. Și fiindcă n-avem autoritate, trebuie să inventăm un alt raport.

Astăzi cînd dialogul a devenit posibil între părinți și copii — posibil, deși tot dificil, mereu împovărat de idei preconcepute reciproce,

timidităţi şi inhibiţii reciproce — este necesar ca noi să ne arătăm, în acest dialog, aşa cum sîntem ; imperfecţi ; cu credinţa că ei, copiii noştri, nu ne vor semăna, vor fi mai tari şi mai buni decît noi.

Întrucît sîntem toţi hărţuiţi, într-un fel sau altul, de problema banilor, prima mică virtute care ne vine în cap să-i învăţăm pe copiii noştri este economisirea. Le dăruim o puşculiţă, explicîndu-le ce frumos este să păstrezi banii în loc să-i cheltuieşti, aşa ca, după luni de zile, să fie acolo mulţi, o grămadă mare de bani ; şi ce frumos este să rezişti poftei de a cheltui, ca să poţi cumpăra, la sfîrşit, vreun obiect de preţ. Ne aducem aminte că am primit în dar, în copilăria noastră, o puşculiţă la fel ; dar uităm că banul şi gustul de a-l păstra era, pe vremea copilăriei noastre, mai puţin oribil şi murdar decît astăzi ; fiindcă banul, cu cît trece timpul, cu atît e mai murdar. Puşculiţa, deci, este prima noastră greşeală : am instalat în sistemul nostru educativ o mică virtute.

Acea puşculiţă de teracotă cu aspect inofensiv, în formă de pară sau de măr, stă cu lunile în odaia copiilor noştri şi ei se obişnuiesc cu prezenţa ei, se obişnuiesc cu plăcerea de a vîrî, zi de zi, banul în deschizătură ; se obişnuiesc cu banul păstrat acolo înăuntru, unde, în taină şi în întuneric, creşte ca un sîmbure în sînul pămîntului ; se ataşează de bani la început cu nevinovăţie, cum ne ataşăm de toate lucrurile care cresc datorită zelului nostru, mici plante sau mici animale ; şi tot cu gîndul la

obiectul acela costisitor văzut în vitrină şi pe care îl vor putea cumpăra, cum le-am spus noi, cu banii astfel economisiţi. După ce în sfîrşit pot sparge puşculiţa şi cheltui banii, copiii se simt singuri şi decepţionaţi ; nu mai există în odaie, păstraţi în pîntecele mărului, şi nu mai există nici mărul trandafiriu ; în schimb un obiect îndelung admirat în vitrină, şi despre a cărui importanţă şi valoare noi le-am tot vorbit : dar care acum, în cameră, pare cenuşiu şi urît, vestejit după atîta aşteptare şi atîţia bani. Copiii nu vor învinovăţi banii de această decepţie, ci obiectul însuşi, fiindcă banii pierduţi păstrează, în amintire, toate făgăduielile lor ademenitoare. Copiii vor cere o nouă puşculiţă şi noi bani de păstrat ; şi vor dedica banilor gînduri şi o atenţie care nu este bine să le fie dedicate. Vor prefera banii lucrurilor. Nu e rău că au suferit o decepţie ; e rău că se simt singuri fără tovărăşia banilor.

N-ar trebui să-i învăţăm să economisească ; ar trebui să-i obişnuim să cheltuiască. Ar trebui să dăm adesea copiilor ceva bani, mici sume fără importanţă, îndemnîndu-i să-i cheltuiască imediat şi după bunul lor plac, urmînd un capriciu de moment ; copiii vor cumpăra vreun fleac, pe care îl vor uita imediat, aşa cum vor uita imediat şi banii cheltuiţi în grabă şi pe negîndite, şi de care nu s-au ataşat. Pomenindu-se în mînă cu fleacurile acelea, care se vor strica imediat, copiii vor rămîne puţin decepţionaţi, dar vor uita curînd şi decepţia, şi fleacurile, şi banii ; ba chiar vor asocia banii

cu ceva momentan şi stupid ; şi se vor gîndi că banii sînt stupizi, aşa cum se cuvine să gîndeşti în copilărie.

Se cuvine ca în primii ani ai vieţii lor copiii să trăiască fără să ştie ce este banul. Uneori asta nu e cu putinţă, dacă sîntem prea săraci ; şi uneori e greu, fiindcă sîntem prea bogaţi. Totuşi cînd sîntem foarte săraci, cînd banul e strîns legat de un fapt de supravieţuire zilnică, de o chestiune de viaţă sau de moarte, atunci el se traduce atît de rapid în ochii copilului în hrană, cărbuni sau haine, încît n-are cum să-i convertească mintea. Dar dacă sîntem aşa şi aşa, nici bogaţi, nici săraci, nu e greu să laşi ca un copil să trăiască, în copilărie, fără să ştie ce este banul şi fără să se preocupe de el. Şi totuşi e necesar ca, nici prea devreme dar nici prea tîrziu, să înlăturăm această ignoranţă ; şi, dacă avem greutăţi materiale, e necesar ca, nici prea devreme dar nici prea tîrziu, copiii noştri să fie puşi la curent cu ele ; aşa cum se cuvine ca, la un moment dat, să împartă cu noi preocupările noastre şi motivele noastre de bucurie, şi proiectele noastre şi tot ceea ce priveşte viaţa familială. Şi obişnuindu-i să considere banii familiei ca un lucru care ne aparţine nouă şi lor în egală măsură, şi nu nouă mai mult decît lor, sau invers, vom putea şi să-i îndemnăm să fie cumpătaţi, să fie atenţi la banii pe care-i cheltuiesc ; şi în felul acesta îndemnul la economie nu mai este respect pentru o mică virtute, nu este un îndemn abstract de a respecta un lucru care nu merită respect

în sine, ca banul, ci este un mod de a aminti copiilor că în casă nu sînt mulţi bani, este un îndemn de a se simţi adulţi şi responsabili faţă de un lucru care ne aparţine nouă ca şi lor, un lucru nu tocmai frumos şi nici plăcut, dar serios, fiind legat de necesităţile noastre zilnice. Însă nici prea devreme şi nici prea tîrziu ; secretul educaţiei constă în a ghici timpul potrivit.

A fi sobri cu noi înşine şi generoşi cu alţii, asta înseamnă a avea un raport judicios cu banii, a fi liber faţă de bani. Şi nu încape îndoială că, în familiile unde banii se cîştigă şi se cheltuiesc prompt, unde curg ca apa de izvor şi, practic, nu există ca bani, e mai puţin greu să educi un copil la un astfel de echilibru, la o astfel de libertate.

Lucrurile devin complicate acolo unde banii există şi există atîrnînd greu, apă plumburie şi stagnantă care emană fermenţi şi mirosuri. De timpuriu copiii îşi dau seama de prezenţa în familie a acestor bani, putere ascunsă despre care nu se vorbeşte niciodată în termeni clari, dar la care părinţii fac aluzie, vorbind între ei, cu nume complicate şi misterioase, cu o fixitate plumburie în ochi, cu o cută amară la colţul gurii ; bani care nu sînt puşi pur şi simplu în sertarul biroului, ci se lăfăiesc cine ştie pe unde, şi ar putea dintr-un moment într-altul să fie reabsorbiţi de pămînt, să dispară iremediabil pentru totdeauna înghiţind familia şi casa. În asemenea familii, copiii sînt într-una dăscăliţi să cheltuiască cît mai puţin, în fiecare zi mama îi în-

deamnă la atenţie şi la economie, cînd le dă mărunţişul pentru tramvai ; şi în privirea mamei este acea preocupare plumburie, pe fruntea ei acea cută adîncă care apare întotdeauna cînd e vorba de bani ; este teama obscură că toţi banii s-ar risipi în neant şi că chiar acel mărunţiş ar putea însemna prima pulbere a unei năruiri neaşteptate şi mortale. Copiii din asemenea familii nu arareori se duc la şcoală cu haine uzate şi pantofi scîlciaţi, şi trebuie să ofteze multă vreme, uneori în zadar, după o bicicletă sau după un aparat fotografic, obiecte pe care unii dintre colegii lor, desigur mai săraci, le au de mult şi cînd apoi li se dăruieşte bicicleta pe care şi-au dorit-o, darul e totuşi însoţit de recomandaţia severă de a nu strica, de a nu împrumuta nimănui un obiect de lux ca acela şi care a costat atîţia bani. Îndemnurile la economie, în casă, sînt veşnice şi insistente ; este poruncă de a cumpăra cărţile de şcoală vechi, caietele la Standard. Asta se întîmplă în parte fiindcă bogaţii sînt adeseori zgîrciţi, şi fiindcă se cred săraci ; dar mai ales pentru că mamele, în familiile bogate, mai mult sau mai puţin în mod inconştient, se tem de consecinţele banilor şi caută să-şi apere copiii de ele formînd în jurul lor o ficţiune de obiceiuri simple, obişnuindu-i chiar cu mici privaţiuni. Dar nu există greşeală mai mare decît a pune pe un copil să trăiască într-o asemenea contradicţie ; banul vorbeşte peste tot, în casă, limbajul lui de neconfundat ; este prezent în porţelanuri, în mobilier, în argintăria grea, este

prezent în călătoriile comode, în vilegiaturile luxoase, în saluturile portarului, în mofturile servitorilor ; este prezent în conversaţiile părinţilor, este cuta de pe fruntea tatălui, perplexitatea plumburie din privirea maternă ; banul este peste tot, de neatins fiindcă e, poate, înspăimîntător de fragil ; este ceva asupra căruia nu e îngăduit să glumeşti, un zeu funebru căruia nu ne putem adresa decît în şoaptă ; şi pentru a-l slăvi pe acest zeu, pentru a nu-i tulbura imobilitatea funestă, trebuie purtat paltonul de anul trecut, devenit strîmt, trebuiesc învăţate lecţiile pe cărţi vechi şi zdrenţuite, trebuie să te distrezi cu o bicicletă de ţăran.

Dacă, fiind bogaţi, vrem să ne educăm copiii în spiritul obiceiurilor simple, trebuie să fie însă foarte clar că toţi banii economisiţi cu asemenea obiceiuri se cheltuiesc fără calicie pentru alţi oameni. Asemenea obiceiuri au un sens numai dacă nu sînt avariţie sau teamă, ci liberă alegere a simplităţii în mijlocul bogăţiei. Un băiat de familie bogată nu învăţa să fie sobru fiindcă e pus să poarte haine învechite, sau fiindcă i se dau pentru gustare mere ieftine, sau fiindcă e lipsit de o bicicletă pe care o doreşte de mult ; acea sobrietate în mijlocul bogăţiei este o pură ficţiune, şi ficţiunile nu sînt niciodată educative. În felul acesta va învăţa numai zgîrcenia şi frica banului. Lipsindu-l de o bicicletă pe care o doreşte şi pe care am putea să i-o cumpărăm, nu vom face decît să-l lipsim de un lucru legitim pentru un copil, nu vom face decît să devină mai puţin veselă

copilăria lui în numele unui principiu abstract, fără justificare în realitate. Şi, în mod tacit, vom ajunge să susţinem în faţa lui că banii sînt mai buni decît o bicicletă ; şi dimpotrivă, este necesar ca el să ştie că o bicicletă este întotdeauna mai bună decît banii.

Adevărata apărare de bogăţie nu este frica de bogăţie, de fragilitatea ei şi de consecinţele vicioase pe care le poate aduce ; adevărata apărare de bogăţie este indiferenţa faţă de bani. Pentru a educa un copil în această indiferenţă nu există altă modalitate decît de a i se da bani de cheltuit, cînd banii există ; ca să înveţe să se despartă de ei fără mîhnire şi fără părere de rău. Mi se atrage atenţia că astfel un copil se obişnuieşte să aibă bani de cheltuit, şi nu va mai putea să se lipsească de ei ; dacă mîine nu va mai fi bogat, ce va face ? Dar este mai uşor să n-ai bani cînd te-ai învăţat să-i cheltuieşti, cînd ai învăţat cît de repede zboară din mînă ; este mai uşor să te lipseşti de bani cînd i-ai cunoscut bine, decît atunci cînd le-ai închinat, în copilărie, respect şi teamă, ai simţit prezenţa lor în jur şi nu ţi-a fost îngăduit să ridici ochii pentru a-i privi de aproape.

De cum copiii noştri încep să meargă la şcoală, noi le şi făgăduim bani ca răsplată dacă vor învăţa bine. E o greşeală. În felul acesta noi amestecăm banii, deci un lucru fără nobleţe, cu un lucru meritoriu şi demn cum este învăţătura şi plăcerea cunoaşterii. Banii pe care-i dăm copiilor noştri ar trebui să se dea fără motiv ; ar trebui să se dea cu indiferenţă, ca să se

învețe să-i primească cu indiferență ; și trebuie să-i dăm nu ca să învețe să-i iubească, ci ca să învețe să nu-i iubească, să înțeleagă adevăratul lor caracter, și importanța lor în satisfacerea dorințelor cele mai adevărate, care sînt cele ale spiritului. Ridicînd banul la funcția de răsplată, de punct de sosire, de obiectiv de atins, noi le conferim un loc, o importanță, o noblețe pe care nu trebuie s-o aibă în ochii copiilor noștri. Afirmăm implicit principiul — fals — că banul este încoronarea unei osteneli și țelul ei ultim. Banul, dimpotrivă, ar trebui să fie conceput ca salariu al unei osteneli ; nu ultimul ei țel, ci salariul ei, adică creditul său legitim ; și este evident că ostenelile școlare ale copiilor nu pot să aibă un salariu. Este o greșeală minoră — dar este o greșeală — să oferi copiilor bani în schimbul unor mici servicii familiale, unor mici prestații. Este o eroare pentru că noi nu sîntem, pentru copiii noștri, niște dătători de muncă ; banii din familie sînt tot atît ai lor cît sînt și ai noștri ; acele mici servicii, acele mici prestații ar trebui să fie fără răsplată, colaborare voluntară la viața familială. Și în general cred că, promițînd și dînd răsplăți și pedepse, trebuie să procedăm foarte precaut. Fiindcă viața rar va avea răsplăți și pedepse ; de obicei sacrificiile n-au nici o răsplată și adeseori faptele rele nu-și primesc pedeapsa, ba chiar uneori sînt larg retribuite cu succese și bani. De aceea este mai bine ca copiii noștri să știe din copilărie că binele nu primește răsplată și răul nu primește pedeapsă ; și totuși

trebuie să iubeşti binele şi să urăşti răul; şi la aceasta nu este posibil să dai nici o explicaţie logică.

Obişnuim să dăm o importanţă care e cu totul neîntemeiată randamentului şcolar al copiilor noştri. Şi aceasta nu este decît tot respect pentru mica virtute a succesului. Ar trebui să ne ajungă să nu rămînă prea în urmă faţă de ceilalţi, să nu cadă la examene; dar noi nu ne mulţumim cu atît; vrem, de la ei, succesul, vrem să dea satisfacţii orgoliului nostru. Dacă merg prost la şcoală, sau pur şi simplu nu atît de bine cum pretindem noi, imediat ridicăm între ei şi noi bariera nemulţumirii permanente, luăm tonul morocănos şi plîngăreţ al unuia care se plînge de o jignire. Atunci copiii noştri, plictisiţi, se îndepărtează de noi. Sau îi aprobăm în protestele lor împotriva învăţătorilor care nu i-au înţeles, luăm împreună cu ei aere de victime ale unei nedreptăţi. Şi în fiecare zi le corectăm temele, ba chiar ne aşezăm lîngă ei cînd îşi scriu temele, învăţăm lecţiile cu ei. De fapt, şcoala, pentru un copil, ar trebui să fie de la bun început prima bătălie pe care o înfruntă singur, fără noi: de la bun început ar trebui să fie limpede că acela e un cîmp al lui de bătălie, unde noi nu putem să-i dăm decît un ajutor cu totul ocazional şi derizoriu. Şi dacă acolo suferă nedreptăţi sau nu este înţeles, este necesar să-l facem să priceapă că nu e de loc de mirare, deoarece în viaţă trebuie să ne aşteptăm să fim mereu neînţeleşi şi neluaţi în seamă, să fim victime ale

nedreptăţii ; iar singurul lucru care contează este să nu comitem noi înşine o nedreptate. Noi împărtăşim cu copiii noştri succesele şi insuccesele lor fiindcă ne sînt dragi, dar în acelaşi fel şi în egală măsură cum împărtăşesc ei, cînd încep să se facă mari, succesele sau insuccesele noastre, bucuriile sau preocupările noastre. Este falsă ideea că ei ar avea datoria, faţă de noi, de a fi buni la şcoală şi de a da învăţăturii partea cea mai bună a inteligenţei lor. Datoria lor faţă de noi, dat fiind că i-am dat la şcoală, este pur şi simplu de a merge înainte. Dacă partea cea mai bună a inteligenţei lor vor s-o cheltuiască nu l-a şcoală, ci pentru un alt lucru care i-ar pasiona, colecţionarea de coleoptere sau învăţarea limbii turceşti, este treaba lor şi nu avem nici un drept să-i dojenim, să ne arătăm jigniţi în orgoliu, frustraţi de o satisfacţie. Dacă au aerul că partea cea mai bună din inteligenţa lor nu vor s-o cheltuiască deocamdată cu nimic, şi îşi petrec zilele la măsuţă rozînd un toc, nici măcar în cazul acesta nu avem dreptul să-i certăm prea mult ; cine ştie, poate ceea ce nouă ni se pare lenevie este în realitate visare şi meditaţie care, mîine, va da roade. Dacă pare că irosesc partea cea mai bună a energiei şi a inteligenţei lor tolăniţi pe un divan citind romane stupide, sau ştergînd-o pe o pajişte să joace fotbal, iarăşi nu putem şti dacă într-adevăr este vorba de risipă de energie şi de inteligenţă sau dacă şi aceasta nu va da roade mîine în vreo formă pe care acuma o ignorăm. Fiindcă posibilităţile spiritului sînt

infinite. Dar nu trebuie ca noi părinţii să ne lăsăm prinşi de panica insuccesului. Mustrările noastre trebuie să fie ca rafale de vînt sau de furtună; violente, dar imediat uitate; nimic care să poată întuneca natura relaţiilor cu copiii noştri, tulbura limpezimea şi pacea lor. Ne aflăm lîngă ei să ne consolăm copiii dacă sînt îndureraţi de un insucces; ne aflăm acolo ca să să le dăm curaj, dacă sînt umiliţi de un insucces. Ne aflăm lîngă ei şi să-i facem să lase nasul mai jos dacă sînt îngîmfaţi de un succes. Ne aflăm acolo să reducem şcoala la hotarele ei modeste şi înguste; nimic care să poată ipoteca viitorul; o simplă oferire de instrumente printre care, poate, este posibil să alegi unul de care să te poţi folosi mîine.

Ceea ce trebuie să ne preocupe, în educaţie, este ca în copiii noştri să nu se stingă niciodată dragostea de viaţă. Aceasta poate lua forme diferite, şi cîteodată un copil indolent, singuratic şi rezervat nu este lipsit de dragoste de viaţă, nici apăsat de teama de a trăi, dar pur şi simplu într-o stare de aşteptare, preocupat ca să se pregătească pentru vocaţia lui. Şi ce este vocaţia unei fiinţe omeneşti, dacă nu cea mai înaltă expresie a iubirii ei de viaţă? Noi trebuie atunci să aşteptăm, lîngă el, ca vocaţia lui să se trezească, să se concretizeze. Atitudinea lui poate semăna cu aceea a cîrtiţei sau a şopîrlei, care stă nemişcată, prefăcîndu-se moartă; dar în realitate adulmecă şi pîndeşte urma insectei pe care se va arunca dintr-o săritură. Lîngă el, dar stînd tăcută şi mai deo-

parte, noi trebuie să aşteptăm saltul spiritului său. Nu trebuie să pretindem nimic ; nu trebuie să cerem sau să sperăm să fie un geniu, un artist, un erou sau un sfînt ; totuşi trebuie să ne aşteptăm la toate ; aşteptarea şi răbdarea noastră trebuie să cuprindă posibilitatea celui mai înalt şi celui mai modest destin.

O vocaţie, o pasiune arzătoare şi exclusivă pentru ceva care să nu aibă nimic de-a face cu banii, conştiinţa de a putea face un lucru mai bine decît alţii, şi de a iubi acest lucru mai presus de orice, este singura posibilitate, pentru un copil bogat, de a nu fi de loc condiţionat de bani, de a fi liber faţă de bani ; de a nu simţi, în mijlocul celorlalţi, nici mîndria, nici ruşinea bogăţiei. El nici nu-şi va da seama de hainele pe care le poartă, de moravurile ce-l înconjoară, şi mîine va fi în stare de orice privaţiune, pentru că singura şi unica sa sete şi unica sa formă va fi în el însăşi pasiunea lui, care va fi devorat tot ceea ce este neînsemnat şi provizoriu, îl va fi dezbrăcat de orice obişnuinţă sau atitudine dobîndită în copilărie, şi va domni singură peste spiritul lui. O vocaţie este singura adevărată salvare şi bogăţie a omului.

Ce posibilităţi avem noi de a trezi şi a stimula apariţia şi dezvoltarea unei vocaţii în copiii noştri? Nu avem multe ; şi totuşi avem poate cîteva. Apariţia şi dezvoltarea unei vocaţii cere spaţiu ; spaţiu şi linişte ; libera tăcere a spaţiului. Raportul care se interpune între noi şi copiii noştri, trebuie să fie un schimb viu de gînduri şi sentimente, şi trebuie să cuprindă totuşi şi

profunde zone de tăcere; trebuie să fie un raport intim, şi totuşi să nu ne amestecăm cu forţa în intimitatea lor; trebuie să fie un echilibru just între tăcere şi cuvinte. Noi trebuie să fim importanţi pentru copiii noştri, şi totuşi nu prea importanţi; trebuie să le placem puţin şi totuşi să nu le placem prea mult; ca să nu le intre în cap să devină identici cu noi, să ne imite în meseria pe care o facem, să caute imaginea noastră în tovarăşii pe care şi-i aleg pentru viaţă. Noi trebuie să avem cu ei un raport de prietenie; totuşi nu trebuie să fim prea mult prietenii lor, ca să nu le vină greu să aibă adevăraţi prieteni, cărora să le poată spune lucruri pe care nouă nu ni le spun. Căutarea prietenilor, viaţa lor sentimentală, viaţa lor religioasă, căutarea unei vocaţii, trebuie să fie înconjurate de tăcere şi de umbră, să se desfăşoare departe de noi. Mi se va spune că atunci intimitatea noastră cu copiii noştri se reduce la foarte puţin. Dar relaţiile noastre cu ei, toate acestea trebuie să fie cuprinse în linii mari, şi viaţa religioasă, şi viaţa spirituală, şi viaţa afectivă, şi judecata asupra fiinţelor omeneşti; noi trebuie să fim pentru ei un simplu punct de plecare, să le oferim trambulina de pe care îşi vor lua avîntul. Şi trebuie să fim lîngă ei pentru a-i ajuta, dacă un ajutor ar fi necesar; ei trebuie să ştie că nu ne aparţin nouă dar noi le aparţinem lor, totdeauna disponibili, prezenţi în camera de alături, gata să răspundem cum ne pricepem la orice întrebare posibilă, la orice solicitare.

Şi dacă noi înşine avem o vocaţie, dacă n-am trădat-o, dacă am continuat de-a lungul anilor s-o iubim, s-o slujim cu pasiune, putem ţine departe de inima noastră, în dragostea ce o purtăm copiilor noştri, simţul proprietăţii. Dacă dimpotrivă, nu avem o vocaţie, sau dacă am părăsit-o şi trădat-o din cinism sau din frica de a trăi, sau dintr-o dragoste părintească prost înţeleasă, sau pentru vreo mică virtute ce s-a cuibărit în noi, atunci ne agăţăm de copiii noştri ca un naufragiat de un trunchi de copac, pretindem cu înverşunare de la ei să ne restituie tot ceea ce le-am dat să fie absolut şi fără scăpare aşa cum îi vrem noi, să dobîndească de la viaţă tot ceea ce nouă ne-a lipsit ; ajungem să le cerem lor ceea ce numai vocaţia noastră ne poate da ; Vrem să fie întru totul opera noastră, ca şi cum fiindcă i-am zămislit o dată, am putea continua să-i zămislim de-a lungul întregii vieţi. Vrem să fie întru totul opera noastră, ca şi cum ar fi vorba nu de fiinţe omeneşti, ci de o operă a spiritului. Dar dacă avem noi înşine o vocaţie, dacă n-am trădat-o şi renegat-o, atunci îi putem lăsa să dea mlădiţe în linişte în afara noastră, înconjuraţi de umbră şi de spaţiul pe care le cer mlădiţa unei vocaţii, mlădiţa unei fiinţe. Aceasta este poate unica posibilitate reală ce o avem de a le fi de vreun ajutor în căutarea unei vocaţii, să avem noi înşine o vocaţie, s-o cunoaştem, s-o iubim, şi s-o slujim cu pasiune ; fiindcă iubirea de viaţă generează iubire de viaţă.

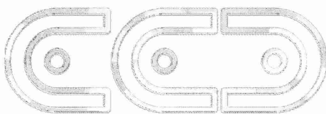
CUPRINS

Redactor responsabil: NONI BENGUŞ
Tehnoredactor: FR. BRETZ

Dat la cules 11.10.1967. Bun de tipar 06.02.1968. Apărut 1968. Tiraj 28.160 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt tip B de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli editoriale 9,83. Coli de tipar 8,5. A. nr. 12.995. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 85—31=59.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918“, Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti, Republica Socialistă România,
Comanda nr. 893.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

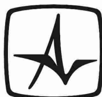

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

